

Umumiy saylov prinsipi – mamlakatdagi barcha fuqarolarga kimligidan qat'i nazar (ya'ni, millati, dini, irqi, jinsi, ijtimoiy kelib chiqishi, partiyaviyligidan qat'i nazar), saylov huquqidan foydalanish imkoniyatini beradi. Umumiy saylov huquqi yosh chegarasining bo'lishi, sud yo'li bilan saylov huquqidan cheklash mumkinligiga yo'l qo'yadi. Boshqacha har qanday cheklashlar umumiy saylov huquqi prinsiplariga ziddir.

Teng saylov huquqi prinsipi – har bir saylovchining bir ovozga ega ekanligi, fuqarolar faqat bir saylov uchastkasida ro'yxatga olinib, ovoz berishda ishtirok etishi, saylovda ishtirok etuvchi partiyalarga bir xil imkoniyatlar yaratilganligini bildiradi.

To'g'ridan-to'g'ri saylov huquqi – har bir fuqaro mahalliy vakillik organlari, Oliy Majlisning Qonunchilik palatasiga deputatlarni, shuningdek, Prezidentni saylashda bevosita o'zi shaxsan ovoz berish orqali saylovda ishtirok etishini bildiradi. To'g'ridan-to'g'ri saylov orqali fuqarolar yashab turgan joylarining o'zida ovoz beradi va ularning bergan ovozi deputatlar, Prezident saylanishiga ta'sir ko'rsatadi.

Yashirin ovoz berish – bunda fuqarolarning ovoz berishiga hech kim ta'sir qila olmaydi. Fuqarolar hech kimning ta'sirisiz ovoz bersagina o'zi xohlagancha ovoz berishi mumkin bo'ladi. Yashirin ovoz berishda ovoz berish natijasi ham ma'lum bo'lmaydi, shuning uchun fuqarolar qo'rqmasdan, ikkilanmasdan, shubhalanmasdan o'zi xohlagan nomzodga ovoz beradi.

Saylovda ishtirok etishning erkinligi – fuqarolar saylovlarning hamma jarayonlarida, shuningdek, ovoz berishda ham erkin ishtirok etishini bildiradi. Ularning saylov jarayonlarida ishtirok etishga to'sqinlik qilinmaydi, ishtirok etishga, ovoz berishga ham majbur qilinmaydi.

Fuqarolar ovoz berishda ixtiyoriy ravishda ishtirok etib, xohlagan nomzodga ovoz beradi yoki umuman ishtirok etmaydi. Buning uchun ular majburlanmaydi, hech qanday tazyiqlarga uchramaydi, quvg'in qilinmaydi. Faqat fuqarolar o'z siyosiy qarashlari, ongi, madaniyatiga qarab ovoz berishda ishtirok etish yoki etmaslik masalasini o'zi hal qiladi. Ovoz berishga majburlash ham, to'sqinlik qilish ham javobgarlikni keltirib chiqaradi.

Oshkoralik ham saylov huquqining muhim prinsiplaridir. Saylovlarning barcha jarayonlari oshkora o'tadi. Ommaviy axborot vositalari orqali saylov jarayonlari bo'yicha muntazam ma'lumotlar berib boriladi. Saylovlarda kuzatuvchilarning ishtiroki (xalqaro va milliy kuzatuvchilar) ta'minlanadi.

Demokratiyaning kuchayishi, saylov qonunchiligining takomillashib borishi bilan saylov huquqi prinsiplarini qo'llash kengayib boradi va prinsiplarning o'zi ham takomillashtiriladi. Amaldagi saylov to'g'risidagi qonunlardan vakillik organlarini deputatlikka nomzod ko'rsatish huquqini chiqarib tashlanishi, teng saylov huquqini ta'minlashni yanada kuchaytirdi.

Oliy Majlisning ikki palatali etib qayta tashkil etilishi, uning yuqori palatasi – Senat a'zolarining mahalliy Kengashlar deputatlari orasidan, mahalliy Kengashlarning qo'shma majlisida saylanishi saylov tizimiga pog'onali saylov prinsipini kiritdi. Bu prinsipdan jahon mamlakatlari tajribasida ham foydalaniladi.

4-§. Saylov senzlari. Saylovda ishtirok etmaslik asoslari. Saylovlarda erkinlik

Saylov huquqi fuqarolarning siyosiy huquqlari hisoblanadi. Undan foydalanish siyosiy hayotda ishtirokni ta'minlab, mam-lakat taqdirini hal qilishda ishtirok etish imkoniyatini yaratadi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va qonunlarida fuqarolarga saylov huquqini berish, ta'minlash bilan birga kimlar saylovda ishtirok etmasligi, kimlarning saylov huquqi vaqtincha to'xtatilishi, uning asoslari ham ko'rsatib qo'yilgan. Bu Konstitutsiyamizning 117-moddasida shunday belgilangan: "Sud tomonidan muomalaga layoqatsiz deb topilgan fuqarolar, shuningdek sud hukmi bilan ozodlikdan mahrum etish joylarida saqlanayotgan shaxslar saylanishi mumkin emas va saylovda qatnashmaydilar. Boshqa har qanday hollarda fuqarolarning saylov huquqlarini to'g'ridan-to'g'ri yoki bilvosita cheklashga yo'l qo'yilmaydi".

Konstitutsiyamizning bu qoidasi saylovda qatnashishni istisno etuvchi ikki asosni belgilaydi.

Birinchi – fuqaroning muomalaga layoqati cheklanganligi, aqli zaifligi natijasida. Bunday shaxslar o'zlarining harakatlarini baholay olmaydi yoki ongli harakat qilolmaydi. O'zining harakati qanday oqibatlar keltirib chiqarishini anglamaydi. *Ikkinchi* – ozodlikdan mahrum etish joylarida saqlanayotgan, ya'ni jazo o'tayotganlar. Bularning saylov huquqi jazo o'tash davrida to'xtatiladi.

Har ikki holatda ham saylovda ishtirok etmaslikning asosi sud hujjatidir. Sud shaxsni muomalaga layoqatsizligi to'g'risida qaror qabul qiladi, shaxsni ozodlikdan mahrum qilish ham sudning hukmiga asosan amalga oshiriladi.

Konstitutsiya boshqa hech qanday holatda fuqarolarning saylov huquqini cheklashga yo'l qo'ymaydi.

Saylovlarda turli senzlar o'rnatilishi (senz cheklash ma'nosini beradi) mumkin. Hozirgi kunda butun dunyoda saylov huquqida mavjud bo'lgan senz – bu yosh senzidir. Yosh senzi fuqaroning voyaga yetgan bo'lishi, uning natijasida esa, o'z harakatiga javob bera olishni nazarda tutadi.

Aktiv va passiv saylovda yosh senzi har xil o'rnatilgan, masalan, O'zbekistonda aktiv saylov huquqiga (saylash huquqiga) 18 yoshdan ega bo'linadi. Hamma organlarga saylash huquqi 18 yoshdan vujudga keladi. Passiv saylov huquqi (saylanish huquqi) turli organlarga turlicha o'rnatilgan. Xalq deputatlari mahalliy Kengashlarida deputatlik uchun 21 yosh, Qonunchilik palatasi deputatlari, Senat a'zolari uchun 25 yosh, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti etib saylanish uchun 35 yosh belgilangan. Shu yoshga yetmaganlar tegishli organlarga saylana olmaydi.

O'zbekiston Respublikasi qonunchiligida boshqa – milliy, jinsiy, irqiy, mulkiy cheklashlar nazarda tutilmagan.

Shu bilan birga aytish mumkinki, turli organlarga passiv saylov huquqida – saylanishda saylanuvchilar (nomzodlar) oldiga ma'lum talablar qo'yiladi. Bu talablar qonuniy asosda, chunki ular tegishli qonunlarda belgilab qo'yilgan.

Bunday shartlar, talablar Prezidentlikka saylanuvchilar va vakillik organiga saylanuvchilar uchun alohida-alohida bo'ladi.

Konstitutsiyaning 90-moddasiga binoan, Prezident etib saylanish uchun fuqaro o'ttiz besh yoshdan kichik bo'lmasligi, davlat

tilini yaxshi bilishi, saylovgacha O'zbekiston hududida kamida 10 yil muqim (doimiy) yashagan bo'lishi kerak. Shu shartlar mavjud bo'lsa fuqaroning nomzodi tegishli tartibda Prezidentlikka nomzod sifatida qo'yiladi va saylovda ishtirok etadi. "O'zbekiston Respublikasi Prezidenti saylovi to'g'risida"gi Qonunda O'zbekiston Respublikasi Prezidentligiga nomzod etib ro'yxatga olinmaydigan shaxslar doirasi belgilangan. Ular quyidagilar:

- qasddan sodir etilgan jinoyatlari uchun ilgari sudlangan fuqarolar;

- o'zlariga nisbatan jinoiy ish qo'zg'atilganligi munosabati bilan qonun tomonidan ta'qib etilayotgan fuqarolar;

- diniy tashkilotlar va birlashmalarning professional xizmatchilari (Qonunning 25-moddasi).

Konstitutsiya Oliy Majlis Qonunchilik palatasi deputati va Senati a'zosi bo'lib saylanadiganlar oldiga ayrim talablarni qo'ygan, fuqaro deputat va senator bo'lib saylanish uchun yigirmə besh yoshga to'lgan va kamida besh yil O'zbekistonda muqim yashagan bo'lish kerak.

"O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga saylov to'g'risida"gi Qonunda ham deputat bo'lib saylanuvchilarga ba'zi talablar qo'yilgan (25-modda).

- sodir etgan og'ir yoki o'ta og'ir jinoyati uchun sudlanganlik holati tugallanmagan yohud sudlanganligi olib tashlanmagan fuqarolar;

- saylov kuniga qadar so'nggi besh yil mobaynida O'zbekiston hududida muqim yashamagan fuqarolar;

- O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining harbiy xizmatchilari, Milliy xavfsizlik xizmati, boshqa harbiylashtirilgan bo'linmalarining xodimlari;

- diniy tashkilotlar va birlashmalarning professional xizmatchilari deputatlikka nomzod qilib ro'yxatga olinmaydi.

Senat a'zoligiga saylanish uchun qonunning 53-moddasida talablar qo'yilgan bo'lib, senatorlikka yigirma besh yoshga to'lgan, kamida besh yil O'zbekistonda muqim yashagan, Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengesi va mahalliy Kengashlar deputatlari saylanadi.

“Xalq deputatlari viloyat, tuman va shahar Kengashlariga saylov to‘g‘risida”gi Qonunning 23-moddasida shu Kengash deputatligiga nomzodlar oldiga ma‘lum talablar qo‘yilgan.

Quyidagilar:

- sodir etgan og‘ir jinoyatlari uchun sudlanganlik holati tugallanmagan yohud sudlanganligi olib tashlanmagan fuqarolar;

- saylov kuniga qadar so‘nggi besh yil mobaynida O‘zbekiston Respublikasi hududida muqim yashamagan shaxslar;

- O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining harbiy xizmatchilari, O‘zbekiston Respublikasi Milliy xavfsizlik xizmatining, Ichki ishlar vazirligining, Davlat bojxona qo‘mitasining, boshqa harbiylashtirilgan bo‘linmalarining xodimlari;

- diniy tashkilotlar va birlashmalarining professional xizmatchilari deputatlikka nomzod etib ro‘yxatga olinmaydi.

Sudyalar, prokuratura organlari va hokimiyat ijroiya organlarining mansabdor shaxslari (hokimlar bundan mustasno) deputat etib saylangudek bo‘lsalar, egallab turgan lavozimlaridan bo‘shash to‘g‘risida ariza berganlari taqdirdagina deputatlikka nomzod etib ro‘xatga olinadi.

Saylov to‘g‘risidagi qonunlarda boshqa har qanday hollarda fuqarolarning saylash, saylanish huquqlarini cheklash taqiqlanishi qayd qilingan. Jumladan, “O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti saylovi to‘g‘risida”gi Qonunning 2-moddasida “ijtimoiy kelib chiqishi, ijtimoiy va mulkiy ahvoli, irqiy va milliy mansubligi, jinsi, ma‘lumoti, tili, dinga munosabati, mashg‘ulotining turi va xususiyatiga qarab O‘zbekiston Respublikasi fuqarolarining saylov huquqini biron-bir tarzda bevosita yoki bilvosita cheklash taqiqlanadi.

Shunday cheklashlar bo‘lgan paytda aybdorlar qonunlar bilan tegishli tartibda javobgarlikka tortiladi.

Saylov cheklashlari saylov erkinligi bilan bog‘liq masala. Cheklashlar qanchalik kam bo‘lsa, saylovlar erkin o‘tadi.

Saylov huquqi fuqarolarning siyosiy huquqi bo‘lib, ularning jamiyat va davlat ishlarida ishtirokini ta‘minlovchi muhim vositadir. Shunday ekan, saylov huquqidan foydalanish erkinlik, ixtiyoriylik prinsipiga asoslanadi.

Konstitutsiyaning 117-moddasida: “Ovoz berish huquqi, o‘z xohish-irodasini bildirish tengligi va erkinligi qonun bilan kafolatlanadi”, – deyilgan. Ko‘rinib turibdiki, ovoz berish erkinligi, umuman, saylovda qatnashish erkinligi qonun bilan kafolatlanadi.

“O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti saylovi to‘g‘risida”gi Qonunning 3-moddasida fuqarolarning saylovoldi kampaniyasida va ovoz berishda ixtiyoriy ravishda qatnashishi, fuqarolarning xohish-iroda bildirishlari ustidan nazorat etishga yo‘l qo‘yilmasligi mustahkamlab qo‘yilgan.

5-§. Saylov jarayoni va unda ishtirok etuvchi subyektlar

Saylov, ya‘ni hokimiyatining vakillik organlarini shakllantirish tartibi siyosiy-huquqiy mexanizm shaklida namoyon bo‘lib, bunday mexanizmni bir vaqtda saylov huquqi va saylov jarayoni tashkil etadi. Bunda saylov huquqi, bir tomondan, saylangan vakillarning hokimiyat vakolatlariga ega bo‘lishlariga tegishli bo‘lib, jamiyat va davlat faoliyatining ayrim jihatlarini batafsil ifoda etsa, ikkinchi tomondan, saylov jarayoni unda subyektiv siyosiy huquqni amalga oshirishning shakli sifatida saylovchilarning hokimiyatni amalga oshirishdagi ishtiroki texnologiyasini aks ettiradi.

Demokratik saylov jarayoni – bu mamlakatda o‘rnatilgan siyosiy jarayon va rejimning bir qismi bo‘lib, u fuqarolar saylov huquqlari amalga oshirilishining ijtimoiy-siyosiy va ijtimoiy-madaniy infratuzilmasini tashkil etuvchi demokratik institutlar rivojlanishining umumiy shartlari bilan bevosita bog‘liqdir. Bundan tashqari, saylov kampaniyasini boshlashdan oldin bir qancha muhim harakat va protseduralar amalga oshirilishi talab etiladi. Ularga ko‘ra, saylov jarayoni nafaqat ovoz berishni tashkil-lashtirishning yuridik texnikasi bo‘lib, balki u hokimiyatning siyosiy barqarorligi va uzluksizligi, xalqchilligi va qonuniyligini ta‘minlovchi muhim huquqiy institut sifatida namoyon bo‘ladi.

O‘zbekiston Respublikasida saylov jarayoni har qanday mamlakatlardagi kabi bir-birini to‘ldirib va almashtirib boruvchi bir qancha bosqichlardan iborat. Bunda saylov jarayonining bosqichlari

deganda, saylovlarni tashkil etish va o'tkazish uchun belgilangan davrlar tushuniladi. Ular doirasida qonunlarda ko'zda tutilgan saylov harakatlari, shuningdek saylovchilar va saylovning boshqa ishtirokchilari huquqlari amalga oshirilishini ta'minlovchi saylov tartib-taomillari amalga oshirilib boriladi.

Odatda, har qanday saylov jarayoni quyidagi asosiy bosqichlardan tashkil topadi: birinchi, saylov kampaniyasi boshlanganligini e'lon qilish yoki saylovlarni tayinlash, ikkinchi, saylov okruglari va saylov uchastkalarini tuzish; uchinchi, saylov komissiyalarini tuzish; to'rtinchisi, nomzodlar ko'rsatish va ularni ro'yxatga olish; beshinchi, saylovoldi tashviqoti; oltinchi, saylovchilar ro'yxatini tuzish; yettinchi, ovoz berishni tashkil etish va saylov natijalarini aniqlash; sakkizinchi, saylov yakunlarini e'lon qilish va deputatlarni, senatorlarni, Prezidentni ro'yxatga olish. Zarurat tug'ilsa, takroriy ovoz berish hamda takroriy saylov o'tkaziladi. Bular qo'shimcha bosqichlardir. Bo'shab qolgan o'rinlarga deputatlar saylovlarini, navbatdan tashqari yangi saylovlarni o'tkazish kabi jarayonlar har qanday mamlakatlarning saylov tizimida mavjud bo'ladi.

Saylov jarayoniga oid bosqichlarning funksional vazifasi xilmaxil saylov harakatlari va tadbirlarni amalga oshirishda vaqt jihatdan ketma-ketlik va mantiqan bosqichma-bosqichlikni ta'minlashdan iborat. Ular saylovlarni va tegishli saylanuvchi shaxslarning saylanishida legitimlik jihatlarini belgilashga ko'maklashadi.

Saylov jarayonida jarayon ishtirokchilari — subyektlarni aniqlash zarur.

Saylov jarayoni subyektlari bu saylovni turli bosqich va tadbirlarida ishtirok etadigan va o'zlarining alohida vazifasi va o'рни mavjud ishtirokchilardir.

Saylov jarayoni subyektlari quyidagilardan iborat:

1. Fuqarolar. Fuqarolar saylovlar jarayonining deyarli barcha bosqichlarida ishtirok etadi. Ular saylov jarayonida bevosita o'zlari yoki tegishli tuzilmalar, organlar faoliyati orqali ishtirok etadi. Boshqa barcha saylov jarayonining subyektlari faoliyatida fuqarolar ishtirok etadi. Faqat u yerda fuqaro sifatida emas, tegishli tuzilma a'zosi, xizmatchi sifatida. Fuqarolar saylov jara-

yonining targ'ibot-tashviqot ishlarida, saylovoldi yig'ilishlarida, siyosiy partiyalar, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari faoliyatida, turli saylov komissiyalari tarkibida a'zo bo'lib, ishonchli vakillar bo'lib, kuzatuvchilar tarkibida qatnashib, vakolatli vakil sifatida qatnashib, saylov jarayonining subyekti sifatida bevosita ishtirok etadi.

Ommaviy axborot vositalarida, turli davlat organlarida ishtirok etish fuqarolarning saylov jarayonida bilvosita ishtirokini ko'rsatadi.

2. Saylov komissiyalari. Vakillik organlariga saylov, Prezidentlikka saylov jarayonida saylov komissiyalari alohida rol o'ynaydi. Oliy Majlisning Qonunchilik palatasi va Prezidentlikka saylovda Markaziy saylov komissiyasi, okrug saylov komissiyasi, uchastka saylov komissiyalari tuzilsa, xalq deputatlari Kengashlariga saylovda tegishli Kengashga (viloyatga, shaharga, tumanga) saylov o'tkazuvchi saylov komissiyasi, okrug saylov komissiyasi, uchastka saylov komissiyasi tuziladi.

Markaziy saylov komissiyasi doimiy ishlaydigan Markaziy muassasa bo'lib, Oliy Majlis tomonidan tuziladi. Raisi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti taqdimiga binoan a'zolari tomonidan saylanadi.

Okrug saylov komissiyasi Markaziy saylov komissiyasi tomonidan, uchastka saylov komissiyasi okrug saylov komissiyasi tomonidan tuziladi. Okrug va uchastka saylov komissiyalari saylov natijalari e'lon qilinib, deputatlar ro'yxatga olingach faoliyatini tugatadi.

Mahalliy Kengashlarga saylovlarda viloyat, tuman, shahar Kengashiga saylov o'tkazuvchi saylov komissiyasi tegishli Kengash tomonidan tuzilib, keyingi saylov kampaniyasi e'lon qilingunga qadar faoliyat ko'rsatadi. Okrug saylov komissiyasi tegishli Kengashga saylov o'tkazuvchi komissiya tomonidan, uchastka saylov komissiyasi esa, okrug saylov komissiyasi tomonidan tuzilib, saylov natijalari e'lon qilinib, deputatlar ro'yxatga olingach, o'z faoliyatlarini tugatadi.

Markaziy saylov komissiyasining faoliyati "O'zbekiston Respublikasining Markaziy saylov komissiyasi to'g'risida"gi, okrug va uchastka saylov komissiyalarini faoliyati "O'zbekiston

Respublikasi Oliy Majlisiga saylov to'g'risida"gi mahalliy Kengashlarga saylov o'tkazuvchi saylov komissiyalar faoliyati "Xalq deputatlari viloyat, tuman va shahar Kengashlariga saylov to'g'risida"gi qonunlar bilan tartibga solinadi.

3. Siyosiy partiyalar va harakatlar. Siyosiy partiyalar vakillik organlariga saylovda nomzod ko'rsatish huquqiga ega subyektdir. Qonunchilik palatasi deputatligiga nomzod va Prezidentlikka nomzod ko'rsatish huquqi faqat siyosiy partiyalarga berilgan. Siyosiy partiyalar nomzod ko'rsatishdan tashqari, saylov jarayonida targ'ibot-tashviqot ishlarida, ovoz berish jarayoni va ovoz berish natijalarini aniqlashda o'z vakillari orqali nazorat ishlarida ishtirok etadi. O'zbekiston Respublikasi Ekologik harakati Qonunchilik palatasiga 15 ta deputat saylash huquqiga ega.

4. Ommaviy axborot vositalari. Saylov to'g'risidagi qonunlarga asosan OAV saylovga tayyorgarlikning borishi va saylov qanday o'tayotganligini yoritib boradi. OAV saylov jarayonidagi har bir tadbirni, saylov kampaniyasi boshlanganligi e'lon qilingandan boshlab, saylov natijalarini e'lon qilishgacha yoritadi, ma'lumotlar beradi. Saylovlarda targ'ibot-tashviqot ishlarini yo'lga qo'yadi, saylovning barcha ishtirokchilari uchun teng imkoniyatlar yaratadi va saylovlarning oshkora o'tishini ta'minlaydi.

5. Kuzatuvchilar. Saylovlarning qonunga asosan, adolatli o'tishini ta'minlashda kuzatuvchilar instituti muhim rol o'ynaydi. Kuzatuvchilar milliy, ya'ni mamlakat ichidagi tuzilmalardan tuzilgan hamda xalqaro kuzatuvchilar, xalqaro tashkilotlar va xorijiy davlatlar vakillaridan iborat tarkibda tuzilishi mumkin. Kuzatuvchilar barcha saylov tadbirlarida, shuningdek ovoz berish natijalarini aniqlashda ishtirok etishi mumkin.

Manfaatdor tashkilotlar o'z kuzatuvchilari to'g'risida okrug saylov komissiyalariga saylovga kamida o'n besh kun qolganda ma'lum qiladi. Okrug saylov komissiyasi belgilangan namunadagi mandatni ariza tushgandan so'ng besh kun ichida kuzatuvchilarga beradi.

Xalqaro kuzatuvchilarga mandatni Markaziy saylov komissiyasi beradi.

Kuzatuvchilarning huquq va burchlari saylov to'g'risidagi qonunda belgilangan.

6. Vakillar. Saylov jarayonida deputatlikka, Prezidentlikka nomzodlarning ishonchli vakillari, siyosiy partiyalarning vakolatli vakillari ishtirok etadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentligiga nomzod 15 tagacha. Qonunchilik palatasi deputatligiga nomzodlar o'n nafargacha mahalliy Kengash deputatligiga nomzodlar uch nafargacha ishonchli vakilga ega bo'ladi.

Ishonchli vakillar nomzodlarga saylov kampaniyasini o'tkazishda yordam beradi. targ'ibot-tashviqot ishlarini olib boradi, saylov kampaniyalari, davlat va jamoat tashkilotlari bilan munosabatlarda nomzodlarning manfaatini ifoda etadi.

Prezidentlikka nomzodning ishonchli vakillari nomzod taqdimiga ko'ra Markaziy saylov komissiyasida ro'yxatga olinib, ularga guvohnoma beriladi.

Deputatlikka nomzodlar o'z ishonchli vakillarini o'zi belgilaydi va okrug saylov komissiyalarida ular ro'yxatga olinib, tegishli guvohnoma beriladi.

Qonunlarda siyosiy partiyalarning vakolatli vakili bo'lish belgilangan. Qonunchilik palatasi va mahalliy Kengash deputatligiga nomzod ko'rsatgan siyosiy partiyalar ovozlarni sanab chiqishda ishtirok etish uchun Markaziy saylov komissiyasi tomonidan belgilandigan tartibda o'z a'zolari orasidan vakolatli vakil tayinlashga haqli.

Vakillar faoliyati, huquq va burchlari, vazifasi saylov to'g'risidagi qonunlarda belgilangan.

7. Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari. Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari saylovni o'tkazishda faol ishtirok etadi. Ular tashviqot-targ'ibot ishlarida, nomzodlar bilan uchrashuvlar tashkil qilishda, saylovchilarning ro'yxatini tuzishda, saylov kuni, vaqti, joyi haqida saylovchilarga ma'lumotlar berishda tegishli organlarga yordam beradi.

Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlarini saylov ishtirokchisi sifatida namoyon qiladigan eng muhim narsa, ularning tuman, shahar Kengashlariga saylovda shu Kengash deputatligiga nomzod ko'rsatish huquqiga ega ekanligidir.

8. Davlat organlari. Turli davlat organlari saylov jarayonlarida ishtirok etadi. Ular turli vazifalarni bajaradi. Mahalliy davlat

hokimiyati organlari saylov o'tadigan joylar bilan ta'minlash. saylov uchastkalarini tegishli holatga keltirish, moddiy ta'minotiga yordam berish. saylov komissiyalari a'zoligiga nomzodlar taqdim qilish, tegishli Kengashlarga saylov o'tkazuvchi komissiyalarni tuzish bilan saylov jarayonida ishtirok etadi.

Saylovlarning adolatli, qonun asosida o'tishini, fuqarolar saylov huquqlarining buzilishiga yo'l qo'ymaslik maqsadida saylov jarayonida sud va prokuratura organlarining ishtiroki ham nazarda tutilgan. Ularning vazifa va vakolatlari saylov to'g'risidagi qonunlarda belgilangan.

6-§. Saylov o'tkazish muddatlari va saylov kampaniyasining boshlanganligini e'lon qilish

O'zbekiston Respublikasining vakillik organlariga, Prezidentlikka saylov o'tkazish muddatlari Konstitutsiya va qonunlarda belgilab qo'yilgan.

Saylovlar muddatli, zarurat tufayli yoki navbatdan tashqari bo'lishi mumkin. Muddatli saylovlar Prezident va vakillik organlari (vakillik organlari deganda, Qonunchilik palatasi va mahalliy Kengashlarning barcha bo'g'inlari nazarda tutiladi) vakolat muddati tugashi bilan o'tkaziladi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining vakolat muddati, 2003-yil 24-aprelda qabul qilingan Konstitutsiyaga o'zgartirish kiritish to'g'risidagi qonunga asosan, yetti yil qilib belgilangan edi. 2011-yil dekabr qonuni bilan Konstitutsiyaga kiritilgan o'zgartirishga asosan, besh yil qilib belgilandi.

Vakillik organlarining vakolat muddati besh yil qilib belgilangan. Shu muddatning o'tishi yangi saylov o'tkazishga sabab bo'ladi.

Konstitutsiyaning 117-moddasida: "O'zbekiston Respublikasi Prezidenti saylovi, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasiga hamda Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengesiga, viloyatlar, tumanlar, shaharlar davlat hokimiyati vakillik organlariga saylov tegishincha ularning konstitutsiyaviy vakolat muddati tugaydigan yilda – dekabr oyi uchinchi o'n kunligining birinchi yakshanbasida o'tkaziladi", – deb belgilangan. Bunday saylov o'tkazish muddatining avvaldan aniq belgilanishi saylovlarning har doim bir vaqtda, oldinga, orqaga surish

imkoniyatini cheklab, barqaror o'tishini ta'minlaydi, bunday tartib dunyodagi ko'plab mamlakatlar tajribasida uchraydi.

Zaruratga qarab o'tkaziladigan saylovlar deputatlik o'rni bo'shab qolgan vaqtlarda o'tkaziladigan saylovlardir. Ular besh yil mobaynida har qanday vaqtda o'tkazilishi mumkin, faqat vakillik organining vakolat muddati tugashiga olti oy qolganda, bo'shab qolgan joylarga saylov o'tkazilmasligi mumkin.

Navbatdan tashqari saylovlar Konstitutsiyaning 96-moddasi-da ko'zda tutilgan, ya'ni Prezident betobligi tufayli o'z vazifasini bajara olmagan taqdirda, Konstitutsiyaning 95-moddasidagi holatlar mavjud bo'lib, Oliy Majlis palatalari tarqatib yuborilganda o'tkaziladi. Bunday saylovlar uch oy mobaynida o'tkazilishi belgilangan.

“Davlat boshqaruvini yangilash va yanada demokratlashtirish hamda mamlakatni modernizatsiya qilishda siyosiy partiyalarining rolini kuchaytirish to'g'risida”gi Konstitutsiyaviy qonunning 6-moddasiga asosan, viloyatlar va Toshkent shahar hokimlari lavozimi ko'rsatilgan nomzodlarni tegishli Kengashlar uch marta rad etsa, Prezident Kengashni tarqatib yuborish huquqiga ega. Bunda ham saylov uch oy muddat ichida o'tkaziladi.

Prezident saylovi, vakillik organlariga saylov, saylov kampaniyasi boshlanganligini e'lon qilish orqali boshlanadi. “Markaziy saylov komissiyasi to'g'risida”gi va vakillik organlariga saylov to'g'risidagi qonunlarda saylov kampaniyasining boshlanganligini e'lon qilish vakolati Markaziy saylov komissiyasiga berilgan.

Saylov kampaniyasi boshlanganligi tegishli organlarning vakolat muddati tugashidan kamida uch oy oldin e'lon qilinadi. Bu saylov jarayonlarining boshlanishi hisoblanadi.

Shuningdek, saylov tayinlash yo'li bilan ham o'tkaziladi, jumladan, takroriy ovoz berish, takroriy saylov yoki o'rni bo'shab qolgan okruglarda saylov o'tkazish, uning kuni, vaqti haqida qaror qabul qilinadi.

Qonunchilik palatasiga takroriy ovoz berish haqida okrug saylov komissiyasi Markaziy saylov komissiyasini xabardor qiladi va ikki haftalik muddatda takroriy ovoz berish o'tkaziladi.

Takroriy saylov bir oy muddatda Markaziy saylov komissiyasi topshirig'iga binoan okrug saylov komissiyasi tomonidan o'tkaziladi. Bo'shab qolgan o'rinlarga saylov Markaziy saylov komissiyasi tomonidan saylov o'tkazishga bir oy qolganda tayinlanadi.

Mahalliy Kengashlarga takroriy ovoz berish, takroriy saylov yuqoridagi muddatlarda okrug saylov komissiyasi tomonidan o'tkaziladi. Bo'shab qolgan o'rinlarga saylov esa, tegishli xalq deputatlari Kengashlari tomonidan saylov o'tkazilishiga kechi bilan bir oy qolganda tayinlanadi. Aslida, bu ishni tegishli kengashlarga saylov o'tkazuvchi komissiya zimmasiga yuklansa, to'g'ri bo'lar edi.

7-§. Saylovlarni tashkil qilish va o'tkazish

Saylovlarni tashkil qilish va o'tkazish mantiqiy ketma-ketlikka asoslangan, qonunlarda aniq muddatlari ko'rsatilgan tadbirlar tizimidan iborat. Bu saylov jarayoni ham deb ataladi.

Birinchi tadbir bu saylov jarayonining boshlanishiga asos soluvchi harakat, ya'ni saylov kampaniyasining boshlanganligini e'lon qilish (bo'shab qolgan o'rinlarga saylov tayinlash) hisoblanadi. O'zbekistonda barcha saylovlarda saylov kampaniyasining boshlanganligini e'lon qilish Markaziy saylov komissiyasining vakolatiga kiradi va u tegishli organlarning vakolat muddati tugashidan kamida uch oy oldin e'lon qilinadi.

Ikkinchi. Saylov okruglari va saylov uchastkalarini tuzish.

Oliy Majlisning Qonunchilik palatasiga saylovda mamlakat bo'yicha 135 ta okrug tuziladi, unda saylovchilarning soni teng bo'lishiga erishiladi.

Mahalliy Kengashlarga saylovda viloyatlar va Toshkent shahri uchun 60 tagacha okrug, tuman va shahar Kengashlari uchun saylovda 30 tagacha okrug tuziladi. Saylov okruglari saylovga kamida yetmish besh kun qolganda tuziladi. Qonunchilik palatasiga va Prezident saylovida okruglar, viloyatlar, Toshkent shahri hokimlari va Qoraqalpog'iston Jo'qorg'i Kengesi taqdimiga muvofiq Markaziy saylov komissiyasi tomonidan tuziladi.

Viloyat, tuman, shahar Kengashlariga saylov o'tkazishda okruglar shu Kengashga saylov o'tkazuvchi komissiya tomonidan saylovdan kamida yetmish besh kun qolganda e'lon qilinadi.

Saylov uchastkalari saylovchilarga qulay sharoit yaratish uchun saylovga kamida oltmish kun qolganda, qoida tariqasida, kamida yigirma nafar, ko'pi bilan uch ming saylovchiga tuziladi. Istisno tariqasida saylov uchastkalari olis joylarda, xoriydagi va-kolatxonalarda saylovga kamida besh kun qolganda ham tuzilishi mumkin. Saylov uchastkalari okrug saylov komissiyalari tomonidan (Qonunchilik palatasi va Prezident saylovida) tuziladi.

Mahalliy Kengashlarga saylovlarda saylov uchastkalari tegishli Kengashga saylov o'tkazuvchi saylov komissiyasi tomonidan tuziladi. Saylov uchastkalari hokimliklar, harbiy qism qo'mondonlari taqdimnomasi asosida tuziladi. Qonunchilik palatasi, Prezident saylovida xorijiy mamlakatlardagi vakolatxonalarda Tashqi ishlar vazirligining taqdimnomasiga asosan Markaziy saylov komissiyasi tomonidan saylov uchastkalari tuziladi va ularni qaysi okruglar tartibiga kiritish masalasini Markaziy saylov komissiyasi hal qiladi.

Uchinchi. Saylov komissiyalarini tuzish.

Qonunchilik palatasi va Prezident saylovida uch turdagi saylov komissiyalari ishtirok etadi, bular: Markaziy saylov komissiyasi, okrug saylov komissiyasi, uchastka saylov komissiyasi.

Markaziy saylov komissiyasi doimiy ishlovchi organ bo'lib, kamida 15 nafar a'zolardan iborat tarkibda Oliy Majlis tomonidan tuziladi. Uning raisi Prezident taqdimiga binoan komissiya a'zolari orasidagi komissiya majlisida saylanadi. Rais o'rinbosari, kotibi komissiya a'zolari orasidan komissiya majlisida saylanadi. Markaziy saylov komissiyasi saylovning barcha jarayonlariga rahbarlikni amalga oshiradi, majburiy harakterdagi hujjatlar qabul qiladi.

Qonunchilik palatasiga saylovda okrug saylov komissiyasi Markaziy saylov komissiyasi tomonidan saylovga kamida yetmish kun qolganda rais, rais o'rinbosari, kotib va kamida olti nafar boshqa a'zolardan iborat tarkibda tuziladi.

Qonunchilik palatasiga saylovda uchastka saylov komissiyalari okrug saylov komissiyalari tomonidan saylovga kamida qirq kun qolganda besh-o'n to'qqiz nafar a'zodan, shu jumladan rais,

rais o'rinbosari, kotibdan iborat tarkibda tuziladi. Agar komissiya yetti nafargacha a'zodan iborat bo'lsa, rais va kotib saylanadi.

Mahalliy Kengashlarga saylovda, viloyat Kengashiga saylov o'tkazuvchi saylov komissiyasi, tuman Kengashiga saylov o'tkazuvchi saylov komissiyasi, shahar Kengashiga saylov o'tkazuvchi komissiyasi va okrug saylov komissiyalari, uchastka saylov komissiyalari tuziladi.

Viloyat, tuman va shahar saylov komissiyalari (alohida-alohida) tegishli xalq deputatlari Kengashlari tomonidan saylovga kamida sakson kun qolganida komissiya raisi va olti-o'n to'rt nafar boshqa a'zolardan iborat tarkibda tuziladi, ular o'z vakolatlari-ni keyingi navbatdagi saylovlar e'lon qilinguncha davom ettiradi.

Komissiya raisi o'rinbosari va kotibi komissiya majlisida uning a'zolari orasidan saylanadi. Okrug saylov komissiyasi tegishli Kengashlarga saylov o'tkazuvchi komissiya tomonidan saylovga kamida yetmish kun qolganda komissiya raisi, rais o'rinbosari kotibi va olti-sakkiz nafar a'zolardan iborat tarkibda tuziladi.

Uchastka saylov komissiyasi tuman, shahar saylov komissiyasi tomonidan saylovga kamida qirq kun qolganida besh-o'n to'qqiz a'zodan, shu jumladan rais, rais o'rinbosari va kotibdan iborat tarkibda tuziladi. Agar komissiya tarkibi yetti nafargacha a'zodan iborat tartibda tuzilsa, rais va kotib saylanadi. Uchastka saylov komissiyasi a'zolari (hamma saylovlarda ham) ko'paytirilishi yoki kamaytirilishi mumkin.

Saylov komissiyalarining vazifalari, vakolatlarining tashkil bo'lish tartibi "O'zbekiston Respublikasi Prezidenti saylovi to'g'risida"gi Qonunning 12–20-moddalarida, "O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga saylov to'g'risida"gi Qonunining 9–18-moddalarida, "Xalq deputatlari viloyat, tuman va shahar Kengashlariga saylov to'g'risida"gi Qonunning 9–18-moddalarida belgilangan.

To'rtinchi. Deputatlikka nomzod ko'rsatish.

Qonunchilik palatasi deputatligiga, viloyatlar va Toshkent shahri Kengashlari deputatlariga nomzod ko'rsatish huquqiga faqat siyosiy partiyalar ega. Tuman va shahar Kengashlari deputatligiga nomzod ko'rsatish huquqiga siyosiy partiyalar bilan birga fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari ham ega.

Siyosiy partiyalar saylovda ishtirok etishi uchun vakillik hokimiyati organlariga saylov kampaniyasi boshlanganligi e'lon qilingunga qadar kamida to'rt oy oldin Adliya vazirligi tomonidan ro'yxatga olingan bo'lishi kerak.

Deputatlikka nomzod ko'rsatish saylovga oltmish besh kun qolganda belgilanadi va qirq besh kun qolganda tugallanadi.

Siyosiy partiyalar nomzod ko'rsatishda ishtirok etish uchun qonunda belgilangan hujjatlarni Markaziy saylov komissiyasiga belgilangan muddatlarda topshirishi shart. Bu hujjatlarning orasida nomzodlarni qo'llab-quvvatlovchi imzo varaqalari uchun talablar qo'yilgan.

Qonunchilik palatasiga saylovda siyosiy partiyalar saylovda nomzod ko'rsatish uchun qirq ming nafar saylovchining imzosini to'plashi kerak. Bir ma'muriy-hududiy tuzilmada saylovchilarning ko'pi bilan sakkiz foizi imzosini to'plash mumkin.

Mahalliy Kengashga saylovda siyosiy partiyalardan imzo to'plash talab etilmaydi. Chunki, ularning Qonunchilik palatasi saylovi uchun to'plagan imzosi mahalliy saylov uchun ham yetarli hisoblanadi.

Siyosiy partiyalardan Qonunchilik palatasiga va mahalliy Kengashlarga saylovda har bir okrugda bittadan nomzod ko'rsatish mumkin.

Tuman va shahar Kengashlariga fuqarolarning o'zini-o'zi boshqarish organlari tegishli hududda joylashgan har bir saylov okrugidan bittadan nomzod ko'rsatish huquqiga ega.

Nomzod ko'rsatish tartibi, ularni ro'yxatga olish, zarur hujjatlar, nomzodlarga qo'yiladigan talablar qonunlarda belgilangan.

Nomzod ko'rsatish masalalari "O'zbekiston Respublikasi Prezidenti saylovi to'g'risida"gi Qonunning 24–26-moddalarida; Qonunchilik palatasi deputatligiga nomzod ko'rsatish masalalari "O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga saylov to'g'risida"gi Qonunning 20–26-moddalarida; mahalliy Kengashlarga deputatligiga nomzod ko'rsatish masalalari "Xalq deputatlari viloyat, tuman va shahar kengashlariga saylov to'g'risida"gi Qonunning 20–24-moddalarida belgilangan.

Beshinchi. Saylovoldi tashviqoti. Deputatlikka nomzodlar faoliyatining kafolatlardi.

Saylovoldi tashviqot va targ'ibot ishlari saylov qonunlari bilan tartibga solingan va saylov jarayonining alohida tadbirlaridan hisoblanadi.

2012-yil 19-dekabrda O'zbekiston Respublikasining "Saylov erkinligi yanada ta'minlanishi va saylov qonunchiligi yanada rivojlantirilishi munosabati bilan "O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga saylov to'g'risida"gi hamda "Xalq deputatlari viloyat, tuman va shahar kengashlariga saylov to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi qonunlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish haqida"gi Qonuni qabul qilingan bo'lib, ushbu qonunda "saylovoldi tashviqoti" tushunchasiga rasmiy ta'rif berildi. Unga ko'ra, saylovoldi tashviqoti – saylov kampaniyasi davrida amalga oshiriladigan va saylovchilarni deputatlikka nomzodni yoki siyosiy partiyani yoqlab ovoz berishga undashga qaratilgan faoliyat.

Saylovoldi tashviqoti Qonunchilik palatasi deputatligiga nomzodlar Markaziy saylov komissiyasi tomonidan, mahalliy Kengashning tegishli Kengashlari deputatligiga nomzodlar tegishli Kengashlarga saylov o'tkazuvchi saylov komissiyalari tomonidan ro'yxatga olingan kundan boshlanadi.

Saylovoldi tashviqoti deputatlikka nomzodlar Markaziy saylov komissiyasi yoki tegishli viloyat, tuman, shahar saylov komissiyasi tomonidan ro'yxatga olingan kundan e'tiboran boshlanadi. Saylov kuni va ovoz berish boshlanishiga bir kun qolganida saylovoldi tashviqotiga yo'l qo'yilmaydi.

Vakillik organlari deputatligiga nomzodlar uchun ommaviy axborot vositalaridan teng foydalanish imkoniyati yuklatiladi.

Saylovchilar bilan uchrashuv uchun yig'ilishlarni siyosiy partiyalar mustaqil o'tkazadilar. Mahalliy davlat hokimiyati organlari, jamoat birlashmalar yig'ilishlar o'tkaziladigan joylarni talab darajasida jihozlashga ko'maklashadi. Yig'ilishlar ish vaqtidan boshqa vaqtlarda o'tkaziladi.

Saylov kuni tashviqot olib borishga yo'l qo'yilmaydi. Tashviqot-targ'ibot ishlarida nomzodlarning vakillari muhim rol o'ynaydi.

Prezident tomonidan ilgari surilgan Konsepsiyada saylovlarda tenglikni ta'minlash maqsadida saylovoldi tashviqotining shakl, usullarini kuchaytirish, qonunlarda saylovoldi tashviqotining tushunchasiga aniq ta'rif berish, uning turlarini aniqlashti-

rish, bularni qonunlarda aks ettirish alohida ko'rsatildi¹. 2012-yil 19-dekabrda O'zbekiston Respublikasining "Saylov erkinligi yanada ta'minlanishi va saylov qonunchiligi yanada rivojlantirilishi munosabati bilan "O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga saylov to'g'risida"gi hamda "Xalq deputatlari viloyat, tuman va shahar kengashlariga saylov to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi qonunlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish haqida"gi Qonuni qabul qilindi. Shu asosda qonunlarga tegishli o'zgartish va qo'shimchalar kiritiladi.

Saylov jarayonida, ayniqsa, tashviqot va targ'ibot bosqichida nomzodlar o'z faoliyatlarini erkin olib borishlari uchun ularning mehnat huquqlari, transportdan foydalanish huquqlari alohida muhofaza qilinadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentligiga nomzod, O'zbekiston Respublikasi Bosh Prokurorining roziligisiz Jinoiy javobgarlikka tortilishi, hibsga olinishi yoki sud tomonidan beriladigan ma'muriy jazoga tortilishi mumkin emas. Nomzodni majburiy yuborish, uni shaxsiy buyumlarini, yukini, transportini, turarjoy va xizmat binolarini ko'zdan kechirishga yo'l qo'yilmaydi.

Saylovoldi tashviqotida nomzodlarning huquqlari kafolatlandi. "O'zbekiston Respublikasi Prezidenti saylovi to'g'risida"gi Qonunning 28, 28¹, 29-moddalarida, "O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga saylov to'g'risida"gi Qonunning 27–30-moddalarida, "Xalq deputatlari viloyat, tuman va shahar Kengashlariga saylov to'g'risida"gi Qonunning 25–28-moddalarida ko'rsatilgan. Xususan, 2012-yil 19-dekabr qonuni bilan O'zbekiston Respublikasining "O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga saylov to'g'risida"gi Qonuni 27-moddasi yangi tahrirda bayon etildi va 271, 272, 273, 274-moddalari bilan to'ldirildi. "Xalq deputatlari viloyat, tuman va shahar Kengashlariga saylov to'g'risida"gi Qonunning 25-moddasi yangi tahrirda bayon etildi va 251, 252, 253, 254-moddalari bilan to'ldirildi. Ushbu moddalar orqali saylovoldi tashviqoti tushunchasi aniq belgilandi. saylovoldi tashviqotini ommaviy axborot vositalari orqali, bosma, ko'rgazmali, audiovizual va boshqa tash-

¹ Qarang: Karimov I.A. Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi. – T.: O'zbekiston, 2010. – 39-bet.

viqot materiallarini chiqarish hamda tarqatish orqali olib borish va saylovchilar bilan uchrashuvlar o'tkazish orqali saylovoldi tashviqotini olib borish tartibi aniq belgilandi.

Bundan tashqari, mazkur qonunlarda deputatlikka nomzodlik maqomidan mahrum qilish, nomzodlikdan voz kechish jarayonlari ham belgilangan.

Oltinchi. Saylovchilar ro'yxatini tuzish va saylov byulletenlarini rasmiylashtirish.

Saylovchilar ro'yxati – uni tuzish, ro'yxat bilan saylovchilarni tanishtirish, ro'yxat yuzasidan kelishmovchiliklarni hal qilish munosabatlarini keltirib chiqaradi. Saylovchilar ro'yxati ovoz berish imkoniyatini beruvchi hujjat. Saylovchilar ro'yxati saylov uchastkalarida uchastka saylov komissiyasi tomonidan tuziladi.

Tuman, shahar hokimlari saylovchilarni hisobga olishni ta'minlaydi, ro'yxat tuzishga jamoatchilik vakillari jalb qilinishi mumkin. Harbiy qismlarda saylovchilarning ro'yxati qism qo'mondonligi taqdimi bilan, xorijdagi vakolatxonalarda, sog'liqni saqlash, dam olish muassasalarida saylovchilar ro'yxati tashkilot rahbarlari taqdim etgan ma'lumotlar bo'yicha tuziladi.

Saylov kuniga qadar o'n sakkiz yoshga to'lgan, ro'yxat tuzilayotgan vaqtda mazkur saylov uchastkasida doimiy yoki vaqtincha istiqomat qilayotgan fuqarolar ro'yxatga kiritiladi. Ro'yxat uchastka saylov komissiyasi raisi va kotibi tomonidan imzolanadi. Ro'yxatda har bir saylovchining familiyasi, ismi, otasining ismi, tug'ilgan sanasi va manzili aks ettiriladi.

Ro'yxat saylovga o'n besh kun qolganda, kasalxona, dam olish uylari va boshqa uzoq joylarda yetti kun (Prezident sayloviga ikki kun) qolganda tanishish uchun saylov uchastkasida osib qo'yiladi.

Ro'yxat xususida shikoyat uchastka saylov komissiyasiga beriladi, Prezident saylovlarida shikoyat kechi bilan ikki kunlik muddatda, saylov arafasida esa, darhol ko'rib chiqilishi kerak. Vakillik organlariga saylovda shikoyat 24 soat ichida ko'rib chiqilishi kerak.

Komissiya xatti-harakati ustidan sudga shikoyat qilish ko'rsatilgan. Prezident saylovi to'g'risidagi qonunda sudga saylovdan kechi bilan uch kun oldin shikoyat qilinishi, sud shikoyati ikki kunlik muddatda ko'rib chiqilishi belgilangan.

Saylov jarayonida saylov byulletenlarini tayyorlash, yetkazib berish va rasmiylashtirish alohida bir tadbir deb qaraladi.

Saylov byulleteniga nomzodlar familiyasini, otasining ismi alifbo tarkibida kiritilib, uning tug'ilgan yili, egallab turgan lavozimi, nomzodlikka ko'rsatgan siyosiy partiya ko'rsatiladi.

Tuman, shahar Kengashiga saylovda nomzod nomzod ko'rsatgan fuqarolarning o'zini-o'zi boshqarish organlari ham ko'rsatiladi. Saylov byulletenida uni to'ldirish tartibi ham ko'rsatiladi.

Byulletenlar davlat tili, okrug saylov komissiyasining, viloyat, tuman, shahar kengashiga saylovda shu hududlar uchun saylov o'tkazuvchi saylov komissiyasining qarori bilan okrugining ko'pchilik aholisi so'zlaydigan tilda nashr qilinadi.

Saylov byulletenlari saylovga kamida uch kun qolganda uchastka saylov komissiyasiga yetkazib beriladi. Olingan byulletenlar soni ro'yxatga kiritilgan saylovchilar sonidan yarim foizdan ko'p bo'lmasligi kerak. Byulletenning o'ng tomoni yuqori burchagiga uchastka saylov komissiyasining ikki a'zosi imzo qo'yadi, imzolar komissiya muhri bilan tasdiqlanadi. Shunday usulda rasmiylashtirilmagan byulletenlar sanab chiqishda hisobga olinmaydi.

Yettinchi. Ovoz berish va saylov natijalarini aniqlash – har qanday saylov jarayonining muhim bosqichi

Ovoz berish alohida jihozlangan, saylovchilar uchun qulay, yashirin ovoz berishni ta'minlaydigan darajada shakllantirilgan binolarda o'tkaziladi. Ularda yetarli miqdorda yashirin ovoz berish kabinalari bo'lib, ovoz berishga ulardan o'tib boradigan qilib joylashtiriladi.

Ovoz berish belgilangan kunda soat 6 dan 20 gacha o'tkaziladi. Ovoz berish joyi, vaqti to'g'risida uchastka saylov komissiyasi saylovga kamida o'n kun qolganda saylovchilarni ogohlantiradi.

Xorijiy davlatlardagi vakolatxonalarda, harbiy qismlarda, sanatoriy va dam olish uylarida, kasalxonalarda, borish qiyin bo'lgan yerlarda tuzilgan saylov uchastkalarida ro'yxatga kiritilgan saylovchilar ovoz berib bo'lgan bo'lsa, uchastka saylov komissiyasi istalgan vaqtda ovoz berish tugaganligini e'lon qilishi mumkin.

Saylov kuni ovoz berish binosida uchastka saylov komissiyasi a'zolarining uchdan ikki qismi hozir bo'lganda ochiladi. Komissiya

raisi a'zolar hozirligida saylov qutisini muhrlaydi, saylov byulletenlari va saylovchilar ro'yxatini komissiya a'zolari o'rtasida taqsimlaydi va ovoz berish boshlanganligini e'lon qiladi.

Ovoz beruvchi shaxs binoga kelib, shaxsni tasdiqlovchi hujjat ko'rsatib, saylov byulletenini oladi va ro'yxatga u haqda imzo qo'yadi. Biror-bir sabab bilan saylovchi ro'yxatga kiritilmagan bo'lsa, u hujjati asosida ro'yxat ilovasiga kiritiladi.

Saylovchi byulletenni yashirin ovoz berish kabinasida to'ldiradi. Saylov byulleteni to'ldirilayotgan vaqtda uning oldida hech kim bo'lmasligi kerak. Saylovchi o'zi xohlagan nomzod familiyasi ro'parasiga belgi-krestik qo'yish bilan ovoz beradi va byulletenni qutiga tashlaydi.

Saylov kuni yashash joyida bo'lish imkoniyati yo'q saylovchi uchastka saylov komissiyasidan saylov varaqasini talab qilib olib, to'ldirib, konvertga solib, yopiq holda qoldirishi mumkin. Saylov varaqasi olganligi haqida u ro'yxatga imzo qo'yadi.

Saylovchi uzrli sabab bilan (kasallik) uchastkaga kela olmasa, uning turar joyida ovoz berish tashkil qilinadi.

Sakkizinchi. Saylov natijalarini aniqlash

Saylov natijasini aniqlashning birinchi bosqichida saylov uchastkasidagi ovozlar sanab chiqiladi.

Ovoz berish tugaganligi e'lon qilingach, saylov komissiyasi a'zolari hozirligida, varaqalar solingan konvertlar qutilarga tashlanadi, foydalanilmagan byulletenlar sanab chiqilib bekor qilinadi va quti ochiladi.

Komissiya saylovchilarning umumiy soni va byulleten olganlar sonini aniqlab, har bir nomzodga berilgan ovozlarni alohida-alohida sanab chiqadi.

Uchastka saylov komissiyasi:

- ovoz berishda ishtirok etganlarning umumiy sonini;
- har bir nomzodga yoqlab berilgan ovozlar sonini;
- haqiqiy emas deb topilgan byulleten va varaqalar sonini aniqlaydi.

Ovozlarni sanab chiqishda siyosiy partiyaning vakolatli vakili, kuzatuvchilar ishtirok etishi mumkin.

Sanab chiqish natijalari bayonnomada qayd qilinib, u rais, o'rinbosar, kotib va boshqa a'zolar tomonidan imzolanadi.

Bayonnomani bir nusxasi 48 soatdan kam bo'lmagan muddatga uchastkada osib qo'yiladi va bayonnoma okrug saylov komissiyasiga yuboriladi.

Okrugda saylov natijalari uchastka saylov komissiyasi taqdim etgan bayonnoma asosida aniqlanadi. Okrug saylov komissiyasi:

- okrugdagi saylovchilarning umumiy sonini;
- saylov byulleteni va varaqalarni olganlar sonini;
- ovoz berishda ishtirok etgan saylovchilar sonini;
- har bir nomzodga yoqlab berilgan ovozlar sonini;
- haqiqiy emas deb topilgan byulleten va varaqalar sonini

aniqlaydi.

Bular bayonnomada ko'rsatiladi va u rais, o'rinbosar, kotib hamda barcha a'zolar tomonidan imzolanadi hamda tegishlicha Markaziy saylov komissiyasiga yoki viloyat, tuman, shahar saylov komissiyalariga yuboriladi.

Qonunchilik palatasiga saylovlarda ham Markaziy saylov komissiyasi okrug saylov komissiyasi bayonnomasi asosida Prezident saylovidagi kabi ishlarni bajaradi, faqat u yerda deputatning saylanishiga bir okrugdagi natija ta'sir qiladi.

Okrug bo'yicha ovoz berishda ishtirok etganlarning yarimidan ko'pining ovozini olgan nomzod saylangan hisobalandi.

Saylov okruglari yoki ayrim uchastkalarda saylov natijalariga ta'sir qiluvchi qonun buzilish hollari uchrasa, Markaziy saylov komissiyasi shu joyda saylovni haqiqiy emas deb topishi mumkin. Bunday qaror chiqqan kundan e'tiboran o'n kun ichida Prezidentlikka nomzod, deputatlikka nomzod Respublika Oliy sudiga shikoyat qilishi mumkin.

Markaziy saylov komissiyasi saylov yakunlari bo'yicha bayonnoma tuzadi.

Mahalliy Kengashga saylovning yashirin natijalari tegishlicha viloyat, tuman va shahar saylov komissiyalarida aniqlanadi.

Mazkur komissiyalar okrug saylov komissiyalarining bayonnomasi asosida Markaziy saylov komissiyasi qilgan ishlarni amalga oshiradi va bayonnoma tuziladi.

Barcha saylovlarda ham saylovni o'tgan deb topish, haqiqiy deb topish uchun ro'yxatga olingan saylovchilarning kamida o'ttiz uch foizi ishtirok etgan bo'lishi kerak.

Saylov jarayonida takroriy ovoz berish yoki takroriy saylov o'tkazilishi mumkinligi e'tiborga olingan.

Takroriy ovoz berish saylovda nomzodlar ikkitadan ortiq bo'lib, ularning birortasi ham ovoz berishda ishtirok etganlarning yarmidan ko'pining ovozini ololmagan bo'lsa, eng ko'p ovoz olgan ikki nomzod bo'yicha ikki hafta ichida o'tkaziladi. Takroriy saylovda ovoz berishda ishtirok etgan saylovchilarning nisbatan ko'proq ovozini olgan nomzod saylangan hisoblanadi va bu saylovda saylovchilarning ishtirok etish foizi hisobga olinmaydi.

Takroriy saylov quyidagi hollarda o'tkaziladi:

- saylov o'tmagan yoki haqiqiy emas deb topilsa;
- nomzodlar bitta bo'lib, u zarur miqdordagi ovozni to'play olmagan bo'lsa;
- deputat saylovida saylov okrugida saylov o'tmagan yoki haqiqiy emas deb topilgan bo'lsa, agar takroriy ovoz berish deputat saylanganligini aniqlash imkoniyatini bermasa; okrug bo'yicha ikki nomzod ovozga qo'yilib ulardan birortasi ham yetarli ovoz ololmagan bo'lsa.

Qonunchilik palatasiga va mahalliy Kengashlarga saylovda takroriy ovoz berish va takroriy saylov tegishli okruglarda o'tkaziladi. Takroriy saylov o'tkazish avvalgi saylov komissiyalariga topshirilishi yoki yangi komissiya tuzib o'tkazilishi mumkin. Takroriy saylov kechi bilan bir oy ichida o'tkaziladi. Bunda barcha saylov jarayonidagi tadbirlar qayta o'tkaziladi.

Qonunchilik palatasiga saylov jarayonida qo'shimcha bir tadbir, bosqich mavjud bo'lib, u Qonunchilik palatasiga Ekologik harakatdan deputat saylash hisoblanadi¹.

Umumiy saylov jarayonining yana bir bosqichi (tadbiri) – deputatlarni ro'yxatga olish hamda saylov yakunlarini e'lon qilishdir.

Saylov jarayonining oxirgi bosqichi – saylov yakunlarini e'lon qilish hisoblanadi.

Qonunchilik palatasi deputatlarini Markaziy saylov komissiyasi ro'yxatga olib, bu haqida deputatlarni xabardor qiladi. Deputatlar Markaziy saylov komissiyasi tomonidan ro'yxatga olinishi

¹ Bu haqda, ya'ni senatorlar saylovi to'g'risida darslikning "Oliy Majlis" bobida kengroq to'xtalimiz.

bilan deputatlik maqomiga ega bo'ladi. Markaziy saylov komissiyasi saylov yakunlari to'g'risidagi axborotni, deputatlar ro'yxati va ular haqidagi ma'lumotni o'n kundan kechiktirmay matbuotda e'lon qiladi.

Viloyat, tuman, shahar Kengashlari deputatlari tegishli viloyat, tuman va shahar saylov komissiyalari tomonidan ro'yxatga olinib, ma'lumot ommaviy axborot vositalarida shu komissiyalar tomonidan e'lon qilinadi.

8-§. Saylovlarni moliyalashtirish. Bo'shab qolgan o'rinlarga deputat va senatorlar saylash

O'zbekiston saylov tizimi va saylov jarayonida o'z o'rniga ega, lekin umumiy saylov jarayoni doirasidan chetga chiqadigan saylov munosabatlari ham mavjud. Masalan, saylovlarni moliyalashtirish yoki bo'shab qolgan o'rinlarga saylov o'tkazish.

Moliyalashtirish saylov qonunchiligida ko'rsatilgan. "O'zbekiston Respublikasi Prezidenti saylovi to'g'risida"gi Qonunining 6-moddasi "O'zbekiston Respublikasi Prezidenti saylovining moliyaviy ta'minoti" deb nomlangan. Unga asosan, saylov bilan bog'liq barcha harakatlar davlat mablag'i hisobidan o'tkaziladi. Prezidentlikka nomzodlarni boshqa mablag'lar hisobidan moliyaviy ta'minlash va o'zga tarzda moddiy jihatdan qo'llab-quvvatlash taqiqlanadi. Respublikaning siyosiy partiyalari, jamoat birlashmalari, korxona, tashkilot, muassasa va fuqarolari o'z mablag'larini saylov uchun ixtiyoriy ravishda berishlari mumkin. Bu mablag'larni Markaziy saylov komissiyasi saylov kampaniyasi davrida foydalanish uchun qabul qiladi.

Xuddi shunday qoida, endi u deputatlikka nomzodlarga taalluqli "O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga saylov to'g'risida"gi Qonunning 64-moddasida, "Xalq deputatlari viloyat, tuman va shahar Kengashlariga saylov to'g'risida"gi Qonunning 48-moddasida belgilangan.

Bu moddalarning mazmunidan kelib chiqilsa, birinchi, saylovning xarajatlari davlat hisobidan, uning budjetidan qoplanadi, ikkinchi, nomzodlarni boshqacha tarzda qo'llab-quvvatlash mum-

kin emas, uchinchi, saylov o'tkazish uchun ixtiyoriy mablag' o'tkazish mumkin, lekin bu biror partiya yoki nomzod uchun emas, umuman, saylov uchun bo'ladi, undan Markaziy saylov komissiyasi teng foydalanishni belgilaydi¹.

Bu tartibning, o'rnatilishi saylanadigan Prezident va deputatlar hech qanday kuchlarga, tashkilotlarga qaram bo'lib qolmasligini ta'minlaydi.

Siyosiy partiyalarning vakillik organlariga saylovda ishtirok etilishini moliyalashtirish tartibi "Siyosiy partiyalarni moliyalashtirish to'g'risida"gi Qonuning 8-moddasida belgilangan. Yuqoridagilarga qo'shimcha sifatida mazkur moddada siyosiy partiyalarning Qonunchilik palatasiga saylovda ishtirok etishini moliyalashtirish uchun ajratiladigan davlat mablag'larining bir deputatlikka nomzod hisobiga to'g'ri keladigan miqdori Markaziy saylov komissiyasi tomonidan belgilanadi. Davlat mablag'lari shu partiyadan Qonunchilik palatasi deputatligiga nomzodlar ko'rsatilgach ro'yxatga olingan nomzodlar soniga muvofiq ham-mada siyosiy partiyaning hisob-kitob varag'iga belgilangan tartibda o'tkaziladi.

Qonunning shu moddasida ajratilgan mablag'lardan siyosiy partiyalar qanday va nima uchun foydalanishi ham ko'rsatib qo'yilgan.

Saylov yakunlari bo'yicha siyosiy partiya Qonunchilik palatasida partiya fraksiyasi tuzish uchun zarur miqdorda (9 kishi) deputatlik o'rnini ololmasa, shu siyosiy partiya saylovda ajratilgan davlat mablag'lari partiyaning boshqa mablag'lari hisobidan davlat budjetiga qaytarilishi kerak.

Saylov tizimida saylov jarayoniga bog'liq, lekin o'zi alohida vaqtlarda vujudga keladigan, hamda o'zining tegishli bosqichlardan iborat jarayoni mavjud bo'lgan voqea – saylov instituti bo'shab qolgan o'rinlarga deputatlar saylovini o'tkazishdir.

Vakillik organlarining vakolat muddati besh yil. Shu muddat davomida turli sabablar bilan deputatlik o'rinlari bo'shab qolishi mumkin, masalan:

¹ Mahalliy Kengashlarga saylovlarda ixtiyoriy ajratilgan mablag'larni viloyat, tuman va shahar komissiyalari qabul qilib olib, teng taqsimlash choralarini ko'radi.

- deputat vafot etsa;
- deputatning vakolati haqiqiy emas deb topilsa;
- deputat chaqirib olinsa;
- boshqa mamlakat fuqaroligini olsa yoki yashash uchun boshqa mamlakatga ketsa;

- deputatlikni istisno qiladigan boshqa ishga o'tsa, Qonunchilik palatasi deputati boshqa haq to'lanadigan ishlarga tayinlansa, saylansa deputat vakolati muddatidan oldin to'xtagan hisoblanadi.

Prezidentning vakolati Konstitutsiyaning 96-moddasida ko'zda tutilgan holatda muddatidan avval to'xtatilishi mumkin.

Yuqoridagi holatlar yuzaga kelsa Markaziy saylov komissiyasi Prezident saylovini va alohida okruglar bo'yicha Qonunchilik palatasi deputatlari saylovini tayinlaydi. Mahalliy Kengash deputatlari saylovi esa, tegishlicha viloyat, tuman, shahar Kengashi tomonidan saylov o'tkazilishiga bir oy qolganda tayinlaydi. Prezident saylovi uch oy ichida o'tkaziladi. Saylovlar saylov qonunlarining barcha talablariga rioya etilgan holda o'tkaziladi. Deputatlar saylovi bir oy ichida o'tkazilishi munosabati bilan, saylov tadbirlari qisqartirilgan muddatda o'tkaziladi. Bunda okrug saylov komissiyasi saylovga yigirma besh kun, uchastka saylov komissiyalari esa, o'n besh kun qolganda tuziladi. Deputatlikka nomzodlarni ro'yxatga olish saylovga o'n besh kun qolganda tugallanadi. Deputatlarning vakolat muddati tugashiga olti oy qolganda o'rin bo'shab qolsa, shu o'ringa yangi deputat saylovi o'tkazilmasligiga ham mumkin.

O'rni bo'shab qolgan okruglarda saylov tashkil qilish va o'tkazish, nomzodlar ko'rsatish, tashviqot-targ'ibot ishlari ro'yxatini tuzish, saylovchilarni ogohlantirish, ovoz berishni tashkil etish, saylov natijalarini aniqlash saylov qonunchiligida belgilangan tartiblar asosida o'tkaziladi.

9-§. Deputat va senatorlarni chaqirib olish

Xalq deputatlari mahalliy Kengashlari deputatlari, Qonunchilik palatasi deputatlari va Senat a'zolarining vakolatini muddatidan avval tugatish yo'llaridan biri, ularni muddatdan avval chaqirib olishdir.

Deputat va senatorlarni muddatdan avval chaqirib olish masalasi 2004-yil 2-dekabrda "Xalq deputatlari mahalliy Kengashi deputatini, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi deputatini va Senati a'zosini chaqirib olish to'g'risida"gi Qonun¹ bilan tartibga solinadi.

Qonunga asosan, deputatni, senatorni chaqirib olishga quyidagilar sabab bo'ladi:

- deputatning, senatorning O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlarini jinoiy, fuqaroviy, ma'muriy hamda qonunda nazarda tutilgan boshqa turdagi javobgarlikka olib kelishi mumkin bo'lgan tarzda buzganligi;

- deputatning, senatorning axloq, deputatlik odobining umum e'tirof etilgan normalarini qo'pol ravishda buzuvchi va deputat, senator nomiga dog' tushiruvchi hamda davlat hokimiyati vakillik organlarining obro'siga putur yetkazuvchi harakatlar, nojo'ya ishlar sodir etilganligi;

- deputatning, senatorning qonun hujjatlarida nazarda tutilgan o'z vazifalarini muntazam ravishda uzrli sabablarsiz bajarmaganligi, shu jumladan tegishli xalq deputatlari Kengashlarining, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasining, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining majlislarida, ularning organlari ishida ishtirok etmaganligi, ularning topshiriqlarini bajarmaganligi.

Qonun hujjatlarini, axloq va deputatlik odobi normalarini buzgan, o'z vazifalarini muntazam ravishda bajarmayotgan deputatni, senatorni chaqirib olish zarurligi to'g'risidagi qaror tegishli xalq deputatlari viloyat, tuman, shahar Kengashi, Qonunchilik palatasi yoki Senat (Senat Kengashi) tomonidan qabul qilinadi.

Deputatni, senatorni chaqirib olish masalasini ko'rish uchun huquqni muhofaza qiluvchi organlar va prokuratura tomonidan qonun hujjatlarida belgilangan tartibda berilgan so'rov ham asos bo'lishi mumkin.

Deputatning, senatorning qonun hujjatlarini buzganligi dalillariga oid materiallar xalq deputatlari viloyat, tuman, shahar

¹ O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi faoliyatini tartibga soluvchi qonun hujjatlari to'plami. – T.: 2007, – 230–233-betlar.

Kengashi, Qonunchilik palatasi yoki Senat (Senat Kengashi) tomonidan tegishli viloyat, tuman, shahar prokuroriga yoki O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuroriga dastlabki tarzda ko'rib chiqish va ushbu masala yuzasidan xalq deputatlari Kengashining, Qonunchilik palatasining yoki Senatining deputatlik odobi qo'mitasiga (komissiyasiga) xulosa taqdim etish uchun topshiriladi.

Xalq deputatlari viloyat, tuman, shahar Kengashi, Qonunchilik palatasi yoki Senat (Senat Kengashi) deputatlik odobi qo'mitasining (komissiyasining) va prokurorning xulosalarini eshitish yakunlari bo'yicha deputatni, senatorni chaqirib olish haqidagi masalaning qo'yilishi asosiligi yoxud asossizligi to'g'risida qaror chiqaradi.

Chaqirib olish to'g'risidagi masalasi qo'yilgan deputatning, senatorning hamda mazkur masalaga doir materiallarni o'rganish va tayyorlagan prokurorning fikri xalq deputatlari viloyat, tuman, shahar Kengashining, Qonunchilik palatasining yoki Senatning (Senat Kengashining) majlisida eshtilishi mumkin.

Chaqirib olish to'g'risidagi taklif asosli deb e'tirof etilgan taqdirda davlat hokimiyati vakillik organining tegishli qarori deputatni, senatorni chaqirib olish bo'yicha ovoz berishni tashkil etish uchun O'zbekiston Respublikasi Markaziy saylov komissiyasiga yuboriladi.

Tegishli davlat hokimiyati vakillik organlarining qo'shma majlisida saylangan senator, eng avvalo, tegishincha Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengesi, xalq deputatlari viloyat, tuman, shahar Kengashining deputati bo'lib, u tegishli davlat hokimiyati vakillik organining deputati sifatida chaqirib olinadi.

Markaziy saylov komissiyasi Senatning senatorni chaqirib olish zarurligi to'g'risidagi qaroriga muvofiq senator tegishli davlat hokimiyati vakillik organi deputati etib saylangan saylov okrugida ovoz berishni tashkil etadi. Bunda ovoz berish deputatni chaqirib olish bo'yicha o'tkaziladi.

Tegishli davlat hokimiyati vakillik organlarining qo'shma majlisida saylangan senator deputatlik maqomini yo'qotganidan keyin, tegishincha deputatni chaqirib olish bo'yicha ovoz berish natijalari ro'yxatga olingan paytdan e'tiboran senatorlik maqomini ham yo'qotadi.

Qonun hujjatlariga muvofiq deputatni chaqirib olish u saylangan okrug saylovchilarining yashirin ovoz berishi yo'li bilan amalga oshiriladi.

Deputatni chaqirib olish bo'yicha ovoz berishni Markaziy saylov komissiyasi "O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga saylov to'g'risida"gi, "Xalq deputatlari viloyat, tuman va shahar Kengashlariga saylov to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi qonunlari asosida va deputatni saylash uchun belgilangan tartibda tashkil etadi.

Markaziy saylov komissiyasi davlat hokimiyati vakillik organlarining deputatni chaqirib olish masalasi bo'yicha ovoz berishni o'tkazish zarurligi to'g'risidagi qarorni olgan kundan e'tiboran o'n kunlik muddat ichida qonunga muvofiq xalq deputatlari viloyat, tuman, shahar Kengashining deputatini, shuningdek Qonunchilik palatasi deputatini chaqirib olish bo'yicha okrug komissiyasi tuzilishini ta'minlaydi hamda ovoz berish vaqti va joyini tayinlaydi. Markaziy saylov komissiyasi bu haqda tegishincha xalq deputatlari viloyat, tuman, shahar Kengashini, Qonunchilik palatasini yoki Senatni xabardor qiladi.

Xalq deputatlari viloyat, tuman, shahar Kengashi, Qonunchilik palatasi yoki Senat (Senat Kengashi) deputatni, senatorni chaqirib olish uchun ushbu Qonunning 1-moddasida nazarda tutilgan asoslar bo'lgan materiallar tushgan kundan e'tiboran uch kunlik muddatdan kechiktirmay deputatga, senatorga tushgan hujjatlarning nusxalarini ilova qilgan holda yozma xabarnoma yuboradi.

Chaqirib olish haqidagi masalasi qo'yilgan deputat saylovchilar bilan uchrashishga, saylovchilarning yig'ilishlarida, davlat hokimiyati vakillik organlarining sessiyalari va majlislarida chaqirib olinishi haqidagi masala ko'rib chiqilayotganda ishtirok etishga hamda o'zini himoya qilib so'zga chiqishga haqli.

Deputatni, senatorni chaqirib olish haqidagi masala qo'yilishiga sabab bo'lgan yolg'on axborotni bilaturib taqdim etgan shaxslar qonunga muvofiq javobgar bo'ladilar.

Deputatni chaqirib olish ishlarini tashkil etish tegishli okrug komissiyasi zimmasiga yuklanadi.

Deputatni chaqirib olish bo'yicha ovoz berishni o'tkazish uchun ovoz berishga kechi bilan yigirma besh kun qolganida ovoz

berish uchastkalari va kechi bilan yigirma kun qolganida uchastka komissiyalari tuziladi.

Tegishli saylov okrugi saylovchilarining ro'yxatlari ovoz berish kuniga kechi bilan o'n kun qolganida hamma tanishib chiqishi uchun taqdim qilinadi.

Ovoz berish uchastkalarini va komissiyalarni tuzish, komissiyalarning vakolatlari, saylovchilarning ro'yxatlarini tuzish, ovoz berishni o'tkazish "O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga saylov to'g'risida"gi va "Xalq deputatlari viloyat, tuman va shahar kengashlariga saylov to'g'risida"gi qonunlarida belgilangan tartibda amalga oshiriladi.

Deputatni chaqirib olish bo'yicha yashirin ovoz berish byulletenida uning familiyasi, ismi, otasining ismi, tug'ilgan sanasi, lavozimi (mashg'ulotning turi) ko'rsatiladi. Byulletenga alohida-alohida gorizontal qator qilib quyidagi matn joylashtiriladi. "Deputatning chaqirib olinishini yoqlayman" va "Deputatning chaqirib olinishiga qarshiman". Har bir qatorning ro'parasida, o'ng tomonga bo'sh kvadrat joylashtiriladi.

Saylovchi deputatni chaqirib olish bo'yicha ovoz berish chog'ida deputatning chaqirib olinishini yoqlashidan yoki uning chaqirib olinishiga qarshi ekanligidan kelib chiqib tegishli bo'sh kvadratga belgi-krestik qo'yadi.

Okrug va uchastka komissiyalarining vakolatlari muddati deputatni chaqirib olish bo'yicha ovoz berish yakunlari chiqarilganidan keyin tugaydi.

Ovoz berish natijalari deputatni chaqirib olish bo'yicha okrug komissiyasining majlisida, ovoz berish o'tkazilgan kunning ertasiga aniqlanib, bayonnomaga kiritiladi, bayonnoma tegishincha Markaziy saylov komissiyasiga, viloyat, tuman, shahar saylov komissiyasiga yuboriladi.

Agar ovoz berishda qatnashgan saylovchilarning yarmidan ko'pi deputatning chaqirib olinishini yoqlab ovoz bergan bo'lsa, u chaqirib olingan hisoblanadi.

Agar ovoz berishda qatnashgan saylovchilarning yarmidan kami deputatning chaqirib olinishini yoqlab ovoz bergan bo'lsa, shuningdek ovoz berishda ovoz berish ro'yxatiga kiritilgan saylovchilarning o'ttiz uch foizidan kami ishtirok etgan bo'lsa, deputatni chaqirib olish rad qilingan hisoblanadi.

Deputatning chaqirib olinishini yoqlab va chaqirib olinishiga qarshi berilgan ovozlar teng bo'lib qolgan taqdirda, deputat o'z vakolatlarini saqlab qoladi.

Markaziy saylov komissiyasi yoki tegishli viloyat, tuman, shahar saylov komissiyasi ovoz berish yakunlariga ta'sir qilgan qoidabuzarlikka yo'l qo'yilganligi tufayli ovoz berish natijalarini haqiqiy emas deb topishi mumkin. Bunday holda takroriy ovoz berish tayinlanib, u ushbu Qonun talablariga rioya etilgan holda kechi bilan ikki haftalik muddat ichida o'tkaziladi.

Markaziy saylov komissiyasi, tegishli viloyat, tuman, shahar saylov komissiyasi okrug komissiyasidan olingan bayonnoma asosida deputatni chaqirib olish bo'yicha ovoz berish natijalarini besh kunlik muddat ichida ro'yxatga oladi hamda ommaviy axborot vositalari orqali xabar qiladi.

Qonunchilik palatasi deputatini chaqirib olish bo'yicha ovoz berish yakunlari to'g'risida Markaziy saylov komissiyasi Qonunchilik palatasini xabardor qiladi. Xalq deputatlari viloyat, tuman, shahar Kengashi deputatini chaqirib olish bo'yicha ovoz berish yakunlari to'g'risida tegishli viloyat, tuman, shahar saylov komissiyasi tegishli davlat hokimiyati vakillik organini va Markaziy saylov komissiyasini xabardor qiladi.

Deputatning vakolatlari, agar ovoz berish natijasida chaqirib olingan bo'lsa, uni chaqirib olish bo'yicha ovoz berish natijalari ro'yxatga olingan paytdan e'tiboran muddatdan ilgari tugatilgan hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan tayinlangan senatorni chaqirib olish Qonunda nazarda tutilgan asoslar bo'yicha amalga oshiriladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan tayinlangan senatorni chaqirib olish O'zbekiston Respublikasi Prezidenti farmoni bilan amalga oshiriladi.

Deputat va senatorlarni chaqirib olishdagi qonun buzilishlar ustidan Markaziy saylov komissiyasi yoki tegishli viloyat, tuman, shahar Kengashiga saylov o'tkazuvchi komissiyalarga yoki sudga shikoyat qilish mumkin.

Deputatni, senatorni chaqirib olish bilan bog'liq hujjatlar umumiy saylovdagi kabi davlat budjeti hisobidan qoplanadi.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar:

1. *Saylovlarning ahamiyati qanday?*
2. *Qaysi organlar saylov yo'li bilan saylanadi?*
3. *Saylov tizimi nima?*
4. *Saylov huquqi nima?*
5. *Saylov huquqining prinsiplari nimalardan iborat?*
6. *Saylov jarayoni nima?*
7. *Saylov jarayoni subyektlari kimlar?*
8. *Saylov o'tkazish muddatlari qanday?*
9. *Saylov kampaniyasi boshlanganligini e'lon qilish asoslari nima?*
10. *Saylov senzlari nima, saylanuvchilarga qanday talablar qo'yiladi?*
11. *Mojoritar va proporsional saylov nima?*
12. *Saylov jarayonlari qanday bosqichlardan iborat?*
13. *Okrug, uchastkalar qanday tuziladi?*
14. *Saylov komissiyalari tizimi qanday, ular qanday tuziladi?*
15. *Saylov komissiyalarining vakolatlari qanday?*
16. *Prezidentlikka, deputatlikka nomzod ko'rsatish tartibi qanday?*
17. *Tashviqot-targ'ibot qanday olib boriladi?*
18. *Saylovchilar ro'yxati qanday tuziladi?*
19. *Saylov byulletenlari qanday tayyorlanadi, rasmiylashtiriladi?*
20. *Ovoz berish qanday tashkil qilinadi?*
21. *Saylov natijalarini aniqlash tartibi qanday?*
22. *Takroriy ovoz berish, takroriy saylov nima?*
23. *Saylanganlarni ro'yxatga olish va natijalarni e'lon qilish tartibi qanday?*
24. *O'rni bo'shab qolgan o'rinlarga saylov qanday o'tkaziladi?*
25. *Deputat, senatorlarni chaqirib olish asoslari, tartibi qanday?*

XXI bob. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti

1-§. O'zbekistonda Prezidentlik institutining vujudga kelishi va rivojlanishi

Dunyo miqyosida prezidentlik institutining vujudga kelishi demokratik kuchlarning g'alabasi sifatida qaraladi. Chunki, Prezident davlat boshlig'i sifatida paydo bo'lgach, xalq o'z davlat boshlig'ni o'zi saylab qo'yadigan bo'ldi yoki prezident xalq saylagan vakillar tomonidan saylanishi va bunday mamlakatlarda davlat boshlig'i lavozimini merosga qoldirish tartibi barxam topdi. Hozirgi vaqtda BMTga a'zo bo'lgan 192 davlatning 143 tasida prezidentlik lavozimi mavjud. Shuning o'zi ham dunyo xalqlari o'z taqdirini Prezident bilan bog'laganligini ko'rsatadi.

Turli mamlakatlarning rivojlanishida, jahon hamjamiyatida o'rin tutishida mamlakat prezidentlari ijobiy rol o'ynaydi. Jorj Vashington, F. Ruzvelt, Mustaf o Ota Turk, Sharl De Gol, I. Tito kabi prezidentlar mamlakatlarning taraqqiyotiga katta hissa qo'shib, xalqning, millatning iftixori, milliy qahramoniga aylangan.

O'zbekistonda Prezidentlik institutining vujudga kelishi ham O'zbekistonning mustaqilligi bilan bog'liq va taraqqiyoti kafolatlaridan hisoblanadi.

Sobiq ittifoqning oxirgi yillaridagi ijtimoiy hayotning hamma sohalaridagi tartibsizliklar, inqirozlarga uchrash O'zbekistonda ham yaqqol sezila boshladi.

Hamma sohalarining mutlaqo izdan chiqib ketishi respublika miqyosida yangicha boshqaruvga o'tishni, Respublika bilan ittifoq o'rtasida yangicha munosabat o'rnatishni taqozo eta boshladi. Buning uchun Respublikada aholini birlashtira oladigan, markaz hujumlariga bardosh beradigan, markazning roziligisiz, ishtirokisiz vujudga keladigan davlat boshlig'i lavozimiga ehtiyoj sezildi.

Bundan tashqari, O'zbekiston shu paytda ham mustaqil respublika – davlat hisoblansa-da, davlat boshlig'i degan lavozim (bunday lavozimlar ittifoqda ham yo'q edi) bo'lmagan. O'zbekiston Konstitutsiyasi barcha davlatlar konstitutsiyalari o'rnatgan davlat boshlig'i degan institutni chetlab o'tgan edi. Davlat boshlig'i

vazifasini har doim kommunistik partiya rahbarlari bajarib kelgan edi. Bu hech bir qonunda qayd qilinmagan edi. Shuning uchun boʻxronli 90 yillarning oxirida har qanday mamlakatda ligitim davlat boshligʻi lavozimi boʻlishini davrning oʻzi taqazo etdi.

Shuning uchun avval sobiq ittifoqda davlat boshligʻi – prezident lavozimi oʻrnatildi va 1990-yil mart oyida Oʻzbekistonda sobiq ittifoqdagi respublikalar orasida birinchi boʻlib Prezidentlik lavozimi – instituti oʻrnatildi.

Bu markazning roziligini olmasdan, uning taqiqlashlariga qaramasdan qilingan katta voqea boʻldi va aytish mumkinki, Prezidentlik lavozimining oʻrnatilishi Oʻzbekistonning mustaqillik yoʻlidagi eng salmoqli va toʻgʻri qadami boʻldi.

1991-yil dekabr oyida Oʻzbekistonning birinchi Prezidenti I. Karimov umumxalq tomonidan, muqobilik asosida Prezident etib saylandi.

Shundan keyin mamlakatda boshqaruvni barqarorlashtirish, ijro hokimiyatini kuchaytirish borasida sezilarli ishlar amalga oshirildi. Oʻzbekistonni yangi Konstitutsiya loyihasi ustida ishlashi jadallashtirildi.

1991-yil 31-avgustda mamlakat Prezidenti Oʻzbekiston Respublikasi Oliy Soveti minbarida Oʻzbekistonni mustaqil davlat deb eʼlon qildi. Bu katta tarixiy voqea boʻlib, oʻzbek xalqining azaliy orzusi ushinishi edi. Shundan keyin Prezident rahbarligida Oʻzbekistonning mustaqilligini amalda saqlash chora-tadbirlari koʻriladi. Xavfsizlikni taʼminlash maqsadida mamlakat qurolli kuchlari tashkil qilinib, mustahkamlanib bordi. Mamlakatni iqtisodiy tizimi mustahkamlandi. Mamlakat hududidagi barcha mulklar respublika mulki deb eʼlon qilindi. Hokimiyat tizimida rivojlangan mamlakatlar tajribasi qoʻllanilib kelingan hokimiyat boʻlinishi prinsipi qoʻllanila boshlandi.

Prezident rahbarligida qilingan yana bir muhim voqea bu – mustaqil Oʻzbekistonning Konstitutsiyasini ishlab chiqish va qabul qilish boʻldi. Konstitutsiya Oʻzbekistonning davlat suverenitetini mustahkamladi. Xalq hokimiyatchiligini oʻrnatdi, inson va uning huquqlarini oliy qadriyat deb belgiladi. Konstitutsiyada Oʻzbekiston demokratik, suveren respublika deb eʼtirof etildi. Davlat boshligʻi

sifatida Prezident belgilandi va Konstitutsiyada Prezidentni saylash, Prezident nomzodiga qo'yiladigan talablar, Prezident vazifasi va vakolatlari belgilab qo'yildi. O'zbekiston Prezidentiga taalluqli asosiy masalalar Konstitutsiyaning "O'zbekiston Respublikasi-ning Prezidenti" degan XIX bobida mustahkamlandi. Unda Prezident davlat va ijroiya hokimiyati boshlig'i, degan qoida bilan bir qatorda, Prezident bir vaqtning o'zida Vazirlar Mahkamasining ham Raisi, degan qoida o'rnatildi.

O'tish davrida, ayniqsa, ijroni ta'minlashda bu to'g'ri yo'l edi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti ma'lum davrda shu mavqeni egallab, O'zbekistonda barqarorlikni ta'minlashga, milliy to'tuvlikka erishishda, iqtisodiy tizimga bozor munosabatlarini joriy qilishda, mamlakat xavfsizligini, fuqarolar manfaatini himoya qilish borasida katta ishlarni amalga oshirdi. O'zbekistonning jahon hamjamiyatida munosib o'rinni egallashiga, xalqaro huquqning to'la huquqli subyekti sifatida e'tirof etilishiga katta hissa qo'shdi.

Mamlakatimiz XXI asrga qadam qo'yar ekan, jamiyatni rivojlantirish ustuvor yo'nalishlarini Prezident rahbarligida belgilab oldi. Ustuvor yo'nalishlardan biri qilib – mamlakat siyosiy, iqtisodiy hayotini, davlat va jamiyat qurilishini yanada erkinlashtirish belgilandi¹.

Erkinlashtirish davlat qurilishi va boshqaruvidagi islohotlarning asosini tashkil etib, u boshqa hokimiyat tarmoqlariga, shu jumladan, Prezidentning maqomiga ham taalluqli bo'ldi. Bu borada mamlakatimizda amalga oshirilgan voqealardan biri 2002-yil 27-yanvarda bo'lib o'tgan referendum va uning asosida 2003-yil 24-aprelda qabul qilingan qonun bo'ldi. Shular asosida Konstitutsiyaga kiritilgan o'zgartirishlar tufayli Oliy Majlis ikki palatali tuzilishda tashkil qilinadigan bo'ldi. Prezidentning vakolati besh yildan yetti yilga o'zgartirildi. Prezidentning ayrim vakolatlari Oliy Majlis Senatiga o'tkazildi va Konstitutsiyadan Prezidentning Vazirlar Mahkamasi Raisi haqidagi qoida chiqarildi.

Bularning barchasi demokratlashtirishning amaliy ifodasi edi.

2007-yil 11-aprelda "Davlat boshqaruvini yangilash va yanada demokratlashtirish hamda mamlakatni modernizatsiya qilishda

¹ Qarang: Karimov I.A. O'zbekiston XXI asrga intilinoqda. – T.: O'zbekiston, 1999. – 15-bet.

siyosiy partiyalarning rolini kuchaytirish to'g'risida"gi Qonun va Konstitutsiyaning 89-moddasi, 93-moddasining 15-bandi, 102-moddasi ikkinchi qismiga kiritilgan o'zgartirishlar Prezidentning maqomiga ham sezilarli ta'sir qildi. O'zgartirishlar asosida Prezidentning ijro hokimiyatiga boshchilik qilishi bekor bo'lib, Prezident davlat boshlig'idir va davlat hokimiyati organlarining kelishilgan holda faoliyat yuritishini hamda hamkorligini ta'minlaydi, degan qoida kiritildi. Bundan tashqari, yuqorida tilga olingan qonunga asosan, Prezident Bosh vazir nomzodini Oliy Majlisga Qonunchilik palatasidagi siyosiy partiya guruhlar bilan maslahatlashib, viloyat (tuman, shahar) hokimlarini viloyat Kengashlariga tasdiqlash uchun viloyat (tuman, shahar) kengashidagi partiya guruhlar bilan maslahatlashib taqdim qilish tartibi o'rnatildi.

Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisida "Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi" mavzusida qilgan ma'ruzasida Prezidentimiz davlat hokimiyati va boshqaruvini demokratlashtirish masalalariga to'xtalib: "Hozirgi paytda mamlakatimizda aholisining siyosiy-huquqiy madaniyati va ijtimoiy ong darajasining o'sib borishi, jamiyatni demokratlashtirish va liberallashtirish jarayonlarining jadal rivojlanishi, yurtimizda ko'ppartiyaviylik tizimining tobora mustahkamlanishi davlat hokimiyatining uchta subyekti, ya'ni davlat boshlig'i bo'lgan Prezident, qonun chiqaruvchi va ijro etuvchi hokimiyatlar o'rtasidagi vakolatlarning yanada mutanosib taqsimlanishini ta'minlash uchun zarur shart-sharoitlarni yuzaga keltirmoqda"¹, – deb qayd qildi va Konstitutsiyaga o'zgartirishlar kiritish haqida aniq ko'rsatmalar berdi.

Ushbu konsepsiya asosida 2011-yil 18-aprelda Konstitutsiyamizga kiritilgan o'zgartirish va qo'shimchalar Prezidentning maqomiga ham taalluqli bo'ldi. Ularga asosan, saylovlarda parlamentda eng ko'p o'rin olgan yoki bir xil o'rin olgan siyosiy partiyalar Bosh vazir lavozimiga nomzodni tavsiya etadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti taqdim etilgan Bosh vazir lavozimiga nomzodni ko'rib chiqqanidan keyin o'n kun muddat ichida uni

¹ Karimov I.A. Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi. – T.: O'zbekiston, 2010. – 10-bet.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining ko'rib chiqishi va tasdiqlashi uchun taklif etadi.

Bosh vazir nomzodi uning uchun tegishincha O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi deputatlari va Senati a'zolari umumiy sonining yarmidan ko'pi tomonidan ovoz berilgan taqdirda tasdiqlangan hisoblanadi.

Konstitutsiyaga kiritilgan o'zgartirishga asosan Bosh vazirga nisbatan ishonchsizlik bildirilib, u iste'foga chiqqan taqdirda, Prezident Bosh vazir nomzodini Qonunchilik palatasidagi partiya fraksiyalari va deputatlar guruhi bilan maslahatlar o'tkazgandan so'ng, ko'rib chiqish va tasdiqlash uchun Oliy Majlisga taqdim qiladi. Oliy Majlis tomonidan Bosh vazir lavozimiga nomzod ikki marta rad etilgan taqdirda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Bosh vazir vazifasini bajaruvchini tayinlaydi va O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisini tarqatib yuboradi.

Konstitutsiyaga kiritilgan o'zgartirishlar asosida, Prezident Vazirlar Mahkamasi vakolatiga kiritilgan har qanday masala yuzasidan qaror qabul qilishi mumkin degan qoida ham endi barham topdi.

Bu qilingan ishlar natijasida Prezident Oliy Majlis, Vazirlar Mahkamasi vakolatlarining taqsimlanishida yanada mutanosiblik vujudga keldi.

2011-yil 12-dekabrda Konstitutsiyaga o'zgartirish kiritish to'g'risidagi qonunga asosan Prezidentning vakolat muddati yetti yildan besh yilga o'zgartirildi. Bu demokratik talablar, jahon tajribasiga mos bo'ldi.

Prezident lavozimi vujudga kelgandan boshlab to hozirgacha: Prezidentning Vazirlar Mahkamasi Raisi, ijro hokimiyati boshlig'i ekanligining bekor qilinishi, Prezidentning ayrim vakolatlari Senatga o'tkazilishi, aslo O'zbekistonda Prezident hokimiyatining susaytirilishni nazarda tutmaydi. Aksincha, islohotlar natijasida Prezidentning barcha hokimiyat tarmoqlari faoliyatini yo'naltirish, ularning hamkorligini ta'minlash bo'yicha vakolatlari kuchaydi. Vazirlar Mahkamasi, Bosh vazir mas'uliyatining oshishiga olib keldi. Hokimiyat bo'linishi prinsipining amaliy ifodasi kuchaydi. Prezidentning barcha hokimiyat tarmoqlarida holiligi (avval u ijro

hokimiyatining boshlig'i sifatida hokimiyat bo'linishida ishtirok etar edi) barcha hokimiyat tarmoqlari mavqeining teng bo'lishini ta'minladi.

O'zbekistonda Prezident lavozimi o'rnatilishi va Prezident I. Karimovning faoliyati tufayli mamlakatimizda amalga oshirilgan quyidagi ishlarni alohida ko'rsatish mumkin.

1. Mamlakat mustaqilligiga erishildi, uni himoyalash mexanizmlari yaratildi.

2. Mamlakat Konstitutsiyasi va u asosida milliy qonunchilik tizimi yaratildi.

3. Mamlakat iqtisodiga bozor munosabatlari tamoyillari kiritildi, iqtisodiy negiz yaratildi.

4. Demokratik prinsiplar asosida hokimiyat organlari tizimi yaratildi. Turli hokimiyat tarmoqlarining hamkorlikda ishlashi ta'minlandi.

5. Milliy, tarixiy an'anamiz, qadriyatlar tiklandi. Ular turmush tarzining hayotiy omillariga aylantirildi.

6. Mukammal ta'lim tizimi yaratildi.

7. Kuchli ijtimoiy himoya tizimi vujudga keldi.

8. O'zbekiston jahon hamjamiyatida o'z o'rniga ega bo'ldi.

Bularning real voqea ekanligini mamlakatimizda 22 yildan buyon osoyishtalik, barqarorlik, milliy totuvlik hukm surayotganligidan ham ko'rishimiz mumkin.

2-§. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining hokimiyat tizimidagi o'rni (Prezident maqomi)

Davlatchilik tajribasida Prezident lavozimi keng qo'llaniladi. Ularning davlat hokimiyat tizimidagi o'rni, maqomi har xil. Prezident institutiga xos umumiy xususiyatlar bilan birga, bir guruh davlatlarda yoki alohida davlatlarda Prezidentlikning o'ziga xos xususiyatlari ham mavjud.

Prezidentlikka xos umumiy xususiyatlar ularning respublika shaklidagi davlatga xosligi, ularning saylanishi asosida vujudga kelishi bo'lsa, o'ziga xos xususiyatlari – qanday saylanishi, davlat boshlig'i ekanligi yoki davlat va ijro hokimiyati boshlig'i ekanligi,

vakolat muddatining har xilligi, yangi vakolatlarning kengligi yoki torligidir.

Prezidentning huquqiy maqomiga uning qaysi yo'l bilan saylanishi (xalq tomondanmi, vakillik organlari yoki maxsus organlar tomonidanmi), faqat davlat boshlig'i yoki davlat va ijro hokimiyati boshlig'i ekanligi, davlat boshqaruvning Prezidentlik, parlamentar, aralash shakllari ta'sir qiladi va bular Prezidentning hokimiyat tizimidagi o'rnini aniqlashda ham asosiy mezon bo'ladi.

Umuman, Prezidentning maqomining prezidentlik vakolatining vujudga kelishi va tugashi, vakolatlari, vazifasi, huquq va majburiyati (mas'uliyati), faoliyatining kafolatlarini belgilaydi. Prezidentning maqomi uning qanday vazifaga (davlat boshlig'i, ijroiya hokimiyati boshlig'i, hukumat boshlig'i) egaligiga bog'liq.

O'zbekistonda prezident instituti (lavozimi) joriy qilinarkan, u yoki bu davlatga o'xshash uchun harakat qilishga yoki prezidentlik eng yaxshi yo'lga qo'yilgan davlatlarning tajribasi shundayligicha olinmadi. Yoki Respublika prezidentlik respublikasi bo'ladi yoki parlamentar respublika bo'ladi, degan maqsadlar qo'yilmadi.

Prezidentlik joriy qilinarkan, shu lavozimdan foydalanib mustaqillikka erishish, uni saqlash, boshqa davlatlar bilan kelisha oladigan davlat qurish, insonni eng oliy qadriyat darajasiga ko'tarish va shu maqsadlar yo'lida mamlakatdagi ba'zi kuchlarni birlashtira oladigan, iqtisodiy bozor munosabatining tamoyillari asosida qura oladigan vosita sifatida Prezidentlik tanlandi.

Shuning uchun ham mamlakatimiz mustaqilligining dastlabki davrlarida – prezidentlik o'rnatilganda, Konstitutsiya qabul qilenganda Prezidentga keng vakolatlar va shu vakolatlarni ta'minlay oladigan darajada huquqlar berildi. Shuning uchun ham Prezident davlatimiz taraqqiyotining dastlabki bosqichida ham davlat boshlig'i, ham ijroiya hokimiyat boshlig'i va bir vaqtini o'zida Vazirlar Mahkamasining raisi vazifalarini bajardi. Prezident qo'lida dastlabki davrlarda juda katta kuch, vakolat to'plandi.

E'tirof etish mumkinki, Prezident o'ziga berilgan bu vakolatlardan, imkoniyatlardan to'g'ri, ijodkorlik yo'lida foydalandi. Boshqacha qilib aytganda, davlatimiz rivojlanishining dastlabki

bosqichlarida O'zbekistonda prezidentlik respublikasiga xos xususiyatlar ko'proq edi va yaqqolroq namoyon bo'ldi.

2000-yillarga kelib ko'plab masalalar hal bo'ldi. Siyosiy partiyalar shakllandi, xalqning ongi, madaniyati, qarashlari o'sdi, turmush tarzi ijobiy tomonga o'zgardi, farovonlik rivojlanib bordi. Hokimiyat tarmoqlari o'rtasida hamkorlik o'rnatildi. Bular endi demokratik jarayonlarni yanada chuqurlashtirishni taqozo etdi. Natijada Prezident zimmasidan ba'zi vazifalar olinishi uchun sharoit yaratildi. Avvalgi badda aytilganidek, avval Prezident bir vaqtning o'zida Vazirlar Mahkamasining Raisi bo'lishi qoidasi bekor bo'ldi. Keyinchalik Prezidentning ijro hokimiyatining boshlig'i vazifasi bekor bo'lib, u faqat davlat boshlig'i hisoblandi. Prezidentning ayrim vakolatlari Senatga o'tkazildi. Vazirlar Mahkamasi vakolatiga kiruvchi masalalar yuzasidan qaror qabul qilish huquqi yo'q bo'ldi. Bundan tashqari, Prezident Bosh vazir nomzodini Oliy Majlis palatalariga to'g'ridan-to'g'ri yoki o'zi mustaqil taqdim qilmay, saylovlarda ko'p o'rin olgan siyosiy partiyalar tavsiya qilgan nomzodni Oliy Majlisga taqdim qiladigan bo'ldi. Oliy Majlis Qonunchilik palatasidagi siyosiy partiyalar fraksiyalarining talabi bilan, Bosh vazirni lavozimdan ozod qilish masalalarini, viloyat, Toshkent shahar xalq deputatlari Kengashlaridagi partiya guruhlari talabi bilan hokimlarni vakolat muddatidan avval lavozimdan ozod qilish masalasini hal qilish va nihoyat Qonunchilik palatasi deputatlari tashabbusi bilan Bosh vazirga nisbatan ishonchsizlik votumi belgilangan tartibda amalga oshirilganda, Bosh vazirni iste'foga chiqarish kabi Prezidentning vakolatlari vujudga keldi. Bularning hammasi Prezidentning maqomi demokratlashib borayotganligini, Prezident boshqa siyosiy tuzilmalarning fikri bilan kelishgan holda faoliyat yuritishini ko'rsatadi.

2007-yil 11-apreldagi Konstitutsiyaga o'zgartirish kiritish to'g'risidagi qonunga asosan Konstitutsiyaga o'zgartirish kiritilib, uning 89-moddasi quyidagi tahrirda bayon qilindi: "O'zbekiston Respublikasining Prezidenti davlat boshlig'idir va davlat hokimiyati organlarining kelishilgan holda faoliyat yuritishini hamda hamkorligini ta'minlaydi". Bu norma O'zbekiston Prezidentining davlat hokimiyati tizimidagi o'rnini, asosini, Prezidentning maqomini va eng asosiy vazifasini belgiladi.

Shunga asosan, Prezident har qanday davlat hokimiyati tarmoqlaridan holi, ularning birortasi tarkibiga kirmaydi, shunday ekan, hokimiyatning bo'linishi prinsipi unga ta'sir qilmaydi, lekin shu prinsipning amal qilishini ta'minlaydi.

O'zbekiston Prezidenti faqat davlat boshlig'i qilib belgilangan, lekin uning huquqida shu maqomdagi boshqa davlat Prezidentlaridan katta farq ham mavjud.

Prezident ijro hokimiyatiga boshchilik qilmasligi va faqat davlat boshlig'i maqomida bo'lishi, aslida parlamentar respublikaga xos xususiyat va ularda prezident parlament tomonidan yoki maxsus chaqirilgan organ tomonidan saylanadi.

O'zbekiston Prezidenti faqat davlat boshlig'i maqomiga ega bo'lsa-da, Konstitutsiyada unga keng vakolatlar berilgan, u siyosiy hayotda (amaliyotda) ham hal qiluvchi rol o'ynaydi. O'zbekistonda Prezident hokimiyati mustaqil, u parlament tomonidan nazorat qilinmaydi, parlament oldida mas'ulligi yo'q. Prezident amaliyotda barcha hokimiyat tarmoqlaridan ustun turadi. Buning eng asosiy sabablaridan biri shundaki, O'zbekiston Prezidenti xalq tomonidan saylanadi va xalqdan to'g'ridan-to'g'ri vakolat oladi.

Prezident barcha hokimiyat tarmoqlaridan ustun, degan fikr quyidagilar bilan isbotlanadi.

Prezident davlat hokimiyat organlarining kelishilgan holda faoliyat yuritishini hamda hamkorligini ta'minlash bilan cheklanmaydi. O'zbekiston Prezidenti qonunchilik, ijro, sud organlarini tashkil bo'lishiga, faoliyatiga turli yo'llar bilan ta'sir qiladi.

Qonunchilik hokimiyati – O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining shakllanishiga, Senatning bir qismi (16 ta senatorni) ni tayinlash va Senat raisi nomzodini taqdim etish bilan ta'sir qilsa, Prezidentning Konstitutsiya qonunlarda ko'zda tutilgan holatlarda, Oliy Majlis faoliyatini, uning palatalarini tarqatib yuborish bilan to'xtatish vakolatining mavjudligi Prezidentning Qonunchilik hokimiyatiga nisbatan ustuvor mavqei ko'rsatadi. Prezident vakillik hokimiyati hisoblanuvchi viloyat, Toshkent shahar, kengashlarini ham tarqatish yuborishi mumkin.

O'zbekiston Prezidenti Vazirlar Mahkamasini shakllantirish, viloyat hokimlarini (Toshkent shahar hokimini ham)

qonunga asosan tayinlash, lavozimidan ozod qilish, Vazirlar Mahkamasi tarkibini har qanday vaqtda o'zgartirish, Vazirlar Mahkamasi va viloyat hokimlarining qarorlarini bekor qilish orqali ijro hokimiyati faoliyatiga ta'sir o'tkazadi va bu yerda ham Prezidentning ijro hokimiyatiga nisbatan ustuvor maqomini ko'ramiz.

Prezident sudlov ishlariga aralashmagan holda barcha sud tarmoqlarini tashkil qilishda yuqori sudyalarning nomzodini tavsiya qilish, quyi sudlarni tayinlash bilan ishtirok etadi. Bundan tashqari, sud tomonidan jazolangan fuqarolarni afv etish huquqi Prezidentda mavjud.

Bulardan tashqari, Prezident O'zbekistonda faoliyat yuritadigan, lekin biror-bir hokimiyat tizimiga kirmaydigan muassasalar rahbarlarini lavozimga tayinlashda ishtirok etadi. Masalan, Markaziy bank boshqaruvi raisi, Bosh prokuror, Hisob palatasi raisi, Tabiatni muhofaza qilish davlat qo'mitasi raisi, Milliy xavfsizlik xizmati raisi. Yuqoridagi fikrlar O'zbekiston Respublikasida boshqaruvning aralash shakli mavjudligini, u kuchli prezident hokimiyatiga asoslanganligini ko'rsatadi. Shunga mos ravishda Prezidentga yetarli vakolatlar berilgan.

Konstitutsiyaning 94-moddasiga asosan, O'zbekiston Prezidenti respublikaning butun hududida majburiy kuchga ega bo'lgan farmonlar, qarorlar va farmoyishlar chiqaradi. Bu ham Prezidentning huquqiy maqomini ko'rsatuvchi omillardandir. Prezidentning O'zbekiston Qurolli Kuchlarining Oliy Bosh qo'mondoni hisoblanishi va Qurolli Kuchlarning Oliy qo'mondonlarini tayinlash, vazifasidagi ozod qilishi ham uni maqomini xarakterlovchi omillardandir.

Prezident maqomi deganda, unga yuklatilgan vazifalar, ularni bajarish uchun zarur vakolatlar va shu vakolatlarni amalga oshirishni ta'minlovchi huquqlar hamda Prezident mas'uliyati, uning faoliyatining kafolatlari yig'indisi asosidagi prezidentlik huquqiy holati tushiniladi.

3-§. O'zbekiston Prezidentini saylash tartibi

Barcha mamlakatlarda prezident ma'lum muddatga saylab qo'yiladi. Saylov har xil bo'lishi mumkin. Masalan, ayrim davlatlarda Prezidentni parlament (xalq vakillari) saylaydi (Italiya, Chexiya, Polshada); ayrim mamlakatlarda faqat prezident saylash uchun maxsus anjuman chaqiriladi (Germaniyada); ayrim mamlakatlarda prezidentni saylovchilar vakili saylaydi (AQSh-da); ayrim mamlakatlarda prezidentni bevosita xalq saylaydi (Fransiya, Rossiya, Qozog'istonda). Demak, prezident saylovida jahon tajribasida to'g'ridan-to'g'ri saylov yoki pog'onali saylov qo'llaniladi.

O'zbekistonda ham Prezident umumiy, teng, to'g'ridan-to'g'ri saylov huquqi asosida yashirin ovoz berish yo'li bilan saylanadi.

To'g'ri saylov orqali prezident xalq tomonidan saylanganda u xalqdan vakolat oladi, boshqa xech qanday tuzilma oldida mas'ul bo'lmaydi. Undan tashqari to'g'ri saylov natijasida prezident saylangan mamlakatlarda prezidentning vakolatlari keng bo'ladi, boshqa hokimiyat tuzilmalariga ta'siri kuchli bo'ladi.

Prezidentlik instituti Konstitutsiyaviy huquqda, umuman, jamiyat hayotida muhim institut hisoblanadi.

Shuning uchun Prezidentni saylashning asosiy holatlari, prezident vakolatlari, boshqa hokimiyat tuzilmalari bilan munosabatining asoslari Konstitutsiyada belgilangan. O'zbekiston Konstitutsiyasining 90-moddasiga asosan, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga o'ttiz besh yoshdan kichik bo'lmagan, davlat tilini yaxshi biladigan, bevosita saylov gacha kamida 10 yil O'zbekiston hududida muqim yashayotgan O'zbekiston Respublikasi fuqarosi saylanishi mumkin. Ayni bir shaxs surunkasiga ikki muddatdan ortiq O'zbekiston Respublikasining Prezidenti bo'lishi mumkin emas.

O'zbekiston Respublikasining Prezidenti O'zbekiston Respublikasining fuqarolari tomonidan umumiy, teng va to'g'ridan-to'g'ri saylov huquqi asosida yashirin ovoz berish yo'li bilan besh yil muddatga saylanadi. Prezidentni saylash tartibi O'zbekiston Respublikasining qonuni bilan belgilanadi.

Konstitutsiyaning 117-moddasida Prezident saylovi (boshqa vakillik organlari kabi) uning vakolat muddati tugaydigan yilda dekabr oyi uchinchi o'n kunligining birinchi yakshanbasida o'tkaziladi. Saylovlar umumiy, teng va to'g'ridan-to'g'ri saylov huquqi asosida yashirin ovoz berish yo'li bilan o'tkaziladi.

Sud tomonidan muomalaga layoqatsiz deb topilgan fuqarolar, shuningdek sud hukmi bilan ozodlikdan mahrum etish joylarida saqlanayotgan shaxslar saylanishi mumkin emas va saylovda qatnashmaydilar. Shuningdek, Konstitutsiyaning bu moddasida har bir saylovchining bir ovozga ega ekanligi, uning xohish-irodasi-ning bildirish tengligi va erkinligi qonun bilan kafolatlanishi belgilab qo'yilgan.

Bundan tashqari, Konstitutsiyaning 96-moddasida ham Prezident sayloviga taalluqli holat mavjud. Unga ko'ra prezident o'z vazifasini betobligi tufayli bajara olmasligi tegishli komissiya xulosasi bilan tasdiqlangan vaqtida uch oy ichida saylov o'tkazish kerakligi belgilangan.

Konstitutsiyaning bu normalari Prezidentlik vakolat muddatini, Prezidentlikka saylanuvchiga nisbatan qo'yiladigan talablarni, saylov o'tkazish muddatini, saylov huquqi prinsiplarini belgilangan holda prezident saylash tartibi Qonun bilan belgilanishini ko'rsatib qo'ygan.

Bunday qonun – 1991-yil 18-noyabrda qabul qilingan “O'zbekiston Respublikasi Prezidenti saylovi to'g'risida”gi Qonundir¹. Bu qonun Konstitutsiya qabul qilinguncha qabul qilingan bo'lib, uning asosida 1991-yil dekabrda O'zbekiston Prezidenti saylovi o'tkazilgan. Qonunga keyinchalik bir necha o'zgartirishlar kiritildi.

Qonunda saylov o'tkazishning barcha demokratik prinsiplari o'z o'rnini topgan, u xalqaro saylov standartlariga mos keladi.

Qonun Prezident saylovining umumiy, teng, to'g'ridan-to'g'ri saylov huquqi asosida yashirin ovoz berish yo'li bilan o'tkazilishini, saylov, saylov komissiyalari tomonidan o'tkazilishi, saylovlarga tayyorgarlik ko'rish va o'tkazish oshkora o'tkazilishi, saylovning moliyaviy ta'minotini, saylov qonunchiligini buzganlik uchun

¹ O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi faoliyatini tartibga soluvchi qonun hujjatlari to'plami. 2007. – 33–46-betlar.

javobgarlik masalalarini belgilaydi va saylov jarayonini mukammal tartibga solish bilan, saylovga tayyorgarlik ko'rish, o'tkazish, natijasini aniqlash, e'lon qilishi masalalarini aniq tartibga soladi.

Prezident saylovi, Markaziy saylov komissiyasi tomonidan saylov kompaniyasi boshlanishini Prezident vakolati tugashidan kamida uch oy oldin e'lon qilinishi bilan boshlandi.

Undan so'ng saylov okruglari tuziladi, Prezident saylovida har bir viloyat, Toshkent shahri va Qoraqalpog'iston Respublikasi hududi bir okrug sifatida belgilanadi va bu haqdagi Markaziy saylov komissiyasining qarori saylovga yetmish besh kun qolganda e'lon qilinadi.

Saylovga oltmish kun qolganda kamida 20 nafar, ko'pi bilan 3000 saylovchi hisobiga saylovchilar uchastkalari okrug saylov komissiyasi tomonidan tuziladi. Istisno tariqasida saylovga besh kun qolganda ham saylov uchastkasi tuzilishi mumkin.

O'zbekistonning xorijiy davlatlardagi vakolatxonalarida ham saylov uchastkasi tuzish, ularni qaysi okrugga birlashtirish masalasini Markaziy saylov komissiyasi hal qiladi.

Prezidentlikka saylovni Markaziy saylov komissiyasi, okrug saylov komissiyasi, uchastka saylov komissiyasi tashkil qiladi. Markaziy saylov komissiyasi doimiy faoliyat ko'rsatuvchi muassasa, u Oliy Majlis tomonidan tuziladi.

Okrug saylov komissiyasi Markaziy saylov komissiyasi tomonidan saylovga kamida yetmish kun qolganda rais, rais o'rinbosari, kotib va kamida 6–8 nafar a'zodan iborat tarkibda tuziladi.

Uchastka saylov komissiyasi okrug saylov komissiyasi tomonidan saylovga kamida qirq kun qolganda 5–19 nafar a'zodan shu jumladan, rais, rais o'rinbosari, kotibdan iborat tarkibda tuziladi. Agar komissiya 7 nafargacha a'zodan iborat tarkibda tuzilsa, rais va kotib saylanadi. Saylov komissiyasini tuzish tartibi, vakolatlari, ishini tashkil qilish "O'zbekiston Respublikasi Prezidenti saylovi to'g'risida"gi Qonunning 12–20-moddalarida belgilangan.

Saylov jarayonining eng muhim mas'uliyatli bosqichi Prezidentlikka nomzod ko'rsatish hisoblanadi. Prezidentlikka nomzod ko'rsatish huquqiga tegishli tartibda saylovgacha olti oy oldin Adliya vazirligida ro'yxatdan o'tgan siyosiy partiyalar ega. Sohada islohotlar amalga oshirilgunga qadar nomzod ko'rsatish huquqiga

vakillik hokimiyati organlari va bevosita fuqarolar ham (tashabbuskor tashkilotlar orqali) ega bo'lgan. Hozir bunday huquqqa faqat siyosiy partiyalar ega.

Prezidentlik o'ta muhim, sharaflil, mamlakat, xalq taqdirini hal qiluvchi lavozim bo'lganligi uchun Prezident bo'ladigan shaxslar oldiga ma'lum talablar qo'yiladi. Bu talablar Konstitutsiyaning 90-moddasida, saylov to'g'risidagi qonunning 25-moddasida belgilab qo'yilgan.

Prezidentlikka nomzod ko'rsatish huquqi, ularni ro'yxatga olish, uning uchun taqdim qilinadigan hujjatlar, nomzod ko'rsatish tartibi (imzolar to'plash), nomzodlik maqomidan voz kechish yoki nomzodlikdan mahrum qilish tartiblari Prezident saylovi to'g'risidagi qonunning 24–26-moddalarida belgilangan. Xuddi shuningdek, saylovchilarni ro'yxatga olish va u bilan tanishtirish, ro'yxatdagi kelishmovchiliklarni hal qilish, saylov byulletenlarini tayyorlash, tashviqot-targ'ibot ishlari, kuzatuvchilar faoliyati, ishonchli vakillar faoliyati, nomzodlar huquqlarining kafolatlari qonunning 22, 23, 27–29-moddalarida belgilangan.

Prezident saylovida ham ovoz berish soat 6 dan 20 gacha saylov uchastkalarida maxsus jihozlangan xonalarda uchastka saylov komissiyasi a'zolari, kuzatuvchilar ishtirokida tashkil qilinadi. Saylov uchastkasiga kelish imkoniyati yo'qlarga turar joyida ovoz berish tashkil qilinadi. Saylov kuni boshqa yerda bo'ladiganlar uchun avvaldan saylov varaqalari asosida ovoz berishga imkoniyat yaratiladi.

Saylovchi ovoz berish byulletenini olgach, bu haqda ro'yxatga imzo qo'yib, yashirin ovoz berish kabinasida byulletendagi o'zi xohlagan nomzod ro'parasiga belgi-krestik qo'yish bilan ovoz beradi.

Ovoz berish vaqti tugagach, belgilangan tartibda saylov qutisi ochilib, ovoz berish natijasi aniqlanib, bayonnoma tuziladi va bayonnomaning bir nusxasi 48 soat davomida uchastkada osib qo'yiladi, bir nusxasi okrug saylov komissiyasiga yuboriladi.

Okrug saylov komissiyasi uchastka saylov komissiyasida bayonnomasi asosida natijani aniqlab, bayonnoma tuzib Markaziy saylov komissiyasiga taqdim qiladi.

Markaziy saylov komissiyasi okrug saylov komissiyalari bayonnomalari asosida Respublika bo'yicha natijani aniqlaydi.

Ovoz berishda saylovchilar ro'yxatiga kiritilganlarning 33 foizi ishtirok etgan bo'lsa, saylov haqiqiy sanaladi.

Saylovda ikkita nomzod ishtirok etib, ovoz berishda ishtirok etgan saylovchilarning nisbiy ko'pchilik ovozi olingan nomzod saylangan deb hisoblanadi.

Saylovda ikkitadan ortiq nomzod ishtirok etgan taqdirda, nomzodlardan birortasi ovoz berishda ishtirok etgan saylovchilarning yarmidan ko'pini ovozi olinmagan bo'lsa, eng ko'p ovoz olgan ikki nomzod ishtirokida takroriy ovoz berish o'tkaziladi.

Agar qonunda ko'zda tutilgan sabablar asosida saylovda bitta nomzod qolib, saylovda ishtirok etib, saylovda ishtirok etgan saylovchilarning yarmidan ko'pining ovozi olingan bo'lsa, saylangan hisoblanadi.

Takroriy ovoz berish zaruriyati tug'ilgan bo'lsa, takroriy ovoz berish kunini Markaziy saylov komissiyasi saylov o'tkazilgan kundan e'tiboran bir oy ichida, lekin saylov o'tkazilgan kundan kamida o'n besh kun keyin o'tkaziladigan qilib tayinlaydi. Bu haqda OAVda e'lon qilinadi. Takroriy ovoz berishda ishtirok etgan saylovchilarning ovozi boshqa nomzodga nisbatan ko'proq olingan nomzod saylangan hisoblanadi. Takroriy ovoz berishda saylovchilarning ishtirok etish foizi e'tiborga olinmaydi. Qancha saylovchi ishtirok etishidan qat'i nazar, saylov o'tgan hisoblanadi.

Prezident saylovi o'tmagan yoki haqiqiy emas deb topilgan bo'lsa yoki saylovda bitta nomzod ishtirok etib, yetarli ovoz olinmagan bo'lsa, Markaziy saylov komissiyasi takroriy saylov tayinlaydi. Takroriy saylov asosiy saylov o'tganidan so'ng qirq kun ichida o'tkaziladi. Takroriy saylov ushbu qonun talablari asosida o'tkaziladi. Takroriy saylovni yangi okrug va uchastka saylov komissiyasi tomonidan o'tkazilishi haqida Markaziy saylov komissiyasi qaror qabul qilishi mumkin. Ovoz berish asosiy saylovda tuzilgan saylovchilar ro'yxati asosida o'tkaziladi.

O'zbekiston Prezidenti Markaziy saylov komissiyasi tomonidan saylov natijalari e'lon qilingan kundan e'tiboran kechi bilan ikki oy ichida Oliy Majlis palatalarining qo'shma yig'ilishida qasamyod qilgan paytdan boshlab o'z lavozimiga kirishadi.

Amaldagi Prezident o'z vakolatini yangi saylangan Prezident lavozimiga kirishguncha bajaradi.

Konstitutsiya va qonunlarimizda Prezidentning vakolatini muddatidan avval tugatish hollari ko'zda tutilmagan. Faqat bir holda, Konstitutsiyaning 96-moddasida ko'zda tutilgan holat yuz bersa, Prezident vakolati to'xtatiladi. Unga asosan: "O'zbekiston Respublikasining amaldagi Prezidenti o'z vakolatlarini bajara olmaydigan holatlarda uning vazifa va vakolatlari vaqtincha O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senati Raisining zimmasiga yuklatiladi, bunda uch oy muddat ichida, "O'zbekiston Respublikasi Prezidenti saylovi to'g'risida"gi Qonunga to'la muvofiq holda mamlakat Prezidenti saylovi o'tkaziladi".

4-§. Prezidentning vakolatlari

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 93-moddasida Prezidentning vazifa va vakolatlari, Prezident hal qiladigan, bajaradigan, amalga oshiradigan ishlar belgilangan. Unga asosan, O'zbekiston Respublikasining Prezidenti:

1) fuqarolarning huquqlari va erkinliklariga, O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va qonunlariga rioya etilishining kafilidir;

2) O'zbekiston Respublikasining suvereniteti, xavfsizligi va hududiy yaxlitligini muhofaza etish, milliy-davlat tuzilishi masalalariga doir qarorlarni amalga oshirish yuzasidan zarur chora-tadbirlar ko'radi;

3) mamlakat ichkarisida va xalqaro munosabatlarda O'zbekiston Respublikasi nomidan ish ko'radi;

4) muzokaralar olib boradi hamda O'zbekiston Respublikasining shartnoma va bitimlarini imzolaydi, respublika tomonidan tuzilgan shartnomalarga, bitimlarga va uning qabul qilingan majburiyatlariga rioya etilishini ta'minlaydi;

5) o'z huzurida akkreditatsiyadan o'tgan diplomatik hamda boshqa vakillarning ishonch va chaqiruv yorliqlarini qabul qiladi;

6) O'zbekiston Respublikasining chet davlatlardagi diplomatik va boshqa vakillarini tayinlash uchun nomzodlarni O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senatiga taqdim etadi;

7) O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga har yili mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy hayotining, ichki va tashqi siyosatining eng muhim masalalari yuzasidan ma'ruzalar taqdim etadi;

8) respublika oliy hokimiyati va boshqaruv organlarining bahamjihat ishlashini ta'minlaydi; vazirliklar, davlat qo'mitalari hamda davlat boshqaruvining boshqa organlarini tuzadi va tugatadi, shu masalalarga doir farmonlarni keyinchalik O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining palatalari tasdig'iga kiritadi;

9) Senat Raisi lavozimiga saylash uchun nomzodni O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senatiga taqdim etadi;

10) O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining palatalari ko'rib chiqishi, tasdiqlashi uchun O'zbekiston Respublikasi Bosh vaziri nomzodini taqdim etadi va lavozimidan ozod qiladi;

11) O'zbekiston Respublikasi Bosh vazirining taqdimiga binoan O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi a'zolarini tasdiqlaydi va lavozimlaridan ozod qiladi;

12) O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurori va Hisob palatasi raisini tayinlaydi va ularni lavozimidan ozod qiladi, keyinchalik bu masalalarni O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati tasdig'iga kiritadi;

13) O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senatiga Konstitutsiyaviy sud raisi va sudyalari, Oliy sud raisi va sudyalari, Oliy xo'jalik sudi raisi va sudyalari, O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki boshqaruvining raisi, O'zbekiston Respublikasi Tabiatni muhofaza qilish davlat qo'mitasining raisi lavozimlariga nomzodlarni taqdim etadi;

14) viloyat, tumanlararo, tuman, shahar, harbiy va xo'jalik sudlarining sudyalarini tayinlaydi va lavozimlaridan ozod etadi;

15) O'zbekiston Respublikasi Bosh vazirining taqdimiga binoan viloyatlar hokimlarini hamda Toshkent shahar hokimini qonunga muvofiq tayinlaydi hamda lavozimidan ozod etadi. Konstitutsiyani, qonunlarni buzgan yoki o'z sha'ni va qadr-qimmatiga dog' tushiradigan xatti-harakat sodir etgan tuman va shahar hokimlarini Prezident o'z qarori bilan lavozimidan ozod etishga haqli;

16) respublika davlat boshqaruv organlarining, shuningdek hokimlarning qabul qilgan hujjatlarini to'xtatadi, bekor qiladi; O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi majlislarida raislik qilishga haqli;

17) O'zbekiston Respublikasining qonunlarini imzolaydi va e'lon qiladi; qonunga o'z e'tirozlarini ilova etib, uni takroran muhokama qilish va ovozga qo'yish uchun O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga qaytarishga haqli;

18) O'zbekiston Respublikasiga hujum qilinganda yoki tajovuzdan bir-birini mudofaa qilish yuzasidan tuzilgan shartnoma majburiyatlarini bajarish zaruriyati tug'ilganda urush holati e'lon qiladi va qabul qilgan qarorini uch kun ichida O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining tasdig'iga kiritadi;

19) favqulodda vaziyatlar (real tashqi xavf, ommaviy tartibsizliklar, yirik halokat, tabiiy ofat, epidemiyalar) yuz bergan taqdirda fuqarolarning xafsizligini ta'minlashni ko'zlab, O'zbekiston Respublikasining butun hududida yoki uning ayrim joylarida favqulodda holat joriy etadi va qabul qilgan qarorini uch kun ichida O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining palatalari tasdig'iga kiritadi. Favqulodda holat joriy etish shartlari va tartibi qonun bilan belgilanadi;

20) O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining Oliy Bosh qo'mondoni hisoblanadi, Qurolli Kuchlarning oliy qo'mondonlarini tayinlaydi va vazifasidan ozod qiladi, oliy harbiy unvonlar beradi;

21) O'zbekiston Respublikasining ordenlari, medallari va yorlig'i bilan mukofotlaydi, O'zbekiston Respublikasining malakaviy va faxriy unvonlarini beradi;

22) O'zbekiston Respublikasining fuqaroligiga va siyosiy boshpana berishga oid masalalarni hal etadi;

23) amnistiya to'g'risidagi hujjatlarni qabul qilish haqida O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senatiga taqdimnoma kiritadi va O'zbekiston Respublikasining sudlari tomonidan hukm qilingan shaxslarni afv etadi;

24) O'zbekiston Respublikasi Milliy xafsizlik xizmatini tuzadi. Milliy xafsizlik xizmati raisini tayinlaydi va lavozimidan ozod etadi, keyinchalik shu masalalarga doir farmonlarni O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati tasdig'iga kiritadi;

25) ushbu Konstitutsiya va O'zbekiston Respublikasining qonunlarida nazarda tutilgan boshqa vakolatlarni amalga oshiradi.

Prezident o'z vakolatlarini bajarishni davlat idoralariga yoki mansabdor shaxslarga topshirishga haqli emas.

Prezidentning vakolatlari Konstitutsiyaning faqat shu moddasidagi ko'rsatilgan vakolatlar bilan cheklanmaydi. Prezident vakolatlari Konstitutsiyaning boshqa moddalarida yoki boshqa qonunlarda ham belgilangan.

Jumladan, Konstitutsiyaning 10-moddasida Prezidentning xalq nomidan ish olib borish vakolati; 83-moddasida qonunchilik tashabbusi huquqiga egaligi; 95, 98-moddalarda Oliy Majlisni tarqatib yuborish vakolati ko'zda tutilgan.

Bundan tashqari "Davlat boshqaruvini yangilash va yanada demokratlashtirish hamda mamlakatni modernizatsiya qilishda siyosiy partiyalarning rolini oshirish haqida"gi Konstitutsiyaviy qonunga binoan viloyat (Toshkent shahar) xalq deputatlari Kengashlarini tarqatib yuborish huquqi; "O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati to'g'risida"gi Konstitutsiyaviy qonunga binoan Senat raisligiga nomzod taqdim etish huquqi; "O'zbekiston Respublikasi Markaziy saylov komissiyasi to'g'risida"gi Qonunga binoan Markaziy saylov komissiyasi raisi nomzodini taqdim qilish va hokazolar.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti o'zini davlat boshlig'i sifatida bajaradigan vazifalariga va shu vazifalarni bajarish imkoniyatini beradigan vakolatlariga ega. Konstitutsiya va qonunlarda ko'rsatilgan Prezident vakolatlarini maqsad va mazmuniga qarab turlarga bo'lish asosida o'rganilsa, ularni anglash osonlashadi.

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentning fuqarolarning huquq va erkinliklariga, O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va qonunlariga rioya etilishini ta'minlash borasidagi vakolatlari. Bu vakolatlar, eng avvalo, inson manfaatlarini himoya qilish, ularning erkini, farovon yashashini ta'minlashni nazarda tutadi.

Konstitutsiyaning 93-modda 1-bandida O'zbekiston Respublikasining Prezidenti: fuqarolarining huquqlari va erkinliklariga, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va qonunlariga rioya etilishining kafilidir, deb belgilangan.

Huquqiy demokratik davlatning asosiy sharti fuqarolar manfaatli ustuvorligini ta'minlashdir. Bunga Konstitutsiya, qonunlarga rioya qilish orqali erishiladi. Buning uchun juda katta tadbirlar belgilangan va mexanizmlar yaratilgan.

Konstitutsiyaning 93-moddasi 21, 22, 23-bandlaridagi, ya'ni fuqarolarni orden, medal va yorliqlar bilan mukofatlash, fuqarolik va siyosiy boshpana berish masalalarini hal qilish, amnistiya to'g'risida Senatga taklif kiritish, sudlar tomonidan hukm qilinganlarni afv etish vakolatlari ham fuqarolar huquq va erkinliklarini ta'minlashga qaratilgan faoliyatdir.

2. Prezidentning mamlakat suvereniteti, xafsizligi va hududiy yaxlitligini muhofaza qilish, milliy davlat tuzilishi masalalariga doir vazifa va vakolatlari.

Bu vazifa va vakolatlarga, avvalo, Konstitutsiyaning 93-moddasi 2-bandiga asosan shu masalalarga doir qarorlarni amalga oshirish bo'yicha zarur choralarni ko'rish vakolatini kiritish mumkin.

Prezidentning bu sohadagi vakolatlari qatoriga, yuqorida tilga olingan 93-moddaning 3, 4, 18, 19-bandlarini ham kiritish mumkin. Bundan tashqari Konstitutsiyadagi (93-moddaning 20-bandi) Prezident Qurolli Kuchlarning Oliy Bosh qo'mondoni hisoblanadi, degan qoida ham Prezidentning davlat suvereniteti, mustaqilligi, xafsizligini saqlashda tegishli vakolatga egaligini ko'rsatadi. Konstitutsiyaning 93-moddasi 24-bandida ko'rsatilgan Prezidentning Milliy xafsizlik xizmatini tuzish, uning raisini lavozimiga tayinlash va ozod qilish, keyinchalik bu farmonlarni Senat tasdig'iga kiritish vakolati uning xafsizlikni ta'minlashga qaratilgan vakolatlaridandir.

3. Prezidentning ichki va tashqi siyosat sohasidagi vakolatlari. Prezident xalqaro munosabatlarda xalq nomidan ish olib boradi.

Prezident O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga davlat boshlig'i sifatida har yili mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy hayotining, ichki va tashqi siyosatining eng muhim masalalari yuzasidan ma'ruzalar taqdim etadi.

Xalqaro muzokaralarda ishtirok etadi, tegishli hujjatlarni imzolaydi, mamlakat zimmasiga olgan xalqaro majburiyatlar bajarilishini ta'minlaydi, diplomatik va chet ellarning boshqa vakillaridan ishonch yorliqlarini qabul qilib oladi; O'zbekistonning chet davlatlardagi diplomatik va boshqa vakillarini tayinlash uchun Senatga taqdim etadi. Tashqi siyosatimizning ustuvor yo'nalishlarini belgilaydi. Mamlakat hayotining eng muhim masalalarini yechish maqsadida referendum o'tkazish tashabbusi bilan chiqadi.

4. Prezidentning turli davlat organlari, muassasa va tashkilotlarni tuzish, hokimiyat tarmoqlarini tashkil qilish, ularni bahamjihat ishlashini ta'minlash sohasidagi vakolatlari.

Prezidentga davlat boshlig'i sifatida davlat hokimiyati organlarining kelishilgan holda faoliyat yuritishini hamda ularning hamkorligini ta'minlash vazifasi yuklatilgan.

Prezident barcha hokimiyat tarmoqlarini tashkil qilish hamda maxsus organlarning rahbarlarini tayinlash va saylash, markaziy organ va muassasalarni tashkil qilish, tugatish bo'yicha vakolatlarga ega.

Prezidentning bu sohadagi vakolatlariga Senat a'zolarining 16 nafarini tayinlash (Konstitutsiyaning 77-moddasi); Senat Raisi lavozimiga saylash uchun nomzod taqdim etish (93-moddaning 9-bandi); Oliy Majlis palatalariga ko'rib chiqish va tasdiqlash uchun Bosh vazir nomzodini taqdim etish va lavozimidan ozod etish (10-band); Hukumat a'zolarini tayinlash; O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurori va Hisob palatasi raisini tayinlash va lavozimidan ozod qilish (12-band); Oliy Majlisning Senatiga Konstitutsiyaviy sud raisi va sudyalari, Oliy sud raisi va sudyalari, Oliy xo'jalik sudi raisi va sudyalari, Markaziy bank raisi lavozimlariga nomzodlarni taqdim etish (13-band); viloyat, tumanlararo, tuman shahar, harbiy va xo'jalik sudlari sudyalarini tayinlash (15-band); Milliy xavfsizlik xizmatini tuzish, uning raisini tayinlash va lavozimidan ozod qilish (24-band); Oliy Majlisni tarqatib yuborish (95-modda) vakolatlari kiradi.

O'zbekiston Prezidenti vazirliklar, davlat qo'mitalari, hamda davlat boshqaruvining boshqa organlarini tuzadi va tugatadi (8-band).

Qonunlarga asosan Prezident Senatning navbatdan tashqari majlisini chaqirishni talab qilish, Markaziy saylov komissiyasi raisligiga nomzod taqdim qilish huquqiga ega.

5. Prezident qonunchilik sohasidagi vakolatlari. Bu, avvalo, uning qonunchilik tashabbusi huquqiga egaligida ko'rinadi (83-modda). Hozirgi kunda amalda bo'lib turgan ko'plab qonunlar Prezident tashabbusi bilan qabul qilingan yoki o'zgarishlar kiritilgan. Prezident Parlamentda qabul qilingan qonunlarni imzolaydi va e'lon qiladi. Zarur bo'lsa qonunga e'tirozlarni ilova qilib, uni takroran muhokama qilish va ovozga qo'yish uchun Oliy Majlisga qaytarishga haqli (93-moddaning 17-bandi).

Prezidentning qonunchilikka parlament qo'shma majlislarida mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy hayotining, ichki va tashqi siyosatining eng muhim masalalari yuzasidan qilgan ma'ruzalari orqali kuchli ta'sir qiladi. Ma'ruzadagi holatlar qonunchilikda aks etadi. Yangi qonunlar qabul qilinadi yoki amaldagilarga o'zgartirish kiritishga olib keladi. Parlament palatalarining qo'shma majlisidagi ma'ruzada Prezident tomonidan shaxsni ushlab turish, hibsga olish, shuningdek boshqa protsessual majburiy choralarini qo'llash uchun sanksiya berish huquqlarini sudlarga o'tkazish, moliyaviy va ma'muriy jazolarni faqat sud tomonidan tayinlash tizimiga o'tish haqidagi va Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisidagi Konsepsiyasida ilgari surilgan fikrlar, Prezident tavsiyalari qonunchiligimizga katta o'zgartirishlar kiritishga asos bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining yuqorida qayd qilingan vakolatlari, birinchidan, Konstitutsiyada, Konstitutsiyaviy qonunlarda va boshqa qonunlarda belgilanganligini; ikkinchidan, bir guruh vakolatlari mustaqil ravishda, boshqa hokimiyat tuzilmalarining ishtirokisiz hal qiladigan vakolatlarga egaligini (senatorlarni tayinlash, ishonch yorlig'ini qabul qilish, diplomatik vakolatxonalarga vakillar tayinlashni tavsiya qilish, fuqarolikka qabul qilish, siyosiy boshpana berish, fuqarolarni mukofotlash va boshqalar); uchinchidan, Prezident hal qilib, keyinchalik Oliy Majlisda tasdiqlanadigan vakolatlarga egaligini (vazirliklar, davlat qo'mitalarini tuzish va tugatish, urush holati, favqulodda holatlar e'lon qilish, Bosh prokurorni, Hisob palatasi raisini tayinlash, Milliy xafsizlik xizmatini tuzish, uning raisini tayinlash va vazifasidan ozod etish); to'rtinchidan, Oliy Majlis yoki uning palatalariga taqdim qilish, tavsiya qilish bilan bog'liq vakolatlarga egaligini (Bosh vazir nomzodini taqdim etish, Oliy sud va Oliy xo'jalik sudi sud-yalarini taqdim etish, Markaziy bank boshqaruvi raisi, Tabiatni muhofaza qilish davlat qo'mitasi raisi, Senat raisi lavozimlariga nomzod taqdim etish); beshinchidan, boshqa hokimiyat tuzilmalari va tashkilotlar bilan maslahatlashib yoki ularning taqdimiga ko'ra hal qiladigan vakolatlarga egaligini (Bosh vazir taqdimiga ko'ra Vazirlar Mahkamasi a'zolarini tayinlaydi, siyosiy partiyalar tavsiyasiga ko'ra Bosh vazir nomzodini Oliy Majlisga taqdim

etadi, viloyat (Toshkent shahar) hokimlarini Kengashdagi partiya guruhlari bilan maslahatlashib taqdim etadi; Oliy Majlisni Konstitutsiyaviy sud bilan maslahatlashib tarqatib yuboradi) ko'ramiz.

Prezident bu vakolatlarni farmon, qaror, farmoyish chiqarish bilan amalga oshiradi. Prezidentning Konstitutsiya va qonunlarga zid hujjatlarini O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudi bekor qilishi mumkin.

5-§. Prezidentning mas'uliyati

Tarixiy tajriba shuni ko'rsatadiki, mamlakat taraqqiyotini belgilovchi shart Prezident vakolatlarining ko'p yoki oz miqdorda belgilanishi emas, Prezidentlar qonunlarda belgilangan vakolatlardan mas'uliyat bilan foydalanishdir.

Har bir mamlakatning Prezidenti keng vakolatlarga ega bo'lishi, ijtimoiy hayotning turli jabxalariga samarali ta'sir qilishning keng mexanizmlaridan foydalanish bilan birga, albatta, ma'lum burchlarga, mas'uliyatga ham ega.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ijtimoiy va siyosiy maydonda, davlat-huquqiy munosabatlarda ishtirok etuvchilar orasida markaziy figura bo'lganligi uchun uning mas'uliyati, burchi ham o'z ko'lami, mohiyati, mazmuniga ko'ra juda ulkandir.

Prezidentning mas'uliyati, burchining muqaddasligi, eng avvalo, ularning Prezident qasamyodi matnida aniq belgilanganida, qasamyod matni Konstitutsiyada qoida sifatida mustahkamlab qo'yilganligida hamda Prezident faqat qasamyod qabul qilgandan so'ng lavozimiga kirishishi mumkinligining belgilanishida ham ko'rinadi.

Har bir mamlakatning Prezidenti qasamyodida shu mamlakatning taraqqiyoti, milliy xususiyati, belgilangan ustuvor vazifalari aks etadi.

Prezidentning Konstitutsiyada belgilangan matndagi qasamyodni qabul qilishi, uning ushbu lavozimga kirishishiga faqat tantana baxsh etmay, qasamyod qabul qilish bilan shu lavozimga munosib hisoblangan shaxs o'z zimmasiga sharafli va o'ta mas'uliyatli majburiyat (burch) oladi.

Turli mamlakatlarda Prezidentni saylash tartibining har xilligi, maqomi va vakolatlaridagi farqdan qat'i nazar, Prezident institutidagi umumiylik. Prezident lavozimini xarakterlovchi xususiyat ularning qasamyod qabul qilishi va shu orqali tegishli burchga ega bo'lishidir.

Agar AQSh Konstitutsiyasi to'rtinchi asr yuzini ko'rayotgan eng ko'hna Konstitutsiya ekanligi va unda Prezident qasamyodi belgilanganligini e'tiborga olsak, Prezident qasamyodi uzoq davrdan beri Prezidentlikda e'tirof etib kelinayotgan qoida ekanligini va bu tajriba boshqa davlatlarda ham qabul qilinganligini ko'ramiz.

Har bir mamlakatda belgilangan qasamyod matni mamlakatning asosiy strategik yo'li, ko'zgusidir.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qasamyodi Konstitutsiyada quyidagi matnda belgilangan:

“O'zbekiston xalqiga sadoqat bilan xizmat qilishga, respublikaning Konstitutsiyasi va qonunlariga qat'iy rioya etishga, fuqarolarning huquqlari va erkinliklariga kafolat berishga, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti zimmasiga yuklatilgan vazifalarni vijdonan bajarishga tantanali qasamyod qilaman” (Konstitutsiyaning 92-moddasi).

Barcha mamlakatlarning Prezidentlari qasamyodi matnida umumiylik mavjud bo'lib, bular:

- xalqqa va Vatanga sadoqat hamda vijdonan xizmat qilish;
- inson va fuqarolar huquq, erkinligini ta'minlash;
- Konstitutsiya va qonunlarni himoya qilish, ularni ta'minlash vazifasini zimmaga olish hisoblanadi.

Bulardan tashqari, turli mamlakatlar Prezidentlari o'z qasamyodlarida yuqoridagilardan tashqari majburiyatlarni yaqqolroq ifodalovchi holatlarni, milliy xususiyatlarni ko'rish mumkin.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qasamyodida Prezident zimmasiga yuklatilgan vazifalarni vijdonan bajarishi alohida ko'rsatilsa, Rossiya Federatsiyasi Prezidenti qasamyodida davlatning yaxlitligi, suvereniteti va mustaqilligini, xafsizligini himoya qilish burchi alohida ko'rsatilgan.

Konstitutsiyalarda Prezident qasamyodining matnidan tashqari, qayerda qasamyod qabul qilish ham belgilab qo'yilgan. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Oliy Majlis yig'ilishida, Rossiya Prezidenti

Federatsiyasi Kengashi, Dalat Dumasi a'zolari, konstitutsion sud sudyalari ishtirokida qasamyod qabul qiladi. Bu eng tantanali marosimlardan biri hisoblanib, voqeaga purviqorlik baxsh etadi.

Prezidentning burchlari faqat qasamyod matni bilan chegaralanmagan. Bu faqat Prezident burchlarini kuchaytiruvchi, muqaddasligini ta'minlovchi vositadir. Prezident burchlari Konstitutsiya matnlarida ham uchraydi. Ularda shu narsa aynan burch deb ko'rsatilmasdan, Prezident vakolatini ko'rsatuvchi qoidalar bo'lsada, ba'zi qoidalarining mazmuniga chuqurroq e'tibor berish shu narsa burch ekanligini ko'rsatadi.

Masalan, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi 93-moddasining 1-bandidagi Prezidentning "fuqarolarning huquqlari va erkinliklariga, O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va qonunlariga rioya etilishining kafilidir", 2-bandidagi "O'zbekiston Respublikasining suvereniteti, xavfsizligi va hududiy yaxlitligini muhofaza etish, milliy davlat tuzilishi masalalariga doir qarorlarini amalga oshirish yuzasidan zarur chora-tadbirlarni ko'radi", degan qoidalar Prezidentga shu sohada burchlarni yuklaydi. Konstitutsiyaning 93-moddasi 18, 19, 24, 25-bandlarida ham Prezidentning burchini ko'rsatuvchi qoidalar mavjud. Konstitutsiyaning 91-moddasi Prezidentning o'z vazifasini bajarib turgan davrda boshqa haq to'lanadigan lavozimni egallashi, vakillik organining deputati bo'lishi, tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanishi mumkin emasligini belgilab, Prezidentga ma'lum burch yuklagan.

Bundan tashqari qonunlarda, Prezidentning Parlamentda qabul qilingan qonunlarni belgilangan muddat (o'ttiz kun ichida) ko'rib chiqishi va e'lon qilishini belgilovchi qoidalar ham mavjud-ki, bular ham Prezidentning burchini keltirib chiqaradi.

Agar qonun avvalgi qabul qilingan tahrirda tegishli Oliy Majlisning Qonunchilik palatasi deputatlari va Senati a'zolari umumiy sonining kamida uchdan ikki qismidan iborat ko'pchilik ovozi bilan ma'qullansa, qonun Prezident tomonidan o'n to'rt kun ichida imzolanib, e'lon qilinishi shart. Bu ham Prezidentning konstitutsiyaviy mas'uliyatidir.

Konstitutsiyaning 93-moddasi oxirgi qismidagi, "Prezident o'z vakolatlarini bajarishni davlat idoralariga yoki mansabdor shaxs-

larga topshirishga haqli emas”, degan qoida ham Prezidentning mas’uliyatini keltirib chiqaradi.

Prezidentning eng muhim mas’uliyati Konstitutsiya va qonunlarga amal qilish bo’lib, Konstitutsiyaning 15-moddasi qoidalari Prezidentga ham tegishlidir. Uning qabul qilgan, qiladigan normativ hujjatlari, Konstitutsiya normalari va qonunlariga zid bo’lmasligi kerak.

6-§. O‘zbekiston Prezidenti faoliyatining kafolatlari

Prezidentlik davlat va jamiyat hayotida eng muhim rol o’ynaydigan, hokimiyat tizimida markaziy o’rinda turadigan lavozimdir. Prezident millat faxri, ramzi hisoblanadi. Shuning uchun, Prezident o’z vakolatlarini samarali, hech qanday to’siqlarga uchramay, tazyiqlardan holi olib borishi uchun Konstitutsiya va qonunlarda Prezidentlik faoliyati alohida tartibda muhofaza qilinadi.

Konstitutsiyaning 91-moddasi: “Prezident o’z vazifasini bajarib turgan davrda boshqa haq to’lanadigan lavozimni egallashi, vakillik organining deputati bo’lishi, tadbirkorlik faoliyati bilan shug’ullanishi mumkin emas.

Prezidentning shaxsi daxlsizdir va qonun bilan muhofaza etiladi”, – degan qoidani o’rnatish bilan Prezident faoliyatini muhofaza qilish asosini yaratgan.

Barcha mamlakatlarda bo’lgani kabi, O‘zbekistonda ham, 2003-yil 25-aprelda “O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti faoliyatining asosiy kafolatlari to’g’risida”gi Qonun qabul qilingan. U Prezident faoliyati uchun zarur tartiblar va kafolatlar yaratishni ko’zda tutadi.

Qonunda Prezidentning daxlsizligi, uni muhofaza qilish (qo’riqlash), faoliyatining ta’minoti, uy-joy, tibbiy ta’minoti belgilangan.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti daxlsizlik va immunitetga egadir. Daxlsizlik uning turar joyiga, xizmat xonalariga, yuki-ga, shaxsiy va transport vositalariga, yozishmalariga, aloqa vositalariga, tegishli hujjatlariga tatbiq etiladi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti vakolatlarini bajarish bilan bog’liq harakatlar uchun jinoiy va boshqa turdagi javobgarlikka tortilishi mumkin emas.

Prezidentga nisbatan ushlab turish, so'roq qilish, tintuv yoki shaxsiy ko'zdan kechirish mumkin emas.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining xafsizligini ta'minlash qonun hujjatlarida belgilangan normalar va talablarga muvofiq O'zbekiston Milliy xafsizlik xizmatiga yuklanadi.

Prezidentning qonuniy faoliyatiga to'sqinlik qilinishiga, shuningdek uning sha'ni, qadr-qimmatiga putur yetkazilishiga yo'l qo'yilmaydi, shunday holatlar sodir etilgan bo'lsa, qonun bilan jazolanadi.

Prezidentning mehnatiga haq to'lash qonun hujjatlarida belgilangan tartibda amalga oshiriladi. Unga muddati o'ttiz olti ish kunidan iborat yillik haq to'lanadigan ta'til beriladi.

Prezident iste'foga chiqqach, umrbod Senat a'zosi bo'lib qoladi.

Prezidentga Toshkent shahrida va Toshkent viloyatida qarorgohlarga ega. Prezident aloqa vositalarining barcha turi bilan ta'minlanadi. Prezidentga avtotransport, shuningdek mamlakat ichkarisi va chet ellarga qilinadigan safarlar uchun samolyot va vertolyot ajratiladi. Prezidentga bepul tibbiy xizmat ko'rsatiladi va sanatoriya-kurortlarda davolanishi ta'minlanadi. Yuqorida qayd qilinganidek Prezident hayoti, sog'lig'i, sha'ni qonun bilan alohida muhofaza qilinadi. Prezident hayoti, sog'lig'i, sha'ni, obro'siga qarshi qilingan harakatlar uchun O'zbekiston Respublikasi Jino-yat kodeksida javobgarlik belgilangan.

Jinoyat kodeksining 158-moddasida bu masala quyidagicha hal qilingan:

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining hayotiga tajovuz qilish – o'n yildan yigirma yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti badaniga qasddan shikast yetkazish –

besh yildan o'n yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentini omma oldida haqoratlash yoki unga tuhmat qilish, shuningdek matbuot yoki boshqa ommaviy axborot vositalaridan foydalangan holda uni haqoratlash yoki unga tuhmat qilish –

uch yilgacha axloq tuzatish ishlari yoki olti oygacha qamoq yoxud besh yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi”.

Prezident faoliyatining asosiy kafolati qoidalari eks-Prezident (sobiq Prezident) va uning oila a'zolariga ham tatbiq qilinadi.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar:

1. *Prezidentlik instituti vujudga kelishining davlat qurilishidagi ahamiyati qanday?*
2. *O'zbekistonda Prezidentlik lavozimining o'rnatilishi sabablari nima?*
3. *Prezident lavozimining joriy etilishi qanday masalalarni hal qildi?*
4. *Prezident lavozimi joriy etilgandan to hozirgacha uning maqomida qanday o'zgarishlar bo'ldi?*
5. *O'zbekiston Prezidentining hokimiyat tizimidagi o'rni qanday?*
6. *Prezidentning maqomi nima?*
7. *Prezidentning maqomiga nimalar ta'sir qiladi?*
8. *Prezident saylovi qachon o'tkaziladi?*
9. *Prezidentlikka nomzodlarga qanday talablar qo'yiladi?*
10. *Saylov qanday tashkil etiladi?*
11. *Nomzodlarni kim ko'rsatadi, ular qanday ro'yxatdan o'tkaziladi?*
12. *Okrug va uchastka saylov komissiyalari qanday tuziladi?*
13. *Saylov qanday tartiblarda o'tkaziladi?*
14. *Ovoz berish tartibi qanday, natijalar qanday aniqlanadi?*
15. *Takroriy ovoz berish, takroriy saylov qachon o'tkaziladi?*
16. *Prezident qachon vazifasini bajarishga kirishadi?*
17. *Prezident vakolatlari qaysi qonunlarda mustahkamlanadi?*
18. *Prezidentning vakolatlarini qanday guruhlariga bo'lish mumkin?*
19. *Prezidentning mas'uliyati nimalarda ko'rinadi?*
20. *Prezidentning faoliyati qanday kafolatlanadi?*

XXII bob. O'zbekiston Respublikasining Oliy Majlisi

1-§. O'zbekistonda Parlamentning vujudga kelishi va parlament islohotlari

Rasmiy ravishda saylab qo'yiladigan va qonun qabul qiladigan organ O'zbekistonda mustaqillik davrigacha ham mavjud bo'lib, u O'zbekiston Respublikasi Oliy Soveti deb atalardi. Lekin, u tub mohiyati bilan parlamentdan ancha yiroq organ edi. Boshqacha qilib aytganda, formal saylov asosida saylanadigan bu organning ko'rinishi – shakli parlamentga o'xshasada, mazmunan u kommunistik partiyaning xohish-irodasi bilan tashkil qilinadigan va unga xizmat qiladigan organ edi.

80-yillarning oxirida butun Ittifoq hududida mavjud rejimdan norozilik kuchaydi, xalqning o'z huquq va erkinliklarini ro'yobga chiqarishga intilishi kengayib bordi.

Natijada 1989-yilgi SSSR xalq deputatalari s'ezdi, 1990-yilda O'zbekiston Oliy Sovetiga bo'lib o'tgan saylovlar birinchi marta demokratik usullarda, eng muhimi muqobillik asosida o'tdi. Natijada Oliy vakillik organiga xalq xohish-istaklarini yaxshi his qilgan, o'z fikrini ochiq aytadigan kishilar saylandi.

Shuning uchun, O'zbekistonda parlamentning vujudga kelishini 1990-yilda saylangan Oliy Sovet faoliyati bilan bog'lasa, xato bo'lmaydi.

Ittifoq davrida faoliyat ko'rsatishni boshlagan bu Oliy Sovet O'zbekiston mustaqilligi, jamiyatda demokratiya rivojlanishiga salmoqli hissa qo'shdi.

Turli fikrlilik, mustaqil fikr bayon qilish, ittifoq organlari, markazining noto'g'ri xatti-harakatini ochiq tanqid qilish 1990-yilda saylangan Oliy Sovetdan boshlandi. Unda O'zbekistonning mustaqillik deklaratsiyasi qabul qilindi. Ittifoqdan mustaqil ravishda qonunlar qabul qilish tajribasi boshlandi. Prezident tomonidan e'lon qilingan mustaqillik shu Oliy Sovetda rasmiylashtirildi va O'zbekiston mustaqillik yo'liga shu Oliy Sovetni o'z parlamenti sifatida e'tirof etib qadam qo'ydi. Keyinchalik Ittifoq davrida saylangan Oliy Sovet tarqatib yuborilmasdan, uning salohiyatidan vakolat muddati tugaguncha foydalanish to'g'ri yo'l bo'ldi.

Shu Oliy Sovetda mamlakatimizning Asosiy qonuni – Konstitutsiyamiz qabul qilindi.

Konstitutsiyamizda oliy qonunchilik organimiz Oliy Majlis o'z tilimizda bayon etildi. Konstitutsiyamizning XXII bobi "O'zbekiston Respublikasining Oliy Majlisi" deb nomlandi. Unga asosan Oliy Majlis O'zbekiston fuqarolari tomonidan umumiy, teng, to'g'ridan-to'g'ri saylov huquqi asosida yashirin ovoz berish orqali ko'ppartiyaviylik asosida saylanadigan qonun chiqaruvchi hokimiyatni amalga oshiradigan oliy davlat organi deb belgilandi. Vakatlar muddati besh yil qilib o'rnatildi. Konstitutsiyaga asosan Oliy Majlis bir palatali strukturada tashkil qilinishi nazarda tutildi.

1993-yil 28-dekabrda "O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga saylov to'g'risida"gi (2003-yil 29-avgustda yangi tahrirda qabul qilindi), 1994-yil 22-sentyabrda "O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi to'g'risida"gi (Oliy Majlisning 2002-yil 12-dekabrdaqi qarori bilan o'z kuchini yo'qotgan) qonunlar qabul qilindi.

1994-yil 25-dekabrda Oliy Majlisga saylov o'tkazildi. Saylov eng demokratik prinsip va talablar asosida o'tdi. Mamlakatda tashkil qilingan 250 ta saylov okrugidan 139 tasida uchtdan, 106 tasida ikkitadan nomzod qo'yilib, saylov o'tkazildi. Saylovlar ko'ppartiyaviylik asosida o'tdi. Ayrim okruglarda takroriy ovoz berish, takroriy saylovlar o'tkazilib, birinchi marta mustaqillik sharoitida mamlakat parlamenti shakllantirildi. Bu parlament 1995-yil 23-fevraldan o'z ishini boshladi.

Oliy Majlisda davlat hokimiyati vakillik organlaridan saylangan 120 kishidan iborat deputatlik bloki va 69 deputatdan iborat Xalq demokratik partiyasi fraksiyasi, 47 deputatdan iborat "Adolat" sotsial-demokratik partiyasi fraksiyasi, 14 deputatdan iborat "Vatan taraqqiyoti" partiyasi fraksiyasi ro'yxatga olindi.

*"Vakillik hokimiyatini vujudga keltirishning jahondagi eng demokratik tizimlaridan biri tashkil etildi. O'zbekiston Parlamenti – Oliy Majlis ilk marta ko'ppartiyaviylik asosida saylandi"*¹, – deb ta'kidladi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti.

¹ Karimov I.A. O'zbekistonnig siyosiy-ijtimoiy va iqtisodiy istiqbulining asosiy tamoyillari. – T.: O'zbekiston, 1995. – 6-bet

1995-yilda saylangan parlament – Oliy Majlis O'zbekiston hayotida, xalqlar taqdirida muhim rol o'ynadi. Jamiyatning rivojlanishini ta'minlovchi huquqiy asoslar yaratildi. Parlamentda xalqchillik o'rnatildi. Parlamentda ishlash tajribasi vujudga keldi, aytish mumkinki, u mustaqillikni mustahkamlash, mamlakatda barqarorlikni ta'minlash kabi muhim vazifalarni bajardi.

Lekin, jamiyatning rivojlanishi islohotlarni doimiy ravishda o'tkazib borishni taqozo etadi. Shuning uchun XX asr oxirida – 2000-yillarda Parlamentni yanada rivojlantirish zarurati vujudga keldi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining 2000-yil may oyida bo'lib o'tgan sessiyasida Prezident Oliy Majlisni ikki palatali tizimga o'tkazish hamda professional parlamentni shakllantirish g'oyasini ilgari surdi. Hayotning, kishilar ongining o'zgarishi parlamentni qayta tashkil qilish va uning davlat hokimiyatini tashkil etishdagi rolini yanada oshirish lozimligi ta'kidlandi.

Parlamentni tashkil qilish masalasi yuzasidan xalqning fikrini bilish maqsadga muvofiq deb topilib, 2002-yil 27-yanvarda referendum o'tkazilib, unga ikki palatali parlamentga o'tish hamda Prezident vakolati muddatini besh yildan yetti yilga o'zgartirish haqidagi masala kiritildi.

2002-yil 27-yanvarda bo'lib o'tgan referendumda aholi ikki palatali parlament tuzilishini va Prezidentning vakolat muddatini yetti yil qilib belgilashni ma'qulladi.

Oliy Majlis sessiyasida 2002-yil 4-aprelda "Referendum yakunlari hamda davlat hokimiyati tashkil etilishining asosiy prinsiplari to'g'risida"gi Konstitutsiyaviy qonun¹ qabul qilindi. Qonunning 1-moddasida ushbu qonun Konstitutsiyaning moddalariga va amaldagi qonun hujjatlariga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritilishiga asos bo'lishi mustahkamlab qo'yildi.

Qonun respublikada saylov o'tkazish muddatlari, Oliy Majlisning tuzilishini, Qonunchilik palatasi va Senatni tashkil etish tartibi, palatalarning ishini tashkil etish, Prezidentning vakolat muddatini belgilab berdi.

¹ O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi faoliyatini tartibga soluvchi qonun hujjatlari to'plami. – T.: 2007. – 123–125-betlar.

Mazkur qonunga asosan Konstitutsiyaning tegishli bob va moddalariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritildi.

Natijada Oliy Majlis ikki palatadan: yuqori palata – Senatdan va quyi palata – Qonunchilik palatasidan iborat qilib belgilandi. Qonunchilik palatasi doimiy ishlovchi, professional a'zolaridan iborat tuzilma, Senat a'zolari senatorlik faoliyatini asosiy ishlash joyidan ajralmagan holda olib borishi belgilandi.

Konstitutsiyada har ikki palataning mutlaq vakolatlari, birgalikdagi vakolatlari, qonunchilik jarayonining konstitutsiyaviy asoslari belgilab qo'yildi.

2004-yilda "O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga saylov to'g'risida"gi Qonun yangi tahrirda qabul qilindi va unda Senatni tashkil qilish bilan bog'liq tartiblar belgilandi.

2002-yil 12-dekabrda "O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi to'g'risida"gi va "O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati to'g'risida"gi Konstitutsiyaviy qonunlar¹ qabul qilindi.

2004-yil dekabr oyida bo'lib o'tgan saylov natijasida Oliy Majlisning Qonunchilik palatasi va yangidan saylangan mahalliy vakillik organlari deputatlarining qo'shma majlislarida ko'rsatilgan nomzodlar asosida Oliy Majlisning yuqori palatasi shakllantirildi hamda O'zbekistonda ikki palatali professional parlamentning faoliyati boshlandi.

Shu bilan parlament islohotlari tugagani yo'q, uni takomillashtirish davom etmoqda.

*"Davlat qurilishi va boshqaruvi sohasidagi eng muhim vazifa bu qonunchilik hokimiyati bo'lmish mamlakat Parlamentining roli va ta'sirini kuchaytirish, hokimiyatning qonunchilik, ijro va sud tarmoqlari o'rtasida yanada mutanosib va barqaror muvozanatiga erishishdan iborat"*² – degan Prezident so'zlari ham buning tasdig'idir. Shuningdek, doimiy asosda

1 O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi faoliyatini tartibga soluvchi qonun hujjatlari to'plami. – T.: 2007. – 127–145-betlar.

2 Karimov I.A. Bizning bosh maqsadimiz – jamiyatni demokratlashtirish va yangilash, mamlakatni modernizatsiya va isloh etishdir. – T.: O'zbekiston, 2005. – 36-bet.

ishlaydigan quyi – Qonunchilik palatasining vakolati va huquqlarini kengaytirish muhimligi ham ko'rsatib o'tildi¹.

Bu ko'rsatmalarga amal qilinganligini, qonunchilik palatasining roli kuchaytirib borilayotganligini quyidagilarda ko'rishimiz mumkin:

1. 2007-yil 11-aprelda qabul qilingan va 2008-yil 1-yanvardan kuchga kirgan "Davlat boshqaruvini yangilash va yanada demokratlashtirish hamda mamlakatni modernizatsiya qilishda siyosiy partiyalarning rolini kuchaytirish to'g'risida"gi Konstitutsiyaviy qonunga asosan, Bosh vazir nomzodi Prezident tomonidan Qonunchilik palatasidagi siyosiy partiyalar fraksiyalari bilan maslahatlashuv o'tkazilgandan so'ng parlamentda ko'rib chiqish va tasdiqlash uchun taqdim qilish tartibining o'rnatilishi, Qonunchilik palatasidagi siyosiy partiyalar fraksiyalariga Prezidentga Bosh vazirni lavozimidan ozod qilish bo'yicha taklif kiritish huquqining berilishi Qonunchilik palatasining mavqei kengayganligini ko'rsatadi.

2. Prezident Konsepsiyasi va u asosda Konstitutsiyaga kiritilgan o'zgartirish va qo'shimchalarga asosan Bosh vazir va Qonunchilik palatasi o'rtasida ziddiyatlar doimiy tus olgan holda Qonunchilik palatasi deputatlari umumiy sonining uchdan bir qismi ovozi bilan Bosh vazirga nisbatan ishonchsizlik votumi bildirish masalasini ko'tarish huquqining berilishi ham Qonunchilik palatasi mavqei oshib borayotganligini ko'rsatadi.

2-§. Oliy Majlisning davlat hokimiyati tizimidagi o'rnini va vazifasi

Oliy Majlis – parlamentning davlat hokimiyati tizimidagi o'rnini aniqlash uchun, avvalo, uning davlatchilikdagi, xalq hokimiyatini amalga oshirishdagi rolini aniqlash, boshqacha aytganda, shu haqda tushunchaga ega bo'lish kerak.

Parlamentning vujudga kelishi jahon davlatchilik tajribasidagi eng yirik voqea desa bo'ladi. Parlamentning vujudga kelishi, *birinchidan*, ming yillar davomida yashab kelgan davlat hokimi-

¹ Qarang: Karimov I.A. Bizning bosh maqsadimiz – jamiyatni demokratlashtirish va yangilash, mamlakatni modernizatsiya va isloh etishdir. – T.: O'zbekiston, 2005. – 37-bet.

yatining bir kishi (monarx) qo'lida to'planishiga barham berdi. *Ikkinchidan*, yakka hukmronlikni chegaraladi. *Uchinchidan*, davlat hokimiyatini tarmoqlar asosida amalga oshirish imkoniyatini vujudga keltirdi. *To'rtinchidan*, hokimiyat ishlarida mamlakat aholisi (fuqarolari) ishtirok etishining samarali vositasi vujudga keldi. *Beshinchidan*, davlat, jamiyat faoliyatida vakillik nazorati vujudga keldi. *Oltinchidan*, qonun ishlab chiqish, qabul qilish professionalizm asosida olib boriladigan bo'ldi.

Parlamentizmning vujudga kelishi keyinchalik davlat boshqaruvining eng demokratik, davlat boshqaruvida ko'pchilikning ishtirokini ta'minlaydigan respublika shaklining paydo bo'lishi va rivojlanishiga ta'sir qildi.

Parlamentizmning vujudga kelishi va rivojlanishi inson huquqlarini himoya qilishda yangi bosqichni boshlab berdi.

Yuqoridagilarni hisobga olgan holda har bir demokratik yo'l-dan borayotgan mamlakatlar o'z parlamentini shakllantirish, rivojlantirishga alohida e'tibor beradi.

O'zbekistonning mustaqillikkacha bo'lgan davrini ko'radigan bo'lsak, unda oliy qonunchilik organi O'zbekiston Oliy Soveti hisoblangan. Lekin, u shakli nuqtayi nazaridangina parlament (vakillik) organi bo'lib, mazmuni parlamentdan ancha yiroq edi. Oliy Sovet vujudga kelib butun faoliyat ko'rsatgan davrda biror marta muqobillik asosida saylov bo'lmagan. Uning vakillik xarakteri avvaldan sun'iy ravishda belgilash asosida qurilar edi. Ya'ni, uning tarkibida qancha ishchi, qancha dehqon, qancha ziyoli, qancha ayol bo'lishi, milliy tarkibi avvaldan belgilab qo'yilar, deputatlar mansablariga, lavozimiga qarab o'ringa ega bo'lar edi. Oliy Sovet mustaqil hech narsani hal qilolmas, faqat markaz manfaatiga mos qonunlar qabul qilar yoki partiya ko'rsatmasi, irodasini qonunga aylantirar edi.

O'zbekiston parlamentga mustaqillik tufayli erishdi. Parlamentning tashkil qilinishida O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 11-moddasida mustahkamlangan: "O'zbekiston Respublikasi davlat hokimiyatining tizimi hokimiyatning qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyatiga bo'linishi prinsipiga asoslanadi", — qoidasiga to'la amal qilishga va Oliy Majlisning faoliyatini konstitutsiyaviy asosda tartibga solishga alohida e'tibor berildi.

Konstitutsiyaning beshinchi bo'limidagi XXII bob "O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi" deb nomlanib, uning moddalari Oliy Majlis faoliyatini tartibga soladi.

Oliy Majlis – O'zbekiston Respublikasi Parlamenti bo'lib, qonunchilik hokimiyatini amalga oshiradi. Shu bilan birga u oliy davlat vakillik organidir.

Konstitutsiyaning 76-moddasida: "O'zbekiston Respublikasi-ning Oliy Majlisi oliy davlat vakillik organi bo'lib, qonun chiqaruvchi hokimiyatni amalga oshiradi", – deyilgan.

Eng avvalo, Oliy Majlis – davlat organi. Uni davlat vakillik organi deb yuritilishining sababi, u xalq vakillaridan iborat.

Oliy Majlis ikki palatadan: Qonunchilik palatasi – quyi palata, Senat – yuqori palatadan iborat.

Oliy Majlis palatalarining tashkil bo'lishi, a'zolarining tarkibini ko'radigan bo'lsak, ular aholining keng qatlamlari vakili ekanligiga guvoh bo'lamiz. Oliy Majlis palatalarining deputat va senatorlari orasida erkaklar va ayollar, turli yoshdagi kishilar, turli kasb egalari, olimlar, turli partiya vakillari borligini ko'ramiz. Ular xalq ishonch bildirgan va xalqdan vakolat olgan kishilardir. Ular Oliy Majlis palatalarida xalq nomidan ish ko'radi. Shuning uchun, qonunda Oliy Majlis davlatning vakillik organi, deb belgilab qo'yilgan.

Oliy Majlis – vakillik organi sifatida qonunchilik hokimiyatini amalga oshiradi. U mamlakatda yagona qonunchilik organi. Oliy Majlis qonunchilik organi sifatida qonunlarni qabul qiladi, ularga o'zgartirish kiritadi va zarur hollarda amaldagi qonunlarni bekor qiladi. Qonun qabul qilish bilan ular mamlakat ijtimoiy hayotining huquqiy asoslarini belgilaydi.

Oliy Majlisning Konstitutsiyada qonunchilik hokimiyati amalga oshiradi, deb belgilanishi uning vazifasi faqat qonun qabul qilish bilan cheklanadi, degan xulosani keltirib chiqarmaydi. Oliy Majlis ham butun dunyodagi parlamentlarga xos boshqa vazifalarni bajaradi.

Oliy Majlisning vazifalariga quyidagilarni kiritish mumkin:

1) O'zbekistonning ichki va tashqi siyosatining asosiy yo'nalishlarini belgilash hamda davlat strategik dasturlarini qabul qilish;

2) qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi hamda sud hokimiyati organlarining tizimini, vakolatlarni belgilash;

3) davlat organlarining mansabdor shaxslarini tayinlash, saylashda ishtirok etish;

4) mamlakat tarkibiga yangi davlat tuzilmalarini qabul qilish, ularni respublika tarkibidan chiqarish haqidagi masalalar, ma'muriy-hududiy tuzilish masalalarini hal qilish;

5) qabul qilingan qonunlar ijrosini nazorat qilish, ijro hokimiyati (hukumat) faoliyati ustidan nazorat o'rnatish.

Mamlakatimizda demokratik jarayonlarning rivojlanib borishi ijro hokimiyati faoliyati ustidan vakillik hokimiyati, ya'ni parlament nazoratini kuchaytirishni taqozo etmoqda.

"Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi"da bu masalaga alohida e'tibor berilgan edi. Shu asosda Konstitutsiyaga kiritilgan o'zgartirishlar vakillik hokimiyatining hukumat faoliyati ustidan nazoratini, hukumatning. Bosh vazirning parlament oldida mas'uliyatini yanada kuchaytirishni ko'zda tutadi. Bu masalalar xususida keyingi bamlarda alohida to'xtalib o'tamiz.

Oliy Majlisning davlat hokimiyati tizimidagi o'rnini aniqlashda uning qonunchilik hokimiyatini amalga oshirishi, shu tufayli boshqa har qanday hokimiyat organlarining faoliyatini belgilash, boshqa organlarni tuzishda ishtirok etishi, ijro hokimiyatining parlament oldida mas'ulligiga e'tibor berish lozim. Ana shu narsalar Oliy Majlisning boshqa hokimiyat tuzilmalariga nisbatan ta'sirchan vositalarga ega hokimiyat tarmog'i ekanligini ko'rsatadi.

3-§. Oliy Majlisning tarkibiy tuzilishi va palatalarni tashkil etish tartibi

Butun jahonda parlamentlar bir palatali yoki ikki palatali tuzilishda tashkil qilinadi. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi ikki palatali tuzilishga ega.

Konstitutsiyamizning XXII bobida Oliy Majlisning maqomi, tuzilish tarkibi, tashkil etish tartibi, vakolatlari, palatalarning biri-biri bilan munosabati, rahbariy va yordamchi organlari, qonunchilik jarayoni tartibga solingan.

Konstitutsiyaning 76-moddasiga asosan: “O‘zbekiston Respublikasining Oliy Majlisi oliy davlat vakillik organi bo‘lib, qonun chiqaruvchi hokimiyatni amalga oshiradi.

O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi ikki palatadan – Qonunchilik palatasi (quyi palata) va Senatdan (yuqori palata) iborat.

O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi va Senati vakolat muddati – besh yil”.

Demak, Oliy Majlis, birinchidan, oliy davlat vakillik organi va ikkinchidan, qonun chiqaruvchi hokimiyatni amalga oshiradi.

U yuqori va quyi – ikki palatadan tarkib topgan. Oliy Majlis Qonunchilik palatasining ham, Senatning ham vakolat muddati besh yil, bu Oliy Majlisning vakolati ham besh yil ekanligini bildiradi.

Konstitutsiyaning 77-moddasi Oliy Majlis palatalarini tashkil etish tartibini belgilagan. Unga asosan, Qonunchilik palatasining bir yuz o‘ttiz besh deputati bir mandatli saylov okruglari bo‘yicha ko‘ppartiyaviylik asosida umumiy, teng va to‘g‘ridan-to‘g‘ri saylov huquqi asosida yashirin ovoz berish yo‘li bilan saylanadi.

Qonunchilik palatasining o‘n besh deputati O‘zbekiston Ekologik harakatidan saylanadi. Shunda Qonunchilik palatasi deputatlarining umumiy soni 150 kishidan iborat bo‘ladi.

Konstitutsiyaning bu normasi Qonunchilik palatasini faqat saylov yo‘li bilan tashkil qilish tartibini o‘rnatadi, shu bilan birga, saylovning ham ikki usulini – umumxalq saylovi va alohida harakat tomonidan saylov o‘tkazilishini belgilaydi.

Qonunchilik palatasining deputatlari saylovi Konstitutsiyada vakillik organlari uchun belgilangan muddatda (Konstitutsiyaning 117-moddasi) o‘tkaziladi. Bu saylov umumxalq saylovi bo‘lib, unda barcha 18 yoshga yetgan (Konstitutsiyaning 117-moddasida ko‘rsatilgan holatlardan tashqari) O‘zbekiston Respublikasi fuqarolari ishtirok etadi. Saylov umumiy, teng, to‘g‘ridan-to‘g‘ri saylov huquqi asosida yashirin ovoz berish orqali o‘tkaziladi.

Qonunchilik palatasiga saylovlar haqida darslikning “Saylov tizimi” haqidagi bobida batafsil to‘xtalganmiz. Shuning uchun bu yerda O‘zbekiston saylov tizimida yangi holat, ya‘ni Ekologik harakatda o‘tkaziladigan saylovlarga birmuncha kengroq to‘xtalishni maqsadga muvofiq deb hisobladik.

“O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga saylov to‘g‘risida”gi Qonunning 7¹-bobi “O‘zbekiston Ekologik harakatidan Qonunchilik palatasiga deputatlarni saylash tartibi” deb nomlangan.

Qonun normalariga asosan, O‘zbekiston ekologik harakatidan Qonunchilik palatasining o‘n besh deputati mazkur harakatning oliy organi (Konferensiyasi) tomonidan Markaziy saylov komissiyasi belgilaydigan muddatlarda saylanadi.

O‘zbekiston ekologik harakatidan Qonunchilik palatasi deputatligiga nomzodlar ko‘rsatish va ularni saylash tartibi Markaziy saylov komissiyasi tomonidan belgilanadi.

O‘zbekiston ekologik harakatidan Qonunchilik palatasiga deputatlar sayloviga tayyorgarlik ko‘rish va uni o‘tkazish ochiq hamda oshkora amalga oshiriladi.

Ekologik harakatdan Qonunchilik palatasiga saylanadigan deputatlarga ham umumiy tarzda saylanadigan deputatlarga qo‘yiladigan talablar qo‘yiladi. Ya‘ni, saylanadigan deputat saylov kuni 25 yoshga to‘lgan bo‘lishi, O‘zbekiston hududida oxirgi besh yil davomida muqim yashagan bo‘lishi kerak.

Sodir etgan og‘ir yoki o‘ta og‘ir jinoyati uchun sudlanganlik holati tugallanmagan yoxud sudlanganligi olib tashlanmaganlar; O‘zbekiston Qurolli Kuchlari harbiy xizmatchilari, Milliy xavfsizlik xizmati va boshqa harbiylashtirilgan bo‘linmalarining xodimlari; diniy tashkilotlar va birlashmalarining professional xizmatchilari deputat etib saylanmaydilar.

Qonunchilik palatasiga Ekoharakatdan deputatlar saylash tartibi O‘zbekiston Respublikasi Markaziy saylov komissiyasi tomonidan 2009-yil 17-sentabrda tasdiqlangan “O‘zbekiston Ekologik harakatidan O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi deputatligiga nomzod ko‘rsatish va ularni saylash tartibi to‘g‘risida”gi Nizomda belgilangan.

Qonunchilik palatasi deputatligiga Ekoharakatdan nomzod ko‘rsatish va ularni saylash harakatning oliy organi – Ekoharakat Konferensiyasi tomonidan amalga oshiradi.

Ekoharakatdan respublikaning har bir ma‘muriy hududidan bittadan 14 ta, Markaziy Kengashdan 1 ta, jami 15 ta deputat saylanadi.

Saylovga kamida yetmish besh kun qolganda Ekoharakat Markaziy saylov komissiyasiga saylovda ishtirok etish qarorini, Adliya vazirligidan ro'yxatdan o'tganligi haqidagi hujjatni topshiradi. Hujjatlar taqdim etilgach, Markaziy saylov komissiyasi besh kunlik muddatda Ekoharakatning Konferensiyasini o'tkazishga doir qaror qabul qiladi. Ekoharakatning Konferensiyasi Qonunchilik palatasiga saylov o'tkaziladigan kun, ya'ni dekabr oyi uchinchi o'n kunligining birinchi yakshanbasida o'tkaziladi.

Konferensiya o'tkaziladigan kunga kamida o'ttiz besh kun qolganda Ekoharakatning hududiy birlikdagi 14 bo'linmasidan 25 nafardan saylov huquqiga ega shaxslar orasidan delegatlar saylanadi. Delegatlar yashirin ovoz berish yo'li bilan saylanadi, har bir ma'muriy hududiy birlik bo'linmasidagi yig'ilishda Markaziy saylov komissiyasi vakillari ishtirok etadi.

Ekoharakat nomzodlar ko'rsatish va ularni saylash bo'yicha o'tkaziladigan konferensiya joyi, vaqti haqida o'n kun avval Markaziy saylov komissiyasini xabardor qiladi, Markaziy saylov komissiyasi esa, konferensiyada ishtirok etish uchun o'z vakilini belgilaydi. Saylovga tayyorgarlik ko'rish, o'tkazish oshkora amalga oshiriladi. Konferensiyada kuzatuvchilar, OAV vakillari ishtirok etadi.

Konferensiyada deputatlikka nomzod ko'rsatish uchun rais va a'zolar tarkibidan 15 kishidan iborat kengash saylanadi. Ular deputatlikka nomzodlarni tanlaydi. Kengash har bir ma'muriy hududdan 3–5 kishi, Kengash Ijroiya qo'mitasidan kamida ikki nafar nomzod tanlab ko'rsatadi. Nomzodlar ro'yxati har bir ma'muriy birlik bo'yicha alohida tuziladi. Nomzodlar ro'yxati Kengash raisi tomonidan konferensiyada o'qib eshittiriladi. Konferensiyada har bir nomzod bo'yicha alohida muhokama o'tkaziladi.

Nomzod ko'rsatish va saylash Konferensiyada yashirin ovoz berish yo'li bilan o'tkaziladi. Yashirin ovoz berish byulletenlari Markaziy saylov komissiyasi tasdiqlagan namunada tayyorlanadi. Byulletenda ovoz berish tartibi ko'rsatiladi. Nomzodlar alohida-alohida muhokama qilingandan so'ng, ularni byulletenga kiritish to'g'risida qaror qabul qilinadi. Konferensiyada ishtirok etayot-

ganlarning ko'pchiligining ovozini olgan nomzod byulletenga kiritiladi.

Yashirin ovoz berishni tashkil qilish, natijalarni aniqlash uchun olti nafar a'zo, shundan komissiya raisi va kotibdan iborat sanoq komissiyasi tuziladi. Yashirin ovoz berish byulletenining o'ng tomoni yuqori burchagiga sanoq komissiyasining ikki nafari imzo chekib, muhr bilan tasdiqlanadi.

Ovoz berishdan avval sanoq komissiyasi raisi ovoz berish tartibi bilan ishtirokchilarni tanishtiradi, komissiya a'zolari hozirligida saylov qutilarini tekshiradi.

Konferensiya ishtirokchilari shaxsini tasdiqlovchi hujjat asosida byulleten olib, ovoz beruvchilar ro'yxatiga imzo qo'yadi.

Nomzod ro'parasiga belgi-krestik qo'yish bilan ovoz beriladi. Ovoz berish tugagandan so'ng komissiya byulletenlar asosida natijalarni aniqlaydi.

Boshqa nomzodlarga nisbatan ko'proq ovoz olgan nomzodlar, agar ularni Konferensiyada ishtirok etayotganlarning ellik foizdan ortiqrog'i yoqlab ovoz bergan bo'lsa, saylangan hisoblanadi.

Agar nomzodlardan birortasi ellik foizdan ko'proq ovoz ololmasa, eng ko'p ovoz olgan ikki nafar nomzod bo'yicha takroriy ovoz berish o'tkaziladi. Bunda boshqa nomzodga nisbatan ko'proq ovoz olgan nomzod saylangan hisoblanadi.

O'zbekiston ekologik harakatidan Qonunchilik palatasi deputatligiga deputatlar saylovi o'tmagan yoki haqiqiy emas deb topilgan hollarda O'zbekiston ekologik harakatidan deputatlarning takroriy saylovi o'tkaziladi.

O'zbekiston ekologik harakatidan Qonunchilik palatasi deputatlarining takroriy saylovini o'tkazish tartibi Markaziy saylov komissiyasi tomonidan belgilanadi.

Konferensiyada sanoq komissiyasining bayonnomasi asosida deputat saylanganligi to'g'risida qaror qabul qilinadi.

O'zbekiston ekologik harakati oliy organining vakili O'zbekiston ekologik harakatidan Qonunchilik palatasiga saylangan deputatlar ro'yxatini Markaziy saylov komissiyasiga taqdim etadi. Ro'yxatga quyidagilar ilova qilinadi:

O'zbekiston ekologik harakati oliy organining mazkur harakatdan Qonunchilik palatasiga deputatlar saylash to'g'risidagi qarori;

O'zbekiston ekologik harakati oliy organi majlisi bayonnomasidan ko'chirma, unda O'zbekiston ekologik harakatidan Qonunchilik palatasi deputati etib saylangan har bir shaxsning familiyasi, ismi, otasining ismi, tug'ilgan sanasi, kasbi, lavozimi (mashg'ulotning turi), ish va yashash joyi ko'rsatiladi;

saylangan deputatning deputat etib ro'yxatga olingan taqdirda bajarib turgan ishidan (xizmatidan) bo'shash to'g'risidagi arizasi.

Markaziy saylov komissiyasi O'zbekiston ekologik harakati oliy organining hujjatlarni taqdim etgan vakiliga ularning qabul qilib olingan sanasi va vaqti ko'rsatilgan ma'lumotnoma beradi.

Markaziy saylov komissiyasi taqdim etilgan hujjatlarni yetti kunlik muddat ichida tekshirib chiqadi va ularning ushbu Qonun talablariga muvofiqligi to'g'risida xulosa beradi. Markaziy saylov komissiyasi ro'yxatga olish uchun taqdim etilgan hujjatlarda aniqlangan nomuvofiqliklar va ushbu qonun talablaridan chetga chiqish hollari to'g'risida O'zbekiston ekologik harakati oliy organining vakiliga belgilangan tartibda ma'lum qiladi. Shular asosida Markaziy saylov komissiyasi Ekoharakatdan Qonunchilik palatasiga saylangan deputatlarni ro'yxatga oladi.

Markaziy saylov komissiyasi O'zbekiston ekologik harakatidan Qonunchilik palatasiga saylangan ayrim deputatlarning vakolatlarini haqiqiy emas deb topgan taqdirda, shuningdek deputat chaqirib olingan yoki boshqa sabablarga ko'ra deputatlik vakolatlari muddatidan oldin tugatilgan hollarda yangi saylov o'tkaziladi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining yuqori palatasi Senat bo'lib, u Konstitutsiyaning 77-moddasiga binoan, hududiy vakillik palatasi hisoblanadi va Senat a'zolaridan (Senatorlardan) iborat bo'ladi. Konstitutsiyaning shu moddasida Senatni shakllantirish tartibi belgilangan. Unga asosan oliy Majlisning Senati a'zolari Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengesi, viloyatlar, tumanlar va shaharlar davlat hokimiyati vakillik organlari deputatlarining tegishli qo'shma majlislarida mazkur deputatlar orasidan yashirin ovoz berish yo'li bilan Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahridan teng miqdorda – olti kishidan saylanadi. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining o'n olti nafar a'zosi fan, san'at, adabiyot, ishlab chiqarish sohasida

hamda davlat va jamiyat faoliyatining boshqa tarmoqlarida katta amaliy tajribaga ega bo'lgan hamda alohida xizmat ko'rsatgan eng obro'li fuqarolar orasidan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan tayinlanadi.

Saylov kuni yigirma besh yoshga to'lgan hamda kamida oxirgi besh yil O'zbekiston Respublikasi hududida muqim yashayotgan O'zbekiston Respublikasi fuqarosi O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi deputati, shuningdek O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati a'zosi bo'lishi mumkin. Deputatlikka va senatorlikka nomzodlarga qo'yiladigan talablar qonun bilan belgilanadi.

Ayni bir shaxs bir paytning o'zida O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi deputati va Senati a'zosi bo'lishi mumkin emas.

“O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga saylov to'g'risida”gi qonunining II bo'limi “O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senatini shakllantirish tartibi” deb nomlangan va unda Senatni shakllantirish keng tartibga solingan.

Oliy Majlisning yuqori palatasi – Senat ham saylov, ham tayinlash yo'li bilan shakllantiriladi.

Senatga saylov Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengesi, mahalliy davlat hokimiyati vakillik organlari saylanganidan keyin bir oydan kechiktirmay o'tkaziladi.

Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengesining, viloyat, tuman, shahar davlat hokimiyati vakillik organining saylov kuni yigirma besh yoshga to'lgan hamda kamida besh yil O'zbekiston Respublikasi hududida muqim yashayotgan deputati Senat a'zoligiga saylanish uchun nomzod bo'lishi mumkin.

Davlat hokimiyati vakillik organlarining qo'shma majlisi, agar unda deputatlar umumiy sonining kamida uchdan ikki qismi hozir bo'lsa, vakolatli hisoblanadi.

Davlat hokimiyati vakillik organlarining qo'shma majlisini chaqirish, Senat a'zoligiga nomzod ko'rsatish, shuningdek ovoz berishni o'tkazish qonun hujjatlarida belgilangan tartibda amalga oshiriladi.

Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengesi, viloyatlar, tumanlar va shaharlar davlat hokimiyati vakillik organlari deputatlarining tegishli qo'shma majlislarida Senat a'zolarini saylash tartibi to'g'risidagi nizom Markaziy saylov komissiyasi tomonidan ishlab chiqiladi va tasdiqlanadi.

Ovoz berish natijalariga ko'ra boshqa nomzodlarga nisbatan ko'proq ovoz olgan Senat a'zoliciga nomzodlar, basharti davlat hokimiyati vakillik organlarining majlisida hozir bo'lgan deputatlarining ellik foizidan ortig'i ularni yoqlab ovoz bergan bo'lsa, saylangan deb hisoblanadi.

Agar ovoz berish chog'ida belgilangan miqdorda Senat a'zolari saylanmagan bo'lsa, saylanmay qolgan miqdordagi Senat a'zolicigi uchun ovozlarning zarur miqdorini to'plamagan nomzodlar bo'yicha davlat hokimiyati vakillik organlarining ana shu qo'shma majlisining o'zida takroriy ovoz berish o'tkaziladi.

Markaziy saylov komissiyasi davlat hokimiyati vakillik organlari qo'shma majlislarining bayonnomalari asosida, bu bayonnomalar kelib tushgan kundan e'tiboran besh kundan kechiktirmay, Senat a'zolarini ro'yxatga oladi.

Agar saylov davomida, ovozlarni sanab chiqishda, yashirin ovoz berish natijalarini aniqlashda qonun talablari saylov natijalariga ta'sir qilgan tarzda buzilishiga yo'l qo'yilgan bo'lsa, Markaziy saylov komissiyasi Senat a'zolarining saylovini haqiqiy emas deb topishi mumkin.

Davlat hokimiyati vakillik organlari qo'shma majlislarining, shuningdek Markaziy saylov komissiyasining Senat a'zolarining saylovi to'g'risidagi qarorlari ustidan qaror qabul qilingan kundan e'tiboran o'n kun ichida O'zbekiston Respublikasi Oliy sudiga shikoyat berilishi mumkin.

Senat a'zolarining takroriy saylovi quyidagi hollarda o'tkaziladi:

a) agar saylov haqiqiy emas deb topilgan bo'lsa;

b) agar takroriy ovoz berish natijasida belgilangan miqdorda Senat a'zolari saylanmagan bo'lsa.

Takroriy saylov saylanmay qolgan miqdordagi Senat a'zolicigi uchun o'tkaziladi

Senat a'zolarining takroriy saylovi Senatga o'tkazilgan asosiy saylovdan keyin ko'pi bilan o'n besh kunlik muddat ichida o'tkaziladi.

Saylanmay qolgan miqdordagi Senat a'zoliciga nomzodlar ko'rsatish va takroriy saylov o'tkazish ushbu Qonunda belgilangan tartibda amalga oshiriladi.

Bo'shab qolgan o'rinlarga Senat a'zolarining saylovi Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengesi, viloyatlar, tumanlar va shaharlar davlat hokimiyati vakillik organlari deputatlarining tegishli qo'shma majlislarida "O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga saylov to'g'risida"gi Qonun talablariga rioya etilgan holda o'tkaziladi.

Senat vakolat muddatining tugashiga olti oydan kam vaqt qolganida Senat a'zosining o'rni bo'shab qolsa, bo'shab qolgan o'ringa Senatning yangi a'zosi saylovi o'tkazilmasligi mumkin.

Markaziy saylov komissiyasi Senatni shakllantirish yakunlari to'g'risidagi axborotni va Senat a'zolarining ro'yxatini ularning familiyasi, ismi, otasining ismi, tug'ilgan yili, egallab turgan lavozimi (mashg'ulotning turi), ish va yashash joyini ko'rsatgan holda o'n kundan kechiktirmay matbuotda e'lon qiladi.

O'zbekiston Respublikasi Markaziy saylov komissiyasi qarori bilan 2004-yil 18-sentabrda tasdiqlangan "O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senati a'zolarini saylash tartibi to'g'risida"gi Nizomda Senat a'zolarini saylash bilan bog'liq barcha jarayon va tartiblar belgilab qo'yilgan.

4-§. Oliy Majlis palatalarining tashkiliy faoliyati shakli va ichki tuzilishi

Oliy Majlisning tashkiliy shakli uning faoliyatini amalga oshirish usuli bo'lib, shu orqali palatalar o'zlarining vazifalarini bajaradi, vakolatlarini amalga oshiradi. Palatalar faoliyatining shakli Konstitutsiya va qonunlarda belgilab qo'yilgan.

Palatalarning ichki tuzilishi har bir palataning tarkibiy tuzilmalari yig'indisidan iborat bo'lib, ular palatalarning ishini tashkil qilishga, palatalarga o'z vazifasini bajarishiga yordam beradi. Palatalarning ichki tarkibiy tuzilmasini tashkil qilish, ularning vazifasi Konstitutsiya va qonunlarda belgilangan.

Oliy Majlis palatalarining tashkil bo'lishi, tarkibidagi farqlar hamda mustaqil vazifalarining mavjudligi ularning tashkiliy faoliyat shaklida, ichki tuzilishida farqlar, alohida xususiyatlar bo'lishini taqozo etadi.

Shuning uchun palatalarning tashkiliy faoliyat shakli va ichki tuzilishini alohida palatalar misolida yoritish maqsadga muvofiq bo'lib, bu talabalarga mazkur masalalarni oson o'zlashtirish imkonini berishi mumkin.

I. Qonunchilik palatasi.

Konstitutsiya va "O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi to'g'risida"gi Qonunga asosan, Qonunchilik palatasi faoliyatining tashkiliy shakli uning sessiyalari davrida o'tkaziladigan majlislaridir.

Qonunchilik palatasi faoliyatini tashkil etishning prinsiplari: masalalarni birgalikda va erkin muhokama qilish, oshkoralik, jamoatchilik fikrini hisobga olish hisoblanadi (bu prinsiplar Senat faoliyatiga ham taalluqlidir).

Qonunchilik palatasining navbatdagi sessiyalari qoida tariqasida sentabrning birinchi ish kunidan boshlab kelgusi yilning iyun oyi oxirgi ish kuniga qadar o'tkaziladi. Bu Qonunchilik palatasining doimiy ishlovchi organligidan kelib chiqib o'rnatilgan.

Palataning saylovdan keyingi birinchi sessiyasi saylovdan so'ng ikki oydan kechiktirmay Markaziy saylov komissiyasi tomonidan chaqiriladi va birinchi majlisni Markaziy saylov komissiyasi raisi ochadi hamda palata spikeri saylangunicha majlisga raislik qiladi.

Palataning majlislari, agar ularda barcha deputatlarning kamida yarmi ishtirok etsa, vakolatli hisoblanadi. Konstitutsiyaviy qonunlarni qabul qilishda barcha deputatlarning kamida uchdan ikki qismi ishtirok etishi shart.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi majlislarida, shuningdek ularning organlari majlislarida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti, Senat raisi, Bosh vazir, Vazirlar Mahkamasining a'zolari, Respublika Konstitutsiyaviy sudi, Oliy sudi, Oliy xo'jalik sudi raislari, Bosh prokurori, Markaziy banki boshqaruvining raisi ishtirok etishi mumkin.

Qonunchilik palatasi majlislariga davlat organlari va nodavlat notijorat tashkilotlarining, ilmiy muassasalarning vakillari, mutaxassislar va olimlar, OAV vakillari taklif qilinishi mumkin.

Palataning majlislari ochiq va oshkora o'tkazilishi, zarur hollarda Palata yopiq majlis o'tkazish haqida qaror qabul qilishi mumkin.

Qonunchilik palatasi Senat bilan birga qo'shma majlis ham o'tkazishi mumkin. Qo'shma majlislar O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qasamyod qilganda, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy hayotining, ichki va tashqi siyosatining eng muhim masalalari yuzasidan nutq so'zlaganda, chet davlatlarning rahbarlari nutq so'zlaganda o'tkaziladi. Palatalarning kelishuviga binoan qo'shma majlislar boshqa masalalar yuzasidan ham o'tkazilishi mumkin.

2011-yilgi Konstitutsiyaga kiritilgan o'zgartirishga asosan Bosh vazirga nisbatan ishonchsizlik votumi bildirish masalasi Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisiga kiritilishi belgilandi.

Qo'shma majlislar unda Qonunchilik palatasi va Senat a'zolari umumiy sonining kamida uchdan ikki qismi ishtirok etsa vakolatli hisoblanadi. Qo'shma majlisda qo'shma qaror qabul qilinishi mumkin. Bunda ham ovoz berish alohida-alohida o'tkaziladi.

Qonunchilik palatasi qarorlari deputatlar umumiy sonining ko'pchiligi ovozi bilan qabul qilinadi. Konstitutsiyaga o'zgartirish kiritish to'g'risidagi, shuningdek konstitutsiyaviy qonunlar esa deputatlar umumiy sonining uchdan ikki qismi ovozi bilan qabul qilinadi.

Qonunchilik palatasi ichki tuzilishi deganda palata tomonidan tashkil qilinadigan, uning ishiga yordam beruvchi tuzilmalar tushuniladi. Shulardan birinchisi Qonunchilik palatasi Spikeri va uning o'rinbosarlaridir.

Saylovdan keyingi birinchi majlisda O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi o'z tarkibidan Qonunchilik palatasining Spikeri va uning o'rinbosarlarini saylaydi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi Spikeri va uning o'rinbosarlari yashirin ovoz berish orqali deputatlar umumiy sonining ko'pchilik ovozi bilan Qonunchilik palatasi Spikeri va uning o'rinbosarlarini saylaydi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi Spikeri yashirin ovoz berish orqali Qonunchilik palatasi

deputatlari umumiy sonining uchdan ikki qismidan ko'prog'ining ovozi bilan qabul qilingan Qonunchilik palatasi qaroriga binoan muddatidan ilgari chaqirib olinishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi Spikeri:

1) Qonunchilik palatasining majlislarini chaqiradi, ularda raislik qiladi;

2) Qonunchilik palatasi muhokamasiga kiritiladigan masalalarni tayyorlashga umumiy rahbarlik qiladi;

3) Qonunchilik palatasi qo'mitalari va komissiyalarining faoliyatini muvofiqlashtirib boradi;

4) O'zbekiston Respublikasi qonunlarining va Qonunchilik palatasi qarorlarining ijrosi ustidan nazoratni tashkil qiladi;

5) parlamentlararo aloqalarni amalga oshirish ishlariga hamda xalqaro parlament tashkilotlari ishi bilan bog'liq Qonunchilik palatasi guruhlarining faoliyatiga rahbarlik qiladi;

6) O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati, boshqa davlat organlari, chet davlatlar, xalqaro va o'zga tashkilotlar bilan o'zaro munosabatlarda Qonunchilik palatasi nomidan ish ko'radi;

7) Qonunchilik palatasi qarorlarini imzolaydi;

8) Konstitutsiya va qonun hujjatlarida nazarda tutilgan boshqa vakolatlarni amalga oshiradi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi Spikeri farmoyishlar chiqaradi.

Bu vakolatlar Konstitutsiyada ko'rsatilgan bo'lib, "O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi to'g'risida"gi Konstitutsiyaviy qonunda Spikerning yana boshqa vakolatlari ham ko'rsatilgan (14-modda), jumladan, Qonunchilik palatasida qabul qilingan qarorlarni Senatga yuborish, Spiker o'rinbosarlari o'rtasida vazifalarni taqsimlash va hokazo.

Qonunchilik palatasi deputatlari orasidan palataning vakolat muddatiga Spiker o'rinbosarlari saylanadi. Qonunchilik palatasidagi fraksiya o'z vakilini Spiker o'rinbosarligiga saylanishida kafolatli huquqqa ega. Ya'ni, har bir fraksiyadan, albatta, Spiker o'rinbosari saylanadi. Spiker o'rinbosarligiga, qoida tariqasida, fraksiya o'z rahbari nomzodini ko'rsatadi. Spiker o'rinbosarlari

deputatlar umumiy ko'pchiligining ovozi bilan ochiq ovoz berish orqali saylanadi.

Spiker o'rinbosari Spikerning topshirig'iga binoan uning ayrim vazifalarini bajaradi, u yo'qligida uning vazifalarini bajarib turadi.

Qonunchilik palatasi Spikeri yashirin ovoz berish orqali deputatlar uchdan ikki qismidan ko'prog'ining ovozi bilan muddatidan ilgari chaqirib olinishi mumkin.

Qonunchilik palatasining tarkibiy tuzilmalaridan biri Qonunchilik palatasi Kengashidir.

Palata faoliyatini samarali tashkil etish, qo'mitalar ishini muvofiqlashtirib borish, qonun loyihalarini tayyorlash ishini rejalashtirish, kun tartibidagi masalalarni dastlabki tarzda ko'rib chiqishni tashkil etish maqsadida Qonunchilik palatasi Kengashi tuziladi. Uning tarkibiga Spiker, uning o'rinbosarlari, fraksiyalar va deputatlar guruhlar rahbarlari, qo'mitalarning raislari kiradi.

Kengash palata majlislari oralig'ida zaruratga qarab to'planadi. Kengash qarori a'zolarining ko'pchiligi ovozi bilan qabul qilinadi.

Qonunchilik palatasi tarkibida uning deputatlaridan palataning vakolati muddatiga saylanadigan qo'mitalar muhim rol o'ynaydi.

Konstitutsiyaga asosan, Qonunchilik palatasi qonun loyihalarini tayyorlash ishini olib borish, palata muhokamasiga kiritiladigan masalalarni dastlabki tarzda ko'rib chiqish va tayyorlash, qonunlar hamda palata tomonidan qabul qilingan qarorlar ijrosini nazorat qilish uchun o'z vakolati muddatiga deputatlar orasidan qo'mitalarni saylaydi.

Qo'mitalarni saylash tartibi, vakolatlari, ularning ishini tashkil etish, qo'mitalarning majlislarini o'tkazish, qarorlarning yuridik kuchi haqidagi masalalar "O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi to'g'risida"gi Konstitutsiyaviy qonunning 17–21-moddalarida tartibga solingan.

"O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasining Reglamenti to'g'risida"gi Qonunga asosan, Qonunchilik palatasida qoida tariqasida reglament; budjet, bank va moliya masalalari; iqtisodiy masalalar va tadbirkorlik; qonunchilik va sud-huquq masalalari; mehnat va ijtimoiy masalalar; mudofaa va xavfsizlik masalalari; xalqaro ishlar va parlamentlararo aloqalar qo'mitalari tuzilishi shart. Palata boshqa qo'mitalarni ham tuzishi

mumkin. Qo'mitalarning umumiy soni, qoida tariqasida, o'ntadan oshmasligi kerak.

"O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi to'g'risida"gi Qonunning 22-moddasida Qonunchilik palatasi muayyan vazifalarni bajarish uchun komissiyalar tuzishi mumkinligi ko'rsatilgan. Komissiya ham palata majlisida deputatlar orasidan tuziladi. Uni tuzish vaqtida nima uchun komissiya tuzilayotganligi, uning vakolatlari belgilab qo'yiladi. Komissiya o'z vazifasini bajargach yoki palata qaroriga asosan faoliyatini tugatadi.

Qonunchilik palatasi tarkibiy tuzilmalarini deputatlar birlashmalari ham tashkil etadi. Palata deputatlari siyosiy, professional va boshqa asoslarga ko'ra fraksiyalar va guruhlar shaklida deputatlar birlashmalarini tuzishlari mumkin.

Bular orasida fraksiya alohida tartibda tuziladi. Fraksiya siyosiy partiyalardan saylangan deputatlardan partiya manfaatlarini parlamentda ifodalash maqsadida tuziladigan va tegishli tartibda ro'yxatdan o'tkaziladigan deputatlar birlashmasidir.

Qonunchilik palatasidagi siyosiy partiyalardan ko'rsatilmagan deputatlar deputat guruhlarini tuzishi mumkin, masalan, Ekoharakatdan saylangan deputatlar. Deputatlarning fraksiya yoki guruhga kirish to'g'risidagi qarori ularning majlislarida ko'rib chiqiladi.

Deputat faqat bitta fraksiya yoki guruhga a'zo bo'lishi mumkin. Siyosiy partiyadan ko'rsatilgan deputat faqat shu partiya fraksiyasi a'zosi bo'lishi mumkin.

Qonunchilik palatasining kamida 9 nafar deputati fraksiya tuzishi mumkin. Hozir Qonunchilik palatasida 4 ta partiya fraksiyasi va bitta deputatlar guruhi faoliyat ko'rsatmoqda.

Fraksiya va guruhlarini tuzish, ularning faoliyatini tashkil qilish, vazifa va vakolatlari "O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi to'g'risida"gi Konstitutsiyaviy qonunda va "O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasining reglamenti to'g'risida"gi Qonunda belgilangan.

Parlamentdagi ko'pchilik va parlamentdagi muxolifat, fraksiyalarning blokka birlashish masalasi ham Qonunchilik palatasi

faoliyatiga, ichki tuzilishiga bog'liq masaladir. Qonunchilik palatasida ko'pchilikdan iborat fraksiya parlamentdagi ko'pchilikni tashkil etadi. Maqsad va vazifalarining yaqinligi, o'xshashligiga qarab fraksiya va deputatlar guruhlari blok tuzishi va bu blok parlament ko'pchiligini tashkil etishi mumkin.

Yangitdan shakllantirilgan hukumatning tutgan yo'li va dasturi yoki uning ayrim yo'nalishlariga qo'shilmaydigan fraksiyalar va deputatlar guruhlari o'zlarini muxolifat deb e'lon qilishi mumkin. O'zini muxolifat deb e'lon qilgan fraksiya qonunda fraksiyalar uchun belgilangan vakolatlardan foydalanish bilan birga, qo'shimcha quyidagi huquqlardan foydalanadi:

Qonunchilik palatasining mas'ul qo'mitasiga tegishli masala yuzasidan ma'ruzasi bilan bir vaqtda, qonun loyihasining muqobil tahririni kiritish;

muhokama etilayotgan masalalar yuzasidan o'zining alohida fikrini palata yalpi majlisi bayonnomasiga kiritish;

Senat tomonidan rad etilgan qonun bo'yicha kelishuv komissiyasida o'z vakillarining bo'lishi kafolatlanadi.

Muxolifat huquqlari parlamentdagi ko'pchilik tomonidan kamsitilishi mumkin emas. Qonunlarda fraksiya va deputatlar guruhining faoliyatini tugatish ham ko'zda tutilgan. Fraksiya yoki guruh tashabbusi, qonunchilik palatasining vakolat mudati tugashi bilan fraksiya va guruh tuzish uchun belgilangan miqdordan kam deputatlar tarkibida qolsa, ularning faoliyati tugatiladi. Qonunlarga ko'ra tegishli siyosiy partiya tugatilsa, fraksiya ham tugatiladi.

II. Senat faoliyatining tashkiliy shakli va Senatning tarkibiy tuzilmasi

Konstitutsiya va qonunlarga asosan, Senat faoliyatining tashkiliy shakli uning majlisidir. Senatning birinchi majlisi Markaziy saylov komissiyasi tomonidan Senat tarkib topgandan keyin bir oydan kechiktirmay chaqiriladi, majlisni Markaziy saylov komissiyasi raisi ochib, Senat Raisi saylanguncha unga raislik qiladi.

Senat doimiy ishlovchi palata emas, uning majlislari zaruratga qarab, lekin bir yilda kamida uch marta o'tkazilishi kerak.

Senatning navbatdan tashqari majlisining o'tkazilishi ko'zda tutilgan bo'lib, u Prezident, Senat Raisi taklifiga binoan yoki Senat a'zolari umumiy sonining uchdan bir qismi taklifi bilan chaqirilishi mumkin.

Senat majlislarida Qonunchilik palatasida qabul qilingan qonunlar ma'qullanadi yoki rad etiladi, shuningdek Senat hujjatlari qabul qilinadi.

Senat majlisi, agar unda senatorlar umumiy sonining yarmidan ko'pi ishtirok etayotgan bo'lsa, vakolatli hisoblanadi. Konstitutsiya qabul qilish va unga o'zgartirish kiritish, Konstitutsiyaviy qonunlar qabul qilishda senatorlar umumiy sonining kamida uchdan ikki qismi ishtirok etishi shart.

Senat va uning organlari majlislarida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti, Qonunchilik palatasi Spikeri, Bosh vazir, Vazirlar Mahkamasining a'zolari, Konstitutsiyaviy sudi, Oliy sudi, Oliy xo'jalik sudi raislari, Bosh prokurori ishtirok etishlari mumkin. Bundan tashqari, Konstitutsiyada (81-modda) Senat majlislarida va uning organlari majlislarida Markaziy bank boshqaruvi raisi ishtirok etishi ham ko'rsatilgan.

Senat majlisiga davlat organlari va nodavlat notijorat tashkilotlarning, ilmiy muassasalarning vakillari, mutaxassislar va olimlar, OAV vakillari taklif etilishi mumkin.

Senat majlisi ochiq va oshkora o'tkaziladi. Zarur hollarda Senat qarori asosida yopiq majlis o'tkazilishi mumkin. Senat Qonunchilik palatasi bilan birga qo'shma majlislar o'tkazadi. Bu haqda Qonunchilik palatasiga bag'ishlangan qismda batafsil to'xtalib o'tilgan.

Senat ham o'z ichki tuzilmasiga ega.

Senatning birinchi majlisida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining taqdimiga binoan Senat a'zolari orasidan yashirin ovoz berish orqali senatorlar umumiy sonining ko'pchilik ovozi bilan Senat vakolat muddatiga Senat Raisi saylanadi.

Birinchi majlisda Senat Raisi bilan birga uning o'rinbosarlari ham saylanadi, o'rinbosarlardan biri Qorqalpog'iston Respublikasi vakili bo'ladi.

Senat Raisi o'z vazifasini bajarishi davrida siyosiy partiyalar va harakatlarga a'zolikni to'xtatib turadi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati Raisi:

- 1) Senat majlislarini chaqiradi, ularda raislik qiladi;
- 2) Senat muhokamasiga kiritiladigan masalalarni tayyorlashga umumiy rahbarlik qiladi;
- 3) Senat qo'mitalari va komissiyalarining faoliyatini muvofiqlashtirib boradi;
- 4) O'zbekiston Respublikasi Qonunlarining va Senat qarorlarining ijrosi ustidan nazoratni tashkil qiladi;
- 5) parlamentlararo aloqalarni amalga oshirish ishlariga hamda xalqaro parlament tashkilotlar ishi bilan bog'liq Senat guruhlarining faoliyatiga rahbarlik qiladi;
- 6) O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi, boshqa davlat organlari, chet davlatlar, xalqaro va o'zga tashkilotlar bilan o'zaro munosabatlarda Senat nomidan ish ko'radi;
- 7) Senat qarorlarini imzolaydi;
- 8) Konstitutsiya va qonun hujjatlarida nazarda tutilgan boshqa vakolatlarni amalga oshiradi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati Raisi faroyishlar chiqaradi (Konstitutsiyaning 86-moddasi).

"O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati to'g'risida"gi Konstitutsiyaviy qonunda Senat Raisining yana boshqa vakolatlari ham ko'rsatilgan, ya'ni Senat ma'qullagan qonunlarni imzolash uchun Prezidentga yuborish, o'rinbosarlar o'rtasida vazifalarni taqsimlash va boshqalar (Qonunning 14-moddasi).

Senat Raisi yashirin ovoz berish orqali senatorlar umumiy sonining uchdan ikki qismidan ko'prog'ining ovozi bilan muddatidan ilgari chaqirib olinishi mumkin.

Senat Raisining o'rinbosarlari Raisning topshirig'iga binoan uning ayrim vazifalarini bajaradi va Rais yo'qligida uning vazifalarini bajaradi.

Senatning ichki tuzilmasi sifatida Senat Kengashini ko'rsatish mumkin.

Senat faoliyatini samarali tashkil etish, qo'mitalar faoliyatini muvofiqlashtirib borish, kun tartibi yuzasidan takliflar tayyorlash, qonunlarni dastlabki tarzda ko'rib chiqishni tashkil etish uchun Senat Kengashi tuziladi. Uning tarkibiga Senat Raisi,

o'rinbosarlari, qo'mitalarining raislari kiradi. Senatda fraksiyalar tuzilmasligi sababli Kengash tarkibida fraksiya boshliqlari yo'q.

Kengash Senat majlislari oraliqlarida, shuningdek zaruratga qarab to'planadi. Uning qarori Senat a'zolari umumiy sonining ko'pchilik ovozi bilan qabul qilinadi.

Qonunchilik palatasi kabi Senatning ichki tuzilishida qo'mitalar alohida rol o'ynaydi.

Konstitutsiyaning 87-moddasida Senat muhokamasiga kiritiladigan masalalarni dastlabki tarzda ko'rib chiqish va tayyorlash, qonunlar hamda Senat tomonidan qabul qilinadigan qarorlarning ijrosini nazorat qilish uchun senatorlar orasidan Senatning vakolat muddatiga qo'mitalar saylanishi belgilangan. Konstitutsiyaning shu moddasida zarur bo'lgan vaqtda muayyan vazifalarni bajarish uchun senatorlar orasidan komissiyalar tuzilishi ko'rsatilgan.

Oliy Majlis Senatining ichki tuzilishida Qonunchilik palatasidagi kabi, partiya fraksiyalari, deputat guruhlar, bloklar kabi tuzilmalar yo'q.

Oliy Majlis Senati qo'mitalarini saylash, vakolatlari, ishini tashkil etish, majlislari, qarorlari, Senat komissiyalari haqidagi masalalar "O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining senati to'g'risida"gi Konstitutsiyaviy qonunning 17–22-moddalarida belgilangan.

5-§. Oliy Majlis palatalarining vakolatlari

Oliy Majlis parlament sifatida o'z vazifalariga va shu vazifalarni bajarish uchun yetarli vakolatga ega.

Oliy Majlisning vakolatlari palatalarning birgalikdagi vakolatlari asosida vujudga keladi. Shuning uchun yuridik adabiyotlarda, shu jumladan Konstitutsiya va qonunlarda ham asosan Oliy Majlis palatalarining birgalikdagi vakolatlari degan tushuncha ishlatiladi.

Konstitutsiyaning 78-moddasi palatalarning birgalikdagi vakolatlarini belgilab qo'ygan. Unga asosan, Qonunchilik palatasi va Senatning birgalikdagi vakolatlari quyidagilar:

1) O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasini qabul qilish, unga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish;

2) O'zbekiston Respublikasining konstitutsiyaviy qonunlarini, qonunlarini qabul qilish, ularga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish;

3) O'zbekiston Respublikasining referendumini o'tkazish to'g'risida va uni o'tkazish sanasini tayinlash haqida qaror qabul qilish;

4) O'zbekiston Respublikasi ichki va tashqi siyosatining asosiy yo'nalishlarini belgilash hamda davlat strategik dasturlarini qabul qilish;

5) O'zbekiston Respublikasi qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi hamda sud hokimiyati organlarining tizimini va vakolatlarini belgilash;

6) O'zbekiston Respublikasi tarkibiga yangi davlat tuzilmalarini qabul qilish va ularning O'zbekiston Respublikasi tarkibidan chiqishi haqidagi qarorlarni tasdiqlash;

7) boj, valyuta va kredit ishlarini qonun yo'li bilan tartibga solish;

8) O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining taqdimiga binoan O'zbekiston Respublikasining Davlat budjetini qabul qilish va uning ijrosini nazorat etish;

9) soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni joriy qilish;

10) O'zbekiston Respublikasining ma'muriy-hududiy tuzilishi masalalarini qonun yo'li bilan tartibga solish, chegaralarini o'zgartirish;

11) tumanlar, shaharlar, viloyatlarni tashkil etish, tugatish, ularning nomini hamda chegaralarini o'zgartirish;

12) davlat mukofotlari va unvonlarini ta'sis etish;

13) O'zbekiston Respublikasi Prezidentining vazirliklar, davlat qo'mitalari va davlat boshqaruvining boshqa organlarini tuzish hamda tugatish to'g'risidagi farmonlarini tasdiqlash;

14) O'zbekiston Respublikasi Markaziy saylov komissiyasini tuzish;

15) O'zbekiston Respublikasi Prezidentining taqdimiga binoan O'zbekiston Respublikasi Bosh vaziri nomzodini ko'rib chiqish va tasdiqlash, shuningdek mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy rivoj-

lanishining dolzarb masalalari yuzasidan Bosh vazirning hisobotlarini eshitish va muhokama qilish;

16) O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Inson huquqlari bo'yicha vakili va uning o'rinbosarini saylash;

17) O'zbekiston Respublikasi Hisob palatasining hisobotini ko'rib chiqish;

18) O'zbekiston Respublikasi Prezidentining O'zbekiston Respublikasiga hujum qilinganda yoki tajovuzdan bir-birini mudofaa qilish yuzasidan tuzilgan shartnoma majburiyatlarini bajarish zaruriyati tug'ilganda urush holati e'lon qilish to'g'risidagi farmonini tasdiqlash;

19) O'zbekiston Respublikasi Prezidentining umumiy yoki qisman safarbarlik e'lon qilish, favqulodda holat joriy etish, uning amal qilinishini uzaytirish yoki tugatish to'g'risidagi farmonlarini tasdiqlash;

20) xalqaro shartnomalarni ratifikatsiya va denonsatsiya qilish;

21) Konstitutsiyada nazarda tutilgan boshqa vakolatlarni amalga oshirish.

Oliy Majlis palatalarining bu vakolatlari, qoida tariqasida, avval Qonunchilik palatasida, so'ngra Senatda ko'rib chiqilib hal qilinadi. Zarur hollarda yuqoridagilar Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlislarida ham ko'rilishi mumkin. Masalan, Bosh vazir nomzodini ko'rib chiqish va tasdiqlash asosan qo'shma majlisda amalga oshiriladi.

Oliy Majlis palatalarining birgalikdagi bu vakolatlarini vazifa va maqsadiga qarab guruhlariga bo'lish mumkin.

1. Qonunchilik sohasidagi vakolatlar, bu Oliy Majlisning asosiy vazifalaridan kelib chiqadi. Konstitutsiya qabul qilish, unga o'zgartirish kiritish, konstitutsiyaviy qonunlar qabul qilish va ularga o'zgartirish kiritish palatalarning birgalikdagi vakolatidir.

2. Mamlakatni ichki va tashqi siyosatining asosiy yo'nalishlarini belgilash hamda davlat strategik dasturlarini qabul qilish, jamiyat taraqqiyotiga ta'sir qiluvchi eng muhim masalalarda referendum belgilash, xalqaro shartnomalarni ratifikatsiya va denonsatsiya qilish.

3. Davlat qurilishi sohasidagi vakolatlar: qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyati organlari tizimi va vakolatlarini belgilash; mamlakat tarkibiga yangi tuzilmalarni qabul qilish va chiqarish, mamlakatning ma'muriy-hududiy tuzilmasini belgilash, markaziy muassasalarni tuzish to'g'risidagi Prezident farmonlarini tasdiqlash, Markaziy saylov komissiyasini tuzish, Bosh vazir nomzodini ko'rib chiqish.

4. Mamlakatning iqtisodiy rivojlanishi bilan bog'liq vakolatlar: davlat budjetini qabul qilish va ijrosini nazorat qilish, soliqlar va boshqa to'lovlarni joriy qilish.

5. Mamlakatning xavfsizligini ta'minlash bilan bog'liq vakolatlar: Prezidentning urush holati, umumiy safarbarlik, favqulodda holat joriy etish to'g'risidagi farmonlarni tasdiqlash.

6. Nazorat sohasidagi vakolatlari, bularga: davlat budjetining bajarilishini nazorat qilish, Bosh vazir hisobotini eshitish, Hisob palatasining hisobotini ko'rib chiqish.

Oliy Majlis palatalarining birgalikdagi vakolatlarini amalga oshirishda Prezident, Vazirlar Mahkamasi ishtirok etadi.

Konstitutsiya mazmunidan ko'rinib turadiki, Oliy Majlis palatalarida ayrim masalalar Prezident taqdimiga ko'ra hal qilinsa, ayrim masalalar Prezident farmonlarini tasdiqlash orqali hal qilinadi. Bir holatda, ya'ni davlat budjetini tasdiqlash masalasi Vazirlar Mahkamasi taqdimiga binoan hal qilinadi.

Oliy Majlis palatalari birgalikda Oliy Majlisga taalluqli masalalarni hal qilsada, ularning o'zlari hal qiladigan mustaqil masalalar, vakolatlarining borligi palatalarning mustaqilligini ko'rsatadi. Bu xususiyat jahon parlament tajribasida mavjud. Shuning uchun Konstitutsiyaning 79-moddasida Qonunchilik palatasining mutlaq vakolatida ko'rsatilgan.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi mutlaq vakolatlariga:

1) O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi Spikeri va uning o'rinbosarlarini, qo'mitalarning raislari va ularning o'rinbosarlarini saylash;

2) O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurorining taqdimiga binoan O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik pa-

latasi deputatini daxlsizlik huquqidan mahrum etish to'g'risidagi masalalarni hal etish;

3) o'z faoliyatini tashkil etish va palataning ichki tartib-qoidalari bilan bog'liq masalalar yuzasidan qarorlar qabul qilish;

4) siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy hayot sohasidagi u yoki bu masalalar yuzasidan, shuningdek davlat ichki va tashqi siyosati masalari yuzasidan qarorlar qabul qilish kiradi.

Qonunchilik palatasining mutlaq vakolatlari shular bilan cheklanib qolmaydi. "Davlat boshqaruvini yangilash va yanada demokratlashtirish hamda mamlakatni modernizatsiya qilishda siyosiy partiyalarning rolini kuchaytirish to'g'risida"gi Qonun va Prezidentimiz tomonidan ilgari surilgan konsepsiya asosida Konstitutsiyaga kiritilgan qo'shimchalarga ko'ra, Qonunchilik palatasida eng ko'p o'rin olgan siyosiy partiyalarning Bosh vazir nomzodini ko'rsatish huquqi, palatadagi siyosiy partiyalar fraksiyalariga Bosh vazirni muddatidan oldin vazifasidan ozod qilishni so'rab Prezidentga murojaat qilish huquqi yoki Bosh vazirga nisbatan ishonchsizlik votumi bildirish huquqining mavjudligi Qonunchilik palatasining huquqlari ancha kengligini ko'rsatadi.

Konstitutsiyada Oliy Majlis Senatining ham mutlaq vakolatlari belgilab qo'yilgan. Konstitutsiyaning 80-moddasiga asosan, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati mutlaq vakolatlarga:

1) O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati Raisini va uning o'rinbosarlarini, qo'mitalarining raislari va ularning o'rinbosarlarini saylash;

2) O'zbekiston Respublikasi Prezidentining taqdimiga binoan O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudini saylash;

3) O'zbekiston Respublikasi Prezidentining taqdimiga binoan O'zbekiston Respublikasi Oliy sudini saylash;

4) O'zbekiston Respublikasi Prezidentining taqdimiga binoan O'zbekiston Respublikasi Oliy xo'jalik sudini saylash;

5) O'zbekiston Respublikasi Prezidentining taqdimiga binoan O'zbekiston Respublikasi Tabiatni muhofaza qilish davlat qo'mitasining raisini tayinlash hamda uni lavozimidan ozod etish;

6) O'zbekiston Respublikasi Prezidentining O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurori va Hisob palatasi raisini tayinlash hamda ularni lavozimidan ozod etish to'g'risidagi farmonlarini tasdiqlash;

7) O'zbekiston Respublikasi Prezidentining O'zbekiston Respublikasi Milliy xavfsizlik xizmati raisini tayinlash va uni lavozimidan ozod etish to'g'risidagi farmonlarini tasdiqlash;

8) O'zbekiston Respublikasi Prezidentining taqdimiga binoan O'zbekiston Respublikasining chet davlatlardagi diplomatik va boshqa vakillarini tayinlash hamda ularni lavozimidan ozod etish;

9) O'zbekiston Respublikasi Prezidentining taqdimiga binoan O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki boshqaruvining raisini tayinlash hamda uni lavozimidan ozod etish;

10) O'zbekiston Respublikasi Prezidentining taqdimiga binoan amnistiya to'g'risidagi hujjatlarni qabul qilish;

11) O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurorining taqdimiga binoan O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisning Senati a'zosini daxlsizlik huquqidan mahrum etish to'g'risidagi masalalarni hal etish;

12) O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurorining, O'zbekiston Respublikasi Tabiatni muhofaza qilish davlat qo'mitasi raisining, O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki boshqaruvi raisining hisobotlarini eshitish;

13) o'z faoliyatini tashkil etish va palataning ichki tartib-qoidalar bilan bog'liq masalalar yuzasidan qarorlar qabul qilish;

14) siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy hayot sohasidagi u yoki bu masalalar yuzasidan, shuningdek davlat ichki va tashqi siyosati masalalari yuzasidan qarorlar qabul qilish kiradi.

Senatning Konstitutsiyada belgilangan mutlaq vakolatlarini ham guruhlariga bo'lib o'rganilsa, ularni tushunish oson bo'ladi.

1. Senatning o'z faoliyati bilan bog'liq vakolatlari. Bular: Senat Raisi, rais o'rinbosarlari, qo'mitalar raislari, ularning o'rinbosarlarini saylash; Bosh prokurorning taqdimiga binoan Senat a'zosini daxlsizlik huquqidan mahrum etish masalasini hal qilish; o'z faoliyatini tashkil etish va palataning ichki tartib-qoidalar bilan bog'liq masalalar yuzasidan qarorlar qabul qilish.

2. Boshqa markaziy davlat organlari tarkibini tuzish bilan bog'liq vakolatlar. Bular: Prezident taqdimiga binoan Konstitutsiyaviy sudni saylash; Prezidentning taqdimiga binoan Oliy xo'jalik sudini saylash; Prezidentning taqdimiga binoan Tabiatni muhofaza qilish davlat qo'mitasi raisini, Markaziy bank boshqaruvi raisini, chet davlatlardagi diplomatik va boshqa vakillarni tayinlash va lavozimidan ozod qilish, Bosh prokurorni, Hisob palatasi raisini, Milliy xavfsizlik xizmati raisini tayinlash va lavozimidan ozod qilish to'g'risidagi Prezident farmonlarini tasdiqlash.

3. Parlament nazorati bo'yicha vakolatlar. Bular: Bosh prokurorning, Tabiatni muhofaza qilish davlat qo'mitasi raisining, Markaziy bank boshqaruvi raisining hisobotini eshitish.

4. Fuqarolarning huquq va erkinligi bilan bog'liq vakolatlar. Bular: Prezidentning taqdimiga binoan amnistiya to'g'risidagi hujjatlarni qabul qilish.

Senatning vakolatlariga e'tibor bersak, ularning ayrimlari Prezident taqdimi bo'yicha amalga oshiriladigan ishlar, ayrimlari Prezident farmonlarini tasdiqlash orqali amalga oshiriladigan vakolatlar ekanligini ko'rish mumkin.

Bundan qonunchilik hokimiyati bilan davlat boshlig'i yaqin aloqada bo'lib, davlat boshqaruvi bo'yicha ishlarni hal qilishini ko'ramiz.

6-§. Qonunchilik jarayoni

Konstitutsiyaga asosan, Oliy Majlis qonun chiqaruvchi hokimiyatni amalga oshiradi. Bu degani u qonun qabul qiladi. O'zbekistonda boshqa qonun qabul qiluvchi organ yo'q.

Qonun qabul qilishda Oliy Majlisning har ikkala palatasi ishtirok etadi. Lekin, qonunni tayyorlash, loyihalarni muhokama va qabul qilish Qonunchilik palatasida amalga oshiriladi. Palata nomining o'zi ham qonun qabul qilishda uning roli alohida ekanligini ko'rsatadi.

Qonun qabul qilish alohida va aniq tadbirlarni o'z ichiga oladigan jarayon. Bu jarayon ma'lum bosqichlardan iborat bo'lib, qonunlarda belgilab qo'yilgan.

Qonunchilik jarayonining ayrim masalalari Konstitutsiyada ham belgilangan va mos ravishda "O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasining Reglamenti to'g'risida"gi Qonunda hamda Senatga taalluqli shunday qonunlar bilan tartibga solinadi.

Qonunchilik jarayoni, odatda, quyidagi bosqichlardan iborat bo'ladi:

- qonunchilik tashabbusi;
- qonun loyihalarini ko'rib chiqishga qabul qilish va loyihani muhokama qilish;
- qonunlarni qabul qilish va ma'qullash;
- qonunlarni imzolash, e'lon qilish.

Konstitutsiyaning 83-moddasida qonunchilik tashabbusi huquqiga ega subyektlar ko'rsatib qo'yilgan. Unga asosan, qonunchilik tashabbusi huquqiga O'zbekiston Respublikasi Prezidenti, o'z davlat hokimiyatining oliy vakillik organi orqali Qoraqalpog'iston Respublikasi, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi deputatlari, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudi, Oliy sudi, Oliy xo'jalik sudi, Bosh prokurori egadirlar va bu huquq qonunchilik tashabbusi huquqi subyektlari tomonidan qonun loyihasini O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasiga kiritish orqali amalga oshiriladi.

Shuningdek, bu moddada qonun loyihasi Oliy Majlisning Qonunchilik palatasiga kiritilishi ham belgilab qo'yilgan.

Qonunchilik palatasiga qonun loyihasini taqdim etgan subyektlar loyihaga quyidagilarni ilova sifatida taqdim qilishi shart:

- qonun loyihasiga uning konsepsiyasi bayon qilingan holdagi tushuntirish xati;
- o'zgartirishlar va qo'shimchalar kiritish to'g'risidagi, shuningdek qonun loyihasi kiritilishi bilan bog'liq qonunlarni o'z kuchini yo'qotgan deb topish to'g'risidagi qonun loyihasi;
- o'zgartirilishi, qo'shimchalar kiritilishi, o'z kuchini yo'qotgan deb topilishi yoki qabul qilinishi lozim bo'lgan qonunosti hujjatlarining ro'yxati;
- moddiy harajatlarni talab qiladigan qonun loyihalari uchun moliyaviy-iqtisodiy asoslar;

- davlat daromadlarini kamaytirish yoki davlat xarajatlarini ko'paytirish, shuningdek O'zbekiston Respublikasi Davlat budjeti moddalari bo'yicha o'zgartirishlarni nazarda tutuvchi qonunlarning loyihalari yuzasidan O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining xulosasi.

2013-yil 18-apreldagi O'zbekiston Respublikasining "O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasining Reglamenti to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuniga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish haqida"gi Qonuniga muvofiq, qonunchilik jarayoni izchil isloh etildi. Jumladan, Qonunchilik palatasining Kengashi huzurida Qonunchilik palatasi devoni xodimlari orasidan uch kishidan iborat tarkibda kiritiladigan qonun loyihalarini va boshqa normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini ko'rib chiqishni tashkil etish bo'yicha muvofiqlashtiruvchi guruh tuziladi.

Kelib tushgan qonun loyihalarini va boshqa normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini ro'yxatdan o'tkazish, Qonunchilik palatasi Kengashi a'zolarini ular haqida xabardor qilish va ushbu loyihalarni bundan keyin kuzatib borish Muvofiqlashtiruvchi guruh zimmasiga yuklatildi.

Muvofiqlashtiruvchi guruh faoliyatini tashkil etish tartibi Qonunchilik palatasi Kengashi tomonidan tasdiqlanadigan nizom bilan belgilanadi.

Qonun loyihasi Qonunchilik palatasi tomonidan birinchi o'qishda qabul qilinguniga qadar qonun loyihasini kiritgan qonunchilik tashabbusi huquqining subyekti loyiha matnini o'zgartirish yoki o'zi kiritgan qonun loyihasini chaqirib olish huquqiga ega. Kiritilgan qonun loyihasi, agar ayni shu masala bo'yicha qonun loyihasi Qonunchilik palatasi tomonidan birinchi o'qishda qabul qilingan bo'lsa, qaytarib yuboriladi.

Qonunchilik palatasi Kengashi Muvofiqlashtiruvchi guruhning axborotini eshitib, qonun loyihasini dastlabki tarzda ko'rib chiqish uchun mas'ul qo'mitani belgilaydi, unga va bir vaqtning o'zida, fraksiyalarga (deputatlar guruhlariga) qonun loyihasini hamda unga ilova qilingan materiallarni topshiradi.

Mas'ul qo'mita qonun loyihasi bo'yicha barcha fraksiyalardan (deputatlar guruhlaridan) fikrlar va takliflarni to'plab, Qonunchilik palatasi Kengashiga qonun loyihasini Qonunchilik palatasi

ko'rib chiqishi uchun qabul qilish mumkinligi to'g'risida belgilangan muddatda xulosa taqdim etadi.

Qonunchilik palatasi Kengashi mas'ul qo'mitaning xulosasi asosida, fraksiyalarning (deputatlar guruhlarining) fikrlari va takliflarini hisobga olgan holda qonun loyihasini Qonunchilik palatasi ko'rib chiqishi uchun qabul qilish yoki qabul qilmaslik to'g'risida qaror qabul qiladi.

Mas'ul qo'mita qonun loyihasini palata kun tartibiga kiritishga tavsiya etsa, palata Kengashi qo'mita xulosasi asosida qonun loyihasini birinchi o'qishda ko'rib chiqish uchun palata majlisining kun tartibiga kiritish to'g'risida qaror qabul qiladi.

Qonunchilik palatasi qonun loyihasini, qoida tariqasida, uch o'qishda ko'rib chiqadi.

Qonun loyihasi Qonunchilik palatasi majlislarida birinchi o'qishda ko'rib chiqish chog'ida mazkur qonun loyihasini qabul qilish zarurati, qonun loyihasining konsepsiyasi, uning O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va qonunlariga muvofiqligi, shuningdek qonunni amalga oshirish bilan bog'liq xarajatlar va moliyalash manbalari to'g'risidagi masala muhokama qilinadi.

Fraksiyalar (deputatlar guruhleri) qonun loyihasini dastlabki tarzda muhokama qilish yakunlariga ko'ra mas'ul qo'mitaga o'z fikrlari va takliflarini taqdim etadi.

Mas'ul qo'mita fraksiyalar (deputatlar guruhleri), manfaatdor tashkilotlar hamda ekspertlar guruhlarining fikrlari va takliflarini hisobga olgan holda qonun loyihasining dastlabki tarzdagi muhokamasini o'tkazadi va agar Qonunchilik palatasi Kengashi tomonidan boshqa muddat belgilangan bo'lmasa, qonun loyihasi olingan kundan e'tiboran ikki oy ichida unga:

Qonunchilik palatasi Kengashining qonun loyihasini birinchi o'qishda ko'rib chiqish uchun Qonunchilik palatasiga kiritish to'g'risidagi qarori loyihasini;

mas'ul qo'mitaning mazkur qonun loyihasini qabul qilish yoki rad etish zarurligi asoslangan xulosasini;

fraksiyalarning (deputatlar guruhlarining) qonun loyihasi bo'yicha fikrlari va takliflarini ilova qilgan holda, Qonunchilik palatasi Kengashi ko'rib chiqishi uchun taqdim etadi.

Qonun loyihasini Qonunchilik palatasi qo'mitalarida muhokama qilish ochiq qonun loyihasini kiritgan qonunchilik tashabbusi huquqi subyekti vakillari taklif etilgan holda o'tkaziladi.

Qonunchilik palatasi muhokamasiga qonun loyihasining muqobil variantlari kiritilgan taqdirda ular bir vaqtda ko'rib chiqiladi. Qonunchilik palatasi deputatlarining qaror qabul qilish uchun talab qilinadigan eng ko'p miqdordagi ovozini to'plagan qonun loyihasi birinchi o'qishda qabul qilingan hisoblanadi. Qonun loyihasining qolgan variantlari Qonunchilik palatasi tomonidan rad etilgan hisoblanadi.

Qonun loyihasini Qonunchilik palatasi majlislarida birinchi o'qishda ko'rib chiqishda uni qabul qilish zarurati, qonun loyihasining konsepsiyasi, uning O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va qonunlariga muvofiqligi, shuningdek qonunni amalga oshirish bilan bog'liq xarajatlar hamda moliyalashtirish manbalari to'g'risidagi masala muhokama qilinadi. Bunda ma'ruzachi birinchi va keyingi o'qishlarda fraksiyalarning (deputatlar guruhlarining) fikrlari va takliflarini deputatlarga yetkazishi shart.

Fraksiyalarning (deputatlar guruhlarining) qonun loyihasi bo'yicha fikrlari va takliflari hisobga olinishi shart.

Qonun loyihasini Qonunchilik palatasi tomonidan ikkinchi o'qishda ko'rib chiqish chog'ida mas'ul qo'mita ma'qullagan takliflar ham, ma'qullamagan takliflar ham muhokama qilinadi. Qonun loyihasi bo'yicha ovoz berish moddama-modda o'tkaziladi.

Qonunchilik palatasi muhokama natijalari bo'yicha qonun loyihasini maromiga yetkazish va keyingi o'qishda ko'rib chiqish uchun palataga kiritish muddatini belgilagan holda uni ikkinchi o'qishda qabul qilish yoxud qonun loyihasini rad etish to'g'risida qaror qabul qiladi.

Uchinchi o'qishda qonun loyihasi muhokama qilinmasdan to'laligicha ovozga qo'yiladi.

Qonun loyihasi birinchi yoki ikkinchi o'qishda qabul qilingan taqdirda, mas'ul qo'mitaning taklifiga binoan qonunni keyingi o'qish tartib-taomillarini istisno etgan holda qabul qilish to'g'risidagi masala ovozga qo'yilishi mumkin.

Qonun qonunchilik palatasi tomonidan palata deputatlari umumiy sonining ko'pchilik ovozi bilan qabul qilinadi. Konstitutsiyaviy qonunlar uchdan ikki qism ovoz bilan qabul qilinadi.

Qonunchilik palatasi tomonidan qabul qilingan qonun o'n kun ichida Senatga ko'rib chiqish uchun yuboriladi. Senatga qonun bilan birgalikda qonun loyihasini Qonunchilik palatasiga kiritish chog'ida taqdim etilgan materiallar yuboriladi.

Qonun loyihasini Qonunchilik palatasida muhokama qilish jarayonida Qonunchilik palatasi loyihani umumhalq muhokamasiga qo'yish haqida qaror qabul qilishi mumkin.

Konstitutsiyaga asosan, Qonunchilik palatasi qabul qilgan qonun Senat tomonidan ko'rib chiqilib, ma'qullanishi kerak.

Senatga kelib tushgan qonun ro'yxatga olinadi va Senat Raisi tomonidan qonunni ko'rib chiqadigan hamda uning yuzasidan xulosa tayyorlaydigan qo'mitaga topshiriladi.

Mas'ul qo'mitaning xulosasida qonunni ma'qullash yoki rad etish zarurligi to'g'risidagi tavsiya ifodalangan baho bo'lishi kerak. Qonunni rad etish zarurligi to'g'risidagi xulosada mas'ul qo'mitaning qonunni rad etish zarur deb hisoblashining vajlari bayon etilishi lozim. Mas'ul qo'mitaning xulosasi Senat Kengashiga taqdim etiladi, Kengash qonunni Senat majlisining kun tartibi loyihasiga kiritish-kiritmaslik to'g'risida qaror qabul qiladi.

Senatning majlisida qonunni ko'rib chiqish ma'ruzachining mas'ul qo'mita xulosasini o'qib eshittirishidan boshlanadi. Ko'rib chiqilayotgan qonun yuzasidan uning muhokamasi jarayonida senatorlar so'zga chiqishlari mumkin.

Qonun Senat tomonidan senatorlar umumiy sonining ko'pchilik ovozi bilan ma'qullanadi. Konstitutsiyaviy qonunlar bundan mustasno.

Senat tomonidan ma'qullangan qonun imzolanishi va e'lon qilinishi uchun Senat qarori bilan birgalikda belgilangan tartibda O'zbekiston Respublikasi Prezidentiga yuboriladi.

Senatning qonunni rad etish to'g'risidagi qarorida rad etish vajlari ko'rsatilishi kerak. Unda bir vaqtning o'zida qonunga o'zgartirishlar va qo'shimchalar kiritish zarurligi to'g'risidagi, shuningdek kelishuv komissiyasi tuzish haqidagi takliflar bayon etilishi mumkin.

Senatning qonunni ma'qullash yoki rad etish to'g'risidagi qarori mazkur qaror qabul qilingan kundan e'tiboran o'n kun ichida Qonunchilik palatasiga yuboriladi.

Qonunchilik jarayonida Qonunchilik palatasi tomonidan qabul qilingan qonun Senat tomonidan rad etilganda yoki Senat ma'qullab, Prezidentga imzolash uchun yuborilgan qonunlar Prezident tomonidan rad etilganda qonunni Qonunchilik palatasida qayta ko'rib chiqish tartiblari ham belgilangan.

Senat tomonidan rad etilgan yoki O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan e'tirozlar bilan qaytarilgan qonun Qonunchilik palatasi tomonidan bir oylik muddatda qayta ko'rib chiqilishi kerak.

Mas'ul qo'mita Senat tomonidan rad etilgan yoki O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan qaytarilgan qonun yuzasidan xulosa beradi.

Mas'ul qo'mitaning xulosasi olinganidan keyin qonunni Qonunchilik palatasi tomonidan qayta ko'rib chiqish masalasi belgilangan tartibda Qonunchilik palatasi majlisining kun tartibiga kiritiladi.

Agar Qonunchilik palatasi Senat tomonidan rad etilgan qonunni Qonunchilik palatasi deputatlari umumiy sonining uchdan ikki qismidan iborat ko'pchilik ovozi bilan yana ma'qullasa, qonun O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi tomonidan qabul qilingan hisoblanadi hamda imzolanishi va e'lon qilinishi uchun O'zbekiston Respublikasi Prezidentiga yuboriladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan qaytarilgan qonunni qayta ko'rib chiqishda Qonunchilik palatasi tomonidan quyidagi qarorlardan biri qabul qilinadi:

- qonunni O'zbekiston Respublikasi Prezidentining mulohazalari va takliflarini inobatga olgan holda qabul qilish;
- qonunni bundan buyon ko'rib chiqmaslik;
- qonunni avvalgi qabul qilingan tahrirda ma'qullash.

Agar qonun avvalgi qabul qilingan tahririda Qonunchilik palatasi deputatlari umumiy sonining kamida uchdan ikki qismidan iborat ko'pchilik ovozi bilan ma'qullansa, Senatga ma'qullash uchun yuboriladi.

Bu qonun qabul qilish jarayonida Qonunchilik palatasining huquqlari ustuvorligini, Qonunchilik palatasida o'z fikrini o'tkazishning kuchli vositasi mavjudligini ko'rsatadi.

Qonunchilik bosqichlarida qonunlarni imzolash va e'lon qilish jarayoni mavjud bo'lib, bu Oliy Majlisda qabul qilingan qonunlarning rasmiy kuchga kirishini ta'minlaydi. Konstitutsiyaning 84-moddasiga binoan, qonun Qonunchilik palatasi tomonidan qabul qilinib, Senat tomonidan ma'qullanib, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan imzolangach va qonunda belgilangan tartibda rasmiy nashrlarda e'lon qilingach, yuridik kuchga ega bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati ma'qullagan qonun imzolanishi va e'lon qilinishi uchun O'zbekiston Respublikasi Prezidentiga o'n kun ichida yuboriladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan qonun o'ttiz kun ichida imzolanadi va e'lon qilinadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qonunni o'z e'tirozlari bilan O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga qaytarishga haqli.

Agar qonun avvalgi qabul qilingan tahririda tegishincha O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi deputatlari va Senati a'zolari umumiy sonining kamida uchdan ikki qismidan iborat ko'pchilik ovozi bilan ma'qullansa, qonun O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan o'n to'rt kun ichida imzolanishi va e'lon qilinishi kerak.

Qonunlarning va boshqa normativ-huquqiy hujjatlarning matbuotda e'lon qilinishi ular qo'llanilishining majburiy shartidir.

Konstitutsiyada, qonunlarda qonun qabul qilish jarayonida Qonunchilik palatasi va Senat o'rtasida vujudga kelgan kelishmovchiliklarni hal qilish tartiblari ham belgilangan bo'lib, bu Kelishuv komissiyasini tuzish orqali amalga oshiriladi.

Senat tomonidan rad etilgan qonun yuzasidan Qonunchilik palatasi va Senat yuzaga kelgan kelishmovchiliklarni bartaraf etish uchun Qonunchilik palatasi deputatlari va Senat a'zolari orasidan tenglik asosida kelishuv komissiyasini tuzishi mumkin.

Qonunchilik palatasida kelishuv komissiyasini tuzish to'g'risidagi tashabbus Qonunchilik palatasi Spikeridan, shuningdek fraksiyalar va deputatlar guruhlaridan chiqishi mumkin.

Kelishuv komissiyasi tarkibiga nomzodlar yuzasidan Qonunchilik palatasi Spikeri va Senat Raisi tomonidan o'zaro maslahatlashuvlar o'tkaziladi.

Kelishuv komissiyasining Qonunchilik palatasidan va Senatdan ko'rsatilgan tarkibi ularning majlisida tasdiqlanadi.

Kelishuv komissiyasining har bir palatadan saylangan a'zolari o'z tarkibidan ko'pchilik ovoz bilan komissiyaning hamraislarini saylaydilar.

Kelishuv komissiyasi qonunning yagona matnini ishlab chiqish maqsadida Senatning har bir e'tirozini alohida-alohida ovoz berish orqali qabul qiladi.

Kelishuv komissiyasining qarorlari kelishuv komissiyasi tarkibiga kirgan Qonunchilik palatasi deputatlari va senatorlarning alohida-alohida ovoz berishi orqali qabul qilinadi. Qaror, agar komissiyaning har bir palatadan saylangan a'zolarining ko'pchiligi uni yoqlab ovoz bergan bo'lsa, qabul qilingan hisoblanadi.

Kelishuv komissiyasi o'z ishining natijalari yuzasidan kelishmovchiliklarni bartaraf etish bo'yicha takliflarni o'z ichiga olgan xulosa qabul qiladi. Xulosaga qonunga doir o'zgartirish va qo'shimchalar loyihasining matni ilova qilinadi.

Xulosa Qonunchilik palatasi va Senatdan saylangan kelishuv komissiyasining hamraisari tomonidan imzolaniib, tegishincha Qonunchilik palatasi va Senatga topshiriladi.

Kelishuv komissiyasining takliflari qabul qilingan taqdirda qonun Qonunchilik palatasi tomonidan qayta ko'rib chiqilishi kerak. Qonunni qayta ko'rib chiqishda kelishuv komissiyasining bayon-nomasida mavjud bo'lgan takliflarga muhokama qilinadi.

Kelishuv komissiyasining loaqal bitta taklifi rad etilgan taqdirda Qonunchilik palatasi kelishuv komissiyasiga yangi takliflarni taqdim etish uchun palata tomonidan ma'qullangan tuzatishlarni inobatga olgan holda ishni davom ettirishni taklif qilishi mumkin.

Qonunchilik palatasi qonunni kelishuv komissiyasining tahririda qabul qilsa, u ma'qullash uchun Senatga yuboriladi.

Agar kelishuv komissiyasining qonun bo'yicha ishlari yakunlariga ko'ra kelishuvga erishilmasa, qonun Senat tomonidan rad etilgan qonun sifatida qayta ko'rib chiqilishi kerak.

7-§. Deputatlar va senatorlarning huquqiy maqomi

Davlat-huquqiy munosabatlarida, hokimiyatni amalga oshirishda, xalq hokimiyatini ro'yobga chiqarishda deputat va senatorlar alohida o'rin egallaydi.

Deputat va senatorlar vakillik (qonunchilik) hokimiyati organlarida asosiy kuch, figura bo'lishi bilan birga, ular, avvalo, xalq vakilidir. Ular davlat ishlarini hal qilar ekan, avvalo, xalqning xohish-irodasiga tayanadi, xalq istaklarini ro'yobga chiqarishga intiladi.

Shuning uchun, Konstitutsiyaviy huquqda deputat kim, senator kim, ularning huquqiy maqomi qanday degan savol vujudga keladi.

Deputat va senatorlarning huquqiy maqomi to'g'risida maxsus qonunlar mavjud bo'lib, bularga 2004-yil 2-dekabrda "O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi deputatining va Senati a'zosining maqomi to'g'risida"gi va "Xalq deputatlari viloyat, tuman va shahar kengashi deputatining maqomi to'g'risida"gi qonunlarni ko'rsatish mumkin.

Shu qonunga asosan, deputat, bu – Oliy Majlisning Qonunchilik palatasi, viloyat, tuman, shahar xalq deputatlari Kengashlari deputatligiga saylangan va saylov to'g'risidagi qonunlarga muvofiq Markaziy saylov komissiyasi, viloyat, shahar, tuman Kengashlariga saylov o'tkazuvchi komissiyalar tomonidan ro'yxatga olingan O'zbekiston fuqarosidir.

Senator, bu – Oliy Majlisning Senatiga saylangan va saylov to'g'risidagi qonunga muvofiq Markaziy saylov komissiyasi tomonidan ro'yxatga olingan O'zbekiston fuqarosidir.

Ya'ni, deputat ham, senator ham, birinchi navbatda, O'zbekiston fuqarosi. Fuqaro deputat yoki senator hisoblanishi uchun u qonunlarga asosan saylangan va ro'yxatga olingan bo'lishi kerak.

Shundan keyin fuqaro deputat yoki senator sifatida ma'lum huquqiy maqomga ega bo'ladi.

Deputat va senatorning huquqiy maqomini ularning vakolat muddati, huquq va majburiyatlari, odobi, faoliyatining asosiy kafolatlari tashkil etadi. Shularning yig'indisi huquqiy maqomni keltirib chiqaradi.

1 O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi faoliyatini tartibga soluvchi qonun hujjatlari. – T.: 2007. – 217–229-betlar.

Deputat va senatorning maqomi ma'lum muddat amal qiladi, fuqaro shunday maqomga belgilangan muddat doirasida ega bo'ladi.

Deputat vakillik organlarining vakolat muddatiga (Qonunchilik palatasi, viloyat, tuman shahar Kengashlari), senator Senatning vakolat muddatiga saylanadi yoki tayinlanadi. Ularning vakolat muddati – besh yil.

Lekin shu vakolat muddatidan avval ham deputat yoki senatorlarning vakolati tugatilishi mumkin.

Deputatning, senatorning vakolatlari quyidagi hollarda muddatidan ilgari tugatiladi:

- u o'z vakolatlarini zimmasidan soqit qilish haqida yozma ariza bergan taqdirda;
- u qonunga ko'ra deputatlik, senatorlik vakolatlarini amalga oshirishiga nomuvofiq bo'lgan lavozimga saylangan yoki tayinlangan taqdirda;
- unga nisbatan sudning ayblov hukmi qonuniy kuchga kirgan taqdirda;
- u chaqirib olingan taqdirda;
- sud uni muomalaga layoqatsiz deb topgan taqdirda;
- u sudning qonuniy kuchga kirgan qarori asosida bedarak yo'qolgan deb topilgan yoxud vafot etgan deb e'lon qilingan taqdirda;
- u O'zbekiston Respublikasi fuqaroligini yo'qotgan taqdirda;
- u vafot etgan taqdirda;
- Oliy Majlis palatalari yoki viloyat, Toshkent shahar Kengashlari tarqatib yuborilganda;
- Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengesining, xalq deputatlari viloyat, tuman, shahar Kengashining senator etib saylangan deputati vakolatlarining muddatidan ilgari tugatilishi.

Alohida hollarda deputatning, senatorning vakolatlari tegishincha Qonunchilik palatasining, Senatning qaroriga binoan muddatidan ilgari tugatilishi mumkin. Deputat, senator degan yuksak nomga dog' tushiruvchi hulq-atvor bunday masalani ko'rib chiqish uchun asos bo'lishi mumkin. Deputatning, senatorning vakolatlarini boshqa shaxsga topshirish mumkin emas.

Qonunchilik palatasi deputati palatada doimiy asosda ishlaydi, shu davrda ilmiy-pedagogik faoliyatdan tashqari haq to'lanadigan boshqa ish bilan shug'ullanishga haqli emas.

Mahalliy Kengash deputatlari deputatlik faoliyatini jamoatchilik asosida, asosiy ishidan ajralmagan holda olib boradi.

Senatorlarning ayrimlari Senatda doimiy asosda ishlashi mumkin, bunday senatorlar ilmiy-pedagogik faoliyatdan tashqari haq tolanadigan boshqa ishda ishlashi mumkin emas. Boshqa senatorlar asosiy ish joyidan ajralmagan holda senatorlik faoliyatini bajaradi.

Deputat va senatorlar quyidagi huquqlarga ega:

Deputat, senator tegishincha Qonunchilik palatasining, mahalliy Kengashlarning, Senatning majlisida ko'rib chiqilayotgan barcha masalalar bo'yicha hal qiluvchi ovoz huquqidan foydalanadi.

Deputat, senator:

palataning, Kengashning organlariga saylash va saylanishga; palata va Kengash majlislarida ko'rib chiqilishi uchun masalalar taklif etishga;

palata, Kengash majlisining kun tartibi, muhokama qilinayotgan masalalarni ko'rib chiqish tartibi hamda bu masalalarning mohiyati yuzasidan takliflar kiritish va mulohazalar bildirishga;

qaror loyihalari va ularga tuzatishlar kiritishga;

palata, Kengash tomonidan tuziladigan organlarning shaxsiy tarkibi hamda saylanadigan, tayinlanadigan yoki tasdiqlanadigan mansabdor shaxslarning nomzodlari bo'yicha fikr bildirishga;

munozaralarda ishtirok etishga, ma'ruzachi va raislik qiluvchiga savollar berishga;

parlament va deputat so'rovi bilan murojaat etishga;

o'z takliflarini asoslab berish uchun so'zga chiqishga va ovoz berish sabablari yuzasidan izoh berishga;

palata va Kengash majlisida raislik qiluvchiga palata majlisida muhokama qilinayotgan masala yuzasidan o'z nutqi, taklifi yoki mulohazasi matnini topshirishga;

palata va Kengash tarkibidagi o'zi a'zo bo'lgan tegishli organning qaroriga qo'shilmagan taqdirda o'z nuqtai nazarini palata majlisida bayon qilishga yoki bu haqda tegishincha Qonunchilik palatasining Spikeriga, Kengash raisiga, Senat Raisiga yozma ravishda ma'lum qilishga;

palataga hisobdor yoki uning nazorati ostidagi har qanday organ yoxud mansabdor shaxsning hisoboti yoki axborotini palata majlislarida eshitish to'g'risida taklif kiritishga;

O'zbekiston Respublikasi qonunlarining ijro etilishini, shuningdek palata va Kengash qarorlarining bajarilishini tekshirish haqida ko'rib chiqilishi uchun masalalar taklif etishga;

palata va Kengash¹ majlislarining stenogrammalari bilan tanishishga;

fuqarolarning huquqlari va qonun bilan muhofaza qilinadigan manfaatlarini buzish hollari yoki qonun hujjatlarini buzishning boshqa hollari ma'lum bo'lib qolgan taqdirda ularga darhol chek qo'yish choralarini ko'rish talabi bilan tegishli organlar hamda mansabdor shaxslarga murojaat etishga haqli.

Bulardan tashqari Qonunchilik palatasi deputati qonunchilik tashabbusi huquqiga, palatadagi deputatlar birlashmalari ishida ishtirok etish huquqiga ega. Shuningdek, mahalliy Kengashlarda tuzilgan partiya guruhlarida ishtirok etish huquqiga ega.

Deputat va senatorlarning majburiyatlari, burchlari ham qonunda aniq belgilab qo'yilgan.

Deputat, senator tegishincha Qonunchilik palatasi, mahalliy Kengashlar va Senat majlislarida (sessiyalarida) shuningdek, ular saylagan organlar (qo'mita, komissiyalar) tarkibiga a'zo bo'lsa, ularning ishida qatnashishi, ovoz berishda shaxsan ishtirok etishi shart.

Majlis, sessiya, turli organlar ishida ishtirok etish imkoniyati bo'lmagan taqdirda deputat, senatorlar tegishlicha Spikerga, Senat Raisiga (qo'mita, komissiya raislariga) oldindan xabar qilib qo'yishi shart.

Qonunlarga muvofiq, deputat va senatorlar zimmasiga boshqa majburiyatlar yuklanishi mumkin.

Deputatlar faoliyatida eng muhim institutlardan biri parlament so'rovi (mahalliy Kengashlarda deputatlik so'rovi) hisoblanadi.

Deputat, senator davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining mansabdor shaxslariga ularning vakolatlariga kiradigan masalalar yuzasidan asoslantirilgan tushuntirish berish yoki o'z nuqtayi nazarini bayon qilish talabi bilan parlament so'rovi yuborishga haqlidir.

¹ Kengash deganda xalq deputatlari viloyat, tuman, shahar Kengashlari nazarda tutilgan.

Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining mansabdor shaxslari parlament so'roviga javobni, belgilangan muddatlarda tegishli palataning majlisida beradilar.

O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi raisiga, Oliy xo'jalik sudi raisiga, Bosh prokuroriga, surishtiruv va tergov organlarining rahbarlariga yo'llangan parlament so'rovi ularning ish yurituvdagi muayyan ishlar va materiallarga taalluqli bo'lishi mumkin emas.

Parlament so'rovlari bo'yicha axborot tegishincha Qonunchilik palatasi, Senat majlisida muhokama qilinishi mumkin.

Deputat so'rovida deputat tegishli hududda joylashgan davlat organlarining mansabdor shaxslariga ularning vakolatlariga doir masalalar bo'yicha tushuntirish berish yoki o'z nuqtayi nazarini bayon qilinishni talab etib, so'rov yuborishga haqli.

Mansabdor shaxslar deputat so'roviga so'rov olingan kundan o'n kundan kechiktirmay javob berishlari kerak. Deputat so'rovi bo'yicha axborot kengash majlisida muhokama qilinishi mumkin.

Deputat so'rovi ham parlament so'rovi singari sud, surishtiruv, prokuratura faoliyatiga tegishli bo'lmasligi kerak.

Parlament va deputat so'rovi ijro organlari ustidan vakillik nazoratining muhim va samarali vositasidir.

Deputat va senatorlar maqomida odob va axloq masalasi ham e'tiborga olinadi.

Deputat, senator odob qoidalariga qat'iy rioya etishi lozim. Deputatning, senatorning o'z maqomidan fuqarolarning, jamiyat va davlatning qonuniy manfaatlariga ziyon yetkazadigan tarzda foydalanilishiga yo'l qo'yilmaydi.

Deputatlik, senatorlik odobi buzilgan taqdirda deputatning, senatorning xulq-atvori to'g'risidagi masala tegishli palata tomonidan yoki uning topshirig'iga binoan palataning organi tomonidan ko'rib chiqilishi mumkin.

Deputat va senator xalq vakili, shu bilan birga, vakillik hokimiyati organlari vakilidir. Ularning o'z faoliyatini erkin, hech qanday to'siqlarsiz, hech kimga qaram bo'lmasdan amalga oshirishlari uchun ularning faoliyati huquqiy jihatdan, iqtisodiy jihatdan maxsus kafolatlanadi.

Eng avvalo, ularning sha'ni, qadr-qimmatini alohida muhofaza qilinadi.

Har bir deputatga, senatorga o'z vakolatlarini moneliksiz hamda samarali amalga oshirishi uchun shart-sharoit kafolatlanadi, uning huquqlari, sha'ni va qadr-qimmatini muhofaza qilinadi.

Deputatning, senatorning sha'ni va qadr-qimmatiga tajovuz qilgan shaxslar qonunga muvofiq ma'muriy, jinoiy yoki o'zga tarzda javobgar bo'ladilar. Deputatni, senatorni haqorat qilish, shuningdek unga nisbatan tuhmat qilish qonunda belgilangan javobgarlikka sabab bo'ladi.

Deputatlik, senatorlik vakolatlarini amalga oshirishiga to'sqinlik qilish maqsadida deputatga, senatorga, qanaqa tarzda bo'lmasin, ta'sir ko'rsatishga yo'l qo'yilmaydi.

Deputat, senator oldidagi o'z vazifalarini bajarmaydigan, uning ishiga to'sqinlik qiladigan, bila turib unga yolg'on axborot beradigan, deputat, senator faoliyatining kafolatlarini buzadigan mansabdor shaxslar qonun hujjatlariga muvofiq javobgar bo'ladilar.

Deputat va senatorlar daxlsizlik huquqidan foydalanadi.

Deputat, senator o'zining vakolatlari muddati mobaynida daxlsizlik huquqiga ega bo'ladi.

Tegishli palataning, xalq deputatlari Kengashlarining roziligi-siz deputat, senator jinoiy javobgarlikka tortilishi, ushlab turilishi, qamoqqa olinishi yoki sud tartibida beriladigan ma'muriy jazoga tortilishi mumkin emas.

Deputatni, senatorni majburiy keltirishga, shuningdek uning uy-joyi, xizmat xonasini, yuki, shaxsiy va xizmat transport vositalarini, yozishmalarini, u foydalanayotgan aloqa vositalarini, shuningdek unga tegishli hujjatlarni ko'zdan kechirishga yo'l qo'yilmaydi.

Deputat, senator tegishli palatada ovoz berish chog'ida fikr bildirganligi yoki nuqtayi nazarini bayon etganligi uchun hamda o'z vakolatlarini amalga oshirishi bilan bog'liq boshqa harakatlari uchun javobgarlikka tortilishi mumkin emas, shu jumladan vakolatlari muddati tugaganidan keyin ham javobgarlikka tortilishi mumkin emas. Agar shunday hatti-harakatlar munosabati bilan deputat, senator haqorat qilishga, tuhmat qilishga yoki qonun hujjatlarida javobgarlik nazarda tutilgan boshqa qonunbuzarliklarga yo'l qo'ygan bo'lsa, u daxlsizlik huquqidan mahrum qilingan taqdirda javobgarlikka tortiladi.

Qonunchilik palatasi deputatini va senatorni daxlsizlik huquqidan mahrum qilish quyidagi tartibda amalga oshiriladi.

Deputatni, senatorni daxlsizlik huquqidan mahrum qilish to'g'risidagi masala O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurorining taqdimnomasiga binoan O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi-ning tegishli palatasi tomonidan o'n kun ichida hal etiladi.

O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurorining deputatni jinoyiy javobgarlikka tortish, ushlab turish, qamoqqa olish yoki sud tartibida beriladigan ma'muriy jazoni qo'llashga rozilik olish to'g'risidagi taqdimnomasi Qonunchilik palatasi tomonidan ko'rib chiqiladi. Qonunchilik palatasining sessiyalari oralig'idagi davrda esa, uning Kengashi tomonidan ko'rib chiqilib, Qonunchilik palatasi Kengashining ushbu masalaga doir qarori keyinchalik Qonunchilik palatasining sessiyasida tasdiqlanadi. Senatorni daxlsizlik huquqidan mahrum qilish to'g'risidagi masala Senat tomonidan uning majlisida, Senatning majlislari oralig'idagi davrda esa, Senatning Kengashi tomonidan ko'rib chiqiladi.

Qonunchilik palatasining, Senatning yoki palatalar Kengashlarining deputatni, senatorni daxlsizlik huquqidan mahrum qilishga rozilik berish masalasiga doir qarori darhol O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuroriga yuboriladi.

Deputatni, senatorni daxlsizlik huquqidan mahrum qilishga rozilik olgan O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurori ish yuritish tamomlangan kundan e'tiboran uch kunlik muddat ichida Qonunchilik palatasiga yoki Senatga ishni tergov qilish, sudda ko'rib chiqish natijalari to'g'risida xabar qilishi shart.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi tegishli palatasining deputatni, senatorni daxlsizlik huquqidan mahrum qilishga rozilik berishni rad etishi unga nisbatan jinoyat ishini yuritishni yoki sud tartibida beriladigan ma'muriy jazoni nazarda tutadigan ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishni yuritishni istisno etadigan va bunday ishlarni tugatishga sabab bo'ladigan holatlar mavjud bo'lgan taqdirda bekor qilinishi mumkin.

Mahalliy Kengash deputatlarini daxlsizlik huquqidan mahrum qilish tartibi asosan shunga o'xshaydi. Faqat bu yerda deputatlik daxlsizligidan mahrum qilish masalasi haqidagi taqdimnoma te-

gishli xalq deputatlari Kengashlariga viloyat, tuman, shahar yoki yuqori turuvchi prokurorlar tomonidan kiritilishi mumkin. Deputatni daxlsizlik huquqidan mahrum qilishga ruxsatni sessiyalar oralig'ida hokim beradi va bu keyinchalik sessiyada tasdiqlanishi kerak. Deputatni daxlsizlik huquqidan mahrum qilish to'g'risidagi prokurorning taqdimnomasini yuqori turuvchi prokuror chaqirib olishi mumkin.

Deputat, senator o'z vakolatlarini amalga oshirayotganda guvohnomasini ko'rsatib, O'zbekiston Respublikasi hududidagi korxonalar, muassasalar va tashkilotlarga moneliksiz kirish huquqidan, shuningdek ularning rahbarlari hamda boshqa mansabdor shaxslari tomonidan darhol qabul qilinish huquqidan foydalanadi.

Faoliyati davlat siri hamda qonun bilan qo'riqlanadigan yoki boshqa sirlar bilan bog'liq korxonalar, muassasalar, tashkilotlarga deputatning, senatorning kirish tartibi qonunda belgilanadi.

Qonunchilik palatasi deputati va Senatda doimiy ishlovchi senatorlarning ishlagan vaqti umumiy ish stajiga avvalgi ixtisosi bo'yicha qo'shib hisoblanadi.

Korxonalar, muassasalar yoki tashkilotlarning rahbarlari o'z vakolatlarini ishlab chiqarish yoki xizmat faoliyatidan ajralmagan holda amalga oshirayotgan Mahalliy Kengash deputatlari va senatorni u o'zining vazifalarini bajaradigan vaqtda, uning ish joyi (lavozimi) saqlangan holda, ishdan ozod qilishi shart. Senatorlik va deputaliik vazifalarini bajarayotgan vaqtda ularning o'rtacha ish haqi saqlanib qoladi.

Qonunchilik palatasi deputatlari va doimiy ishlovchi senatorlarga har yili o'ttiz olti ish kunidan iborat haq to'lanadigan mehnat ta'tili beriladi, qonun hujjatlarida ko'proq muddatli ta'til nazarda tutilgan hollar bundan mustasno. Har yilgi mehnat ta'tili deputatga, qoida tariqasida, Qonunchilik palatasining sessiyailari oralig'idagi davrda beriladi.

Qonunchilik palatasi yoki Senat tarqatib yuborilgan taqdirda deputatga yoki Senatda doimiy asosda ishlovchi senatorga ishdan bo'shatish nafaqasi to'lanadi hamda ishga joylashish davrida qonunda belgilangan tartibda o'rtacha ish haqi saqlanib qoladi.

Barcha deputatlar va senatorlar vakolat muddati davomida harbiy yig'inlardan ozod qilinadilar.

Qonunchilik palatasi devoni, tegishli hokimliklar, Senat devoni tegishincha deputatni, senatorni hujjatlar, zarur axborot va ma'lumot materiallari bilan ta'minlaydi, shuningdek deputatlik, senatorlik faoliyati bilan bog'liq masalalar bo'yicha mutaxassislarning maslahatlarini uyushtiradi.

Qonunchilik palatasi deputatiga, senatorga texnik vositalar, aloqa vositalari va ma'lumotlar bazalaridan foydalanish uchun shart-sharoitlar yaratiladi.

Qonunchilik palatasi deputatiga, senatorga deputatlik, senatorlik faoliyati bilan bog'liq xarajatlar uchun har oyda eng kam ish haqining besh baravari miqdorida jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i solinmaydigan mablag' to'lanadi.

Deputat, senator O'zbekiston Respublikasi hududida havo, temir yo'l, avtomobil yo'lovchilar transportida (taksi va shahar yo'lovchilar transporti bundan mustasno) tekin yurish huquqidan foydalanadi.

Deputat, senator aeroportlar va aerovokzallar, temir yo'l vokzallari hamda stansiyalarining rasmiy shaxslar va delegatsiyalar uchun mo'ljallangan zallaridan tekin foydalanish huquqiga ega.

Deputat, senator o'z guvohnomasini ko'rsatganidan keyin temir yo'l vokzallari va stansiyalarining yotoqli yoki yumshoq o'rindiqli vagonidan, samolyot salonidan navbatsiz joy berishlari shart. Deputat, senator palataning majlisiga borayotganda unga samolyot chiptasi parvozdan kamida ikki soat oldin, boshqa hollarda esa, kamida bir sutka oldin beriladi.

Chiptasida o'rindiqlarning tartib raqami ham ko'rsatiladigan shaharlararo, shuningdek shahar atrofida qatnaydigan avtobuslarda deputat, senator avtovokzallar va avtostansiyalarning kassalaridan navbatsiz olinadigan tekin chipta bilan yuradi. Qolgan barcha hollarda deputatning, senatorning yo'lovchilar transportida yurishi (taksi va shahar yo'lovchilar transporti bundan mustasno) deputatning, senatorning guvohnomasi bo'yicha amalga oshiriladi.

Deputat, senator har bir transport turida amalda bo'lgan normalarga mos qo'l yukini tekin olib yurish huquqiga ega.

Transport tashkilotlari bilan hisob-kitob qilish tartibi qonun hujjatlarida belgilangan.

Mahalliy Kengashlarning deputatlari ham transportdan tekin foydalanishi mumkin. Deputatlar tegishli viloyat, tuman, shahar hududida havo, temir yo'l, avtomobil yo'lovchilar transportida (taksi va shahar yo'lovchilar transporti bundan mustasno) tekin yurish. shuningdek yo'l pattalarini navbatsiz sotib olish huquqidan foydalanadi.

Bularga qo'shimcha ravishda Qonunchilik palatasi deputati va senatorlar Oliy Majlis tegishli palatalari binosida talab darajasida jihozlangan xizmat xonasi (yoki xizmat xonasida ish joyi) bilan ta'minlanadi.

Qonunda Qonunchilik palatasi deputati va doimiy ishlovchi senatorlarga xizmat turar joyi berish ham ko'zda tutilgan.

Deputatga, Senatda doimiy asosda ishlovchi senatorga, agar ular Toshkent shahrida turar joyga ega bo'lmasa, bergan arizalari-ga binoan vakolatlari amal qiladigan muddatga oila a'zolari bilan yashash uchun Toshkent shahrida xizmat turar joyi be-riladi.

Deputat, senator o'ziga ushbu moddaning birinchi qismiga muvofiq berilgan hamda o'zi egallab turgan xizmat turar joyini deputatlik, senatorlik vakolatlari tugagan kundan e'tiboran o'n kundan kechiktirmay bo'shatib berishi shart. Mazkur talabning bajarilmasligi sud tartibida majburiy bajartirishga sabab bo'ladi.

8-§. Deputatlarning saylov okruglaridagi faoliyati

Deputatlar qaysi vakillik organlarining deputati bo'lishidan qat'i nazar, saylovchilar tomonidan saylanib, deputat sifatida ro'yxatga olinib, deputatlik maqomiga ega bo'lgach, ularning faoliyati faqat vakillik organlari faoliyati bilan cheklanmaydi.

Butun vakolat muddati davrida o'zlari saylangan saylov okruglarida ham faoliyat yuritadi. Deputatlarning saylov okrugla-ridagi faoliyati quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- 1) saylovchilar bilan uchrashuv, saylovchilarni qabul qilish;
- 2) o'zlarini nomzod qilib ko'rsatgan siyosiy partiyalar (o'zini o'zi boshqarish organlari) bilan aloqa o'rnatish, hamkorlik qilish;
- 3) okrugdagi turli idora, muassasa, mansabdor shaxslar bilan uchrashib, saylovchilarning orzu-istaklari, talablari bajarilishiga

ko'maklashish va okrugda vakillik organlari qarorlari, O'zbekiston Respublikasi qonunlarining bajarilishi ahvolidan xabardor bo'lib turish.

Qonunchilik palatasi deputatlari, mahalliy Kengash deputatlari o'ziga saylovchilardan tushgan murojaatlarni qonun talablari asosida ko'rib chiqadi, ularni hal etish choralarini ko'radi.

Deputatning muhim burchi – bu saylovchilarni qabul qilishdir. Shuning uchun belgilangan muddatlarda, aniq joylarda bu ish bilan shug'ullanadi.

Mahalliy Kengash deputatlari vaqti-vaqti bilan, lekin yilda kamida ikki marta, Qonunchilik palatasi deputatlari yilda kamida bir marta saylovchilarga o'z faoliyati yuzasidan axborot berib boradi.

Qonunchilik palatasi deputatlariga saylovchilar bilan olib boriladigan ishlar uchun Qonunchilik palatasi reglamentida, mahalliy Kengash deputatlari uchun mahalliy Kengashlar reglamentida belgilangan tartibda kunlar ajratiladi.

Deputatning saylovchilar bilan uchrashuvlarini tashkil qilish borasida mahalliy ijro hokimiyati organlariga alohida mas'uliyat yuklangan. Deputatlar iltimosiga ko'ra ijro organlari uchrashuv o'tkazish, saylovchilarni qabul qilish uchun qulay, sharoiti yaxshi binolar, xonalar ajratiladi, uchrashuv vaqti, joyi, uyushtiriladigan joy manzili, vaqti haqida aholini xabardor qiladilar. Uchrashuv va qabullarda ishtirok etish uchun o'z vakillarini ajratadi.

Deputatlarning saylov okruglaridagi faoliyati faqat saylovchilar bilan uchrashuvlar o'tkazish, ularni qabul qilish bilan tugamaydi. Deputatlar o'z okruglarida o'zlarini nomzod qilib ko'rsatgan siyosiy partiyalar bilan, tuman va shahar Kengashlari deputatlari siyosiy partiyalar yoki fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari bilan ham uchrashuvlar o'tkazadi.

Ularning xohish-istaklarini aniqlab, tegishli vakillik organiga olib chiqadi. Joydagi muammolarni siyosiy partiyalar, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari bilan aniqlab, ularning yechimi xususida birgalikda tadbirlar o'tkazadi, zarur hollarda shu masalalarni vakillik organlarida muhokama qilishga kiritadi.

Deputatlarning saylov okrugidagi faoliyati, saylovchilar, siyosiy partiyalar, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari bilan uchrashuv o'tkazishlari, fuqarolarni qabul qilishlari, saylovchilarga axborot berib turishlari mahalliy Kengashlarning qo'shma majlisida saylangan senatorlarga ham taalluqlidir. Senatorlar senator bo'lib saylangach, ularning mahalliy Kengash deputati ekanligi bekor bo'lmaydi. Ular qaysi mahalliy Kengash deputatligiga saylangan bo'lsa, senatorlik davrida mahalliy Kengash deputati bo'lib qolaveradi. Senatorlar o'zlarini saylagan mahalliy Kengashlar oldida ham, saylovchilar oldida ham mas'uldirlar.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar:

- 1. Parlament qanday organ, uning vujudga kelish ahamiyati nimada?*
- 2. O'zbekistonda parlamentning shakllanishi qachondan boshlanadi?*
- 3. Oliy Majlisning hokimiyat tizimidagi o'rni qanday?*
- 4. Oliy Majlisning vazifalari nimalardan iborat?*
- 5. O'zbekistonda ikki palatali parlamentga o'tishning sabablari nimalardan iborat?*
- 6. O'zbekistonda parlament islohotlarining maqsad va vazifalari nimalardan iborat?*
- 7. Oliy Majlisning tarkibiy tuzilishi qanday?*
- 8. Qonunchilik palatasi qanday tashkil qilinadi?*
- 9. Senat qanday tashkil qilinadi?*
- 10. Oliy Majlis palatalarining tashkiliy faoliyati shakli qanday?*
- 11. Qonunchilik palatasining ichki tuzilishi qanday?*
- 12. Senatning ichki tuzilishi qanday?*
- 13. Palatalarning birgalikdagi vakolatlari nimalardan iborat?*
- 14. Qonunchilik palatasining mutlaq vakolatlari nimalardan iborat?*
- 15. Senatning mutlaq vakolatlari nimalardan iborat?*

16. Qonunchilik jarayoni nima?
17. Qonunchilik bosqichlari nimalardan iborat?
18. Qaysi subyektlar qonunchilik tashabbusi huquqiga ega?
19. Qonun qanday qabul qilinadi?
20. Qonun qanday ma'qullanadi?
21. Qonunni imzolash va e'lon qilish tartibi qanday?
22. Qonun qabul qilish, ma'qullash, imzolashdagi kelish-movchiliklar qanday hal qilinadi?
23. Deputat va senator kim?
24. Deputat va senatorning huquqiy maqomi qanday?
25. Deputat va senatorlarning huquqlari nimalardan iborat?
26. Deputat va senatorlarning majburiyatlari nimalardan iborat?
27. Deputat va senatorlarning vakolat muddati qachon oldindan tugatiladi?
28. Deputat va senatorlarning odobi nima?
29. Deputat va senatorlarning daxlsizligi, daxlsizlikdan mahrum qilish tartibi qanday?
30. Parlament va deputat so'rovi qanday?
31. Deputat va senatorlarning mehnat huquqi qanday himoya qilinadi?
32. Deputatlarning saylov okrugidagi faoliyati nimalardan iborat?

XXIII bob. O'zbekiston Respublikasining Vazirlar Mahkamasi

1-§. Vazirlar Mahkamasining hokimiyat tizimidagi o'rni

Davlat hokimiyati tizimida ijroiya hokimiyati alohida o'ringa ega. Ijro hokimiyati davlat hokimiyatining mustaqil tarmog'i bo'lib, o'z vazifasiga ega. Ijro hokimiyati qonunchilik hokimiyatidan farq qilib, yuqori va mahalliy organlar tizimidan tashkil topadi va quyidan yuqorigacha vertikal asosda bo'ysunish prinsipida joriy qilinadi. Darslikning bu bobida yuqori ijro hokimiyati organi xususida to'xtalamiz.

Jahon davlatchilik tajribasida yuqori ijro organi sifatida hukumat e'tirof etiladi. Ayrim mamlakatlarda ijro hokimiyati Prezident va hukumat tomonidan, ayrim mamlakatlarda faqat hukumat tomonidan amalga oshiriladi. Hukumat yuqori ijro organiga nisbatan ishlatiladigan atama bo'lib, hukumat turli mamlakatlarda turli nomlar bilan ataladi, masalan: Vazirlar Kengashi, Davlat Kengashi, Vazirlar Mahkamasi yoki to'g'ridan-to'g'ri hukumat deb ataladi. Uning boshliqlari nomi ham har xil: Hukumat raisi, Bosh vazir, Vazirlar Kengashi Raisi, Kansler va hokazo.

Lekin, barcha mamlakatlarda hukumat kollegial organ sifati-da ish yuritadi.

Hukumatning mavqei ham davlat boshqaruv shakllariga qarab har xil. Parlamentar respublikalarda yoki monarxiya davlatlarida hukumatning mavqei ancha yuqori va mamlakatining ichki va tashqi siyosat yuritishida asosiy o'rnini egallaydi. Ularning mavqei ham Konstitutsiyada yuqori darajada mustahkamlangan. Masalan, Shvetsiya Konstitutsiyasida "Davlatni hukumat boshqaradi", – deb ko'rsatilgan bo'lsa, Ispaniya Konstitutsiyasida "Hukumat ichki va tashqi siyosatga rahbarlikni amalga oshiradi, davlat muxofazasi, Qurolli Kuchlar va fuqarolik ishlarini boshqaradi", – deb mustahkamlangan. Bu shu davlatlarda hukumat rolining naqadar yuqori ekanligini ko'rsatadi.

Prezidentlik va boshqaruvning aralash shaklidagi mamlakatlarda esa, hukumatning roli Prezident hokimiyati ta'sirida ekan-